ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

ВІСНИК

студентського наукового товариства факультету права, публічного управління та адміністрування

ВИПУСК І

Вінниця 2022

УДК 9/3

Вісник студентського наукового товариства факультету права, публічного управління та адміністрування. Вип.1. Збірник наукових праць. – Вінниця: ТОВ «Друк», 2022. – 184 с.

У збірнику розміщені матеріали наукових досліджень студентів з актуальних проблем публічного управління та адміністрування, правознавства, етики і естетики.

Матеріали щорічної студентської наукової конференції.

Рекомендовано до друку вченою радою факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського (протокол №8 від «13» квітня 2022 р.)

Рецензенти:

Юник І.Г. – кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського.

Кононенко В.В. - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського.

Члени редколегії: Брик Д., Вальчук О., Гриб В., Годлевська В., Конотопенко О., Кронівець Т., Лапшин С., Мельничук О., Назаренко М., Рімша Ю., Чепель Я., Цюпра Т., Шевчук І., Яременко О.

Відповідальний за випуск: Лапшин С.

Адреса редколегії: 21000, м.Вінниця, вул.К.Острозького, 32, к.3, ауд.306 e-mail: Lapsinsergij@gmail.com

© Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського, 2022

© Автори статей

ЗМІСТ

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ	
Данєва Інна, Заболотна Наталя **ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ**	6
Логайчук Віталій, Маєвська Анастасія, Малінін Володимир **ХАРАКТЕРИСТИКА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ**	12
Станкевич Єлизавета, Назаренко Марина **УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ УРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ**	21
Слободинська Світлана **ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ**	25
Гуменюк Людмила, Сарафанюк Олександр **СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА В КРАЇНАХ ЄВРОСОЮЗУ ТА УКРАЇНИ**	31
Шеванюк Богдан **РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ФРАНЦІЇ НАПРИКІНЦІ ХХ СТОЛІТТЯ ШЛЯХОМ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**	37
Шапарєва Надія **ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ**	43
Олександренко Дар'я **ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ**	51
Бануляк Валентина, Соколовський Володимир, Гриб Віталій **ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО І ГУМАНІТАРНА НАУКА В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**	54
Грицак Анатолій, Маєвська Анастасія, Герасимюк Костянтин **ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ**	63

Сацюк Іванна **ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ**	70
Коритчук Наталя, Каменщук Тетяна **ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ**	74
Скопик Андрій **СОВЄТСЬКА АНЕКСІЯ ЕСТОНІЇ, ЛАТВІЇ, ЛИТВИ: СТРАТЕГІЯ, ТАКТИКА, ТЕХНОЛОГІЇ**	79
Максімов Сергій **ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА**	88
ПРАВОЗНАВСТВО	
Крижанівська Валерія, Яременко Олександр **ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ТА СУДОВОЇ СИТЕМ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА**	92
Крижанівська Валерія, Кононенко Валерій **СУСПІЛЬНИЙ ЛАД ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**	96
ЕТИКА І ЕСТЕТИКА	
Луценко Мирослава **ЗНАЧЕННЯ ЕТИКИ ТА ЕСТЕТИКИ У ЖИТТІ ЛЮДИНИ ТА ПРОФЕСІЇ ПЕДАГОГІВ**	100
Нікандрова Вероніка **ЕТИКА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**	102
Персюк Вероніка **ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**	105
Мельник Анна **МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЛЮДИНИ У ХХІ СТ.**	107
Борейко Каміла **ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**	117
Чемес Діана **РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ**	120

Пилявець Ольга **ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**	123
Кирилюк Вікторія **ЕТИКА ПОВЕДІНКИ ВИХОВАТЕЛЯ-ПЕДАГОГА**	125
Поліщук Юлія **ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПЕДАГОГА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**	130
Наконечна Лілія **ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ВИХОВАТЕЛЯ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**	132
Дзюбак Діана **ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**	134
Томчук Аліна **ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПЕДАГОГА**	137
Бабин Ольга, Лапшин Сергій **ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПЕДАГОГА**	141
Покрищук Оксана **ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ВЧИТЕЛЯ**	146
Кривенчук Анна **ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА ТА ЛІТЕРАТУРИ**	153
Радевич Ольга **ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА**	155
Корсун Діана **РОЗВИТОК ЕСТЕТИЧНОГО ХУДОЖНЬОГО СПРИЙМАННЯ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ**	158
Рябець Вікторія **СТВОРЕННЯ РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ**	168
Галюк Вікторія **КОНФЛІКТИ: СУТНІСТЬ, ТИПИ, ЕТАПИ ТА СПОСОБИ УПРАВЛІННЯ**	172
Усенко Ангеліна **ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СМТ СТРИЖАВКА: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ**	176
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	180

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Данєва Інна, Заболотна Наталя

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Стаття присвячена дослідженню загальних організаційних засад функціонування інформаційно-комунікативних підрозділів органів публічної влади в Україні. Визначено сутність інформації та комунікації, як ключових понять інформаційно-комунікативного супроводу діяльності органу публічної влади. Вказано на мету інформаційно-комунікативної політики органів публічної влади. Окреслено призначення інформаційно-комунікаційних технологій органів публічної влади.

Проаналізовано ключові нормативно-правові аспекти організації діяльності інформаційно-комунікативних підрозділів органів публічної влади. Акцентовано увагу на функціях інформаційно-комунікативних підрозділів органів публічної влади. Особлива увага приділяється класифікації завдань та повноважень інформаційно-комунікативних підрозділів органів публічної влади, з огляду на зростаючу роль забезпечення інформаційного супроводу сучасних органів публічної влади.

Фрагментарно окреслено значення діяльності інформаційно-комунікативних підрозділів органів публічної влади у налагодженні ефективного електронного урядування. Загалом результати дослідження дозволяють виявити основні організаційні засади функціонування інформаційно-комунікативних підрозділів органів публічної влади.

Ключові слова: інформація, комунікація, орган публічної влади, інформаційно-комунікативний підрозділ, інформаційна система, електронне урядування.

В сучасних умовах розвитку суспільства не втрачає актуальності звернення до інформаційних ресурсів та налагодження ефективного інформаційно-комунікативного супроводу діяльності органу публічної влади, що багато в чому визначає ефективність управління державою на всіх рівнях. Адже, публічне управління здійснюється насамперед в інформаційному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження вітчизняної практики функціонування інформаційно-комунікативних підрозділів органів публічної влади фрагментарно здійснюють вчені: Витко Т. Ю. [1], Горбата

Л.П. [2], Дзюндзюк В. Б. [3], Карпенко О. [4], Лещинська Д. А. [5], Новосад В. [6], Токар М. [10] та ін.

Мета статті полягає у вивченні організаційних засад функціонування інформаційно-комунікативних підрозділів органів публічної влади.

Потреби системи управління у засобах комунікації прямо залежать від його функцій у суспільстві, системи публічної служби, чисельності інформаційно-комунікативних підрозділів, способів прийняття управлінських рішень, масштабу держави та багатьох інших чинників. Управління на публічному рівні також передбачає всебічне використання інформаційних ресурсів, орієнтованих на публічну управлінську діяльність. Інформація у публічному управлінні, по суті, гарантує інформаційне забезпечення та інформаційний супровід у вирішенні завдань політичного, економічного та соціального характеру, у сфері особистісної, суспільної та державної безпеки.

У нормативному аспекті визначення поняття «інформація» регламентоване Законом України «Про інформацію», згідно із ч. 1 ст. 1 якого інформація визначається як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [7].

Сукупність інформації, яка перебуває в обігу органів публічної влади, слід вважати державними інформаційними ресурсами, визначення яких регламентоване ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Державну службу спеціального зв’язку та захисту інформації України» [8].

Комунікація є основним та сполучним процесом у здійсненні управлінської діяльності. Комунікативний процес є необхідною передумовою становлення, розвитку та функціонування всіх соціальних систем, адже за допомогою комунікації здійснюється управління, тому вона являє собою соціальний механізм, за допомогою якого виникає та реалізується влада у суспільстві [2, с. 43].

Мета інформаційно-комунікативної політики органів публічної влади – створення, зокрема, ефективної системи інформування мешканців про роботу органів публічної влади, сприяння розвитку інформаційних каналів, покращення взаємодії влади та населення.

Сьогодні створення кадрового потенціалу органів публічної влади як головного інтелектуального та професійного ресурсу українського суспільства, є одним з головних напрямів державної кадрової політики. І однією зі сфер вдосконалення системи підготовки професійних кадрів є

комунікації, які використовуються як у повсякденному житті простих людей, так і у роботі фахівців.

Практичну безпосередню роботу з інформаційними ресурсами та комунікативну функцію органу публічної влади здійснює спеціалізований підрозділ (управління, відділ, комітет, департамент), який повинен відстежувати інформаційні потоки, узагальнювати інформацію з усіх питань; систематизувати оцінки конкретних проблем; формулювати висновки. Оскільки якість прийнятих органом публічної влади рішень залежить від надійності, своєчасності та повноти інформації [4, с. 134].

Зазначимо, що структура такого підрозділу, чисельність його працівників та положення про нього затверджується в установленому порядку розпорядженням очільника органу публічної влади. При цьому, державні службовці підрозділу призначаються на посади та звільняються з посад відповідно до вимог законодавства про державну службу. Поточна діяльність інформаційно-комунікативних підрозділів органів публічної влади здійснюється на основі планів роботи, затверджених керівником.

Для здійснення функцій, покладених на інформаційно-комунікативний підрозділ органу публічної влади, його очільник та інші працівники, які є державними службовцями, наділяються необхідними правами і несуть відповідальність згідно з Законом України «Про державну службу» [9] та іншими нормативними правовими актами, що регулюють порядок і умови проходження державної служби, положенням і посадовими інструкціями.

Організаційні засади діяльності інформаційно-комунікативних підрозділів органів публічної влади передбачають виконання такими підрозділами певного набору функцій, зокрема: передача інформації; контроль; мотивація; аналіз; втілення комунікації тощо.

До завдань інформаційно-комунікативних підрозділів органів публічної влади слід віднести такі: інформаційна підтримка управлінських процесів; пошук та обробка інформаційних джерел та комунікація із суб'єктами споживання інформаційних ресурсів; розрахунок складових елементів інформаційних ресурсів, періодичності циркуляції та форматів надання інформації; обслуговування технічних засобів для роботи з інформацією; контроль резерву кваліфікованих кадрів, здатних працювати з інформаційними ресурсами; забезпечення інформаційної відкритості та прозорості рішень, що формуються органом публічної влади, забезпечення гарантій права громадян на вільний доступ до інформації щодо таких рішень; забезпечення сучасної телекомунікаційної інфраструктури органу

публічної влади; забезпечення інформаційної безпеки у всіх сферах [3, с. 32].

Отже, завдання інформаційно-комунікативних підрозділів органів публічної влади, як складового елементу державного управління, є об'ємними та багатогранними. Адже, від ступеня інтеграції інформаційного забезпечення в управлінські процеси залежить те, наскільки ефективною буде діяльності органів публічної влади.

Як ми виявили, інформаційно-комунікативний супровід публічного управління інформаційно-комунікативними підрозділами органів публічної влади передбачає розробку та всебічне використання інформаційних технологій в органах влади. Обов'язковими умовами впровадження даних технологій є наступні: наявність висококваліфікованого персоналу відповідної кваліфікації та підготовки; належне фінансово-економічне та матеріально-технічне забезпечення; відкритість та публічність управлінської діяльності органів влади всіх рівнів; доступність інформаційно-комунікаційних технологій; сучасна інфраструктура інформаційних послуг; подолання надмірності та дублювання функціоналу державних управлінських структур; виконання фінансових планів по інформаційно-комунікативних проектах [10, с. 7].

Інформаційно-комунікативне забезпечення публічного управління неможливе без програмних продуктів, які обробляють, систематизують та аналізують величезні інформаційні потоки інформації, організують повноцінні пошукові процеси та надають доступ до інформаційних ресурсів. Освоювати дані програми, навчати персонал має відповідний інформаційно-комунікативний підрозділ органів публічної влади, який реалізує інформаційне забезпечення та інформаційний супровід власної управлінської діяльності [1, с. 37].

Величезні можливості інформаційного забезпечення надають Інтернет-технології. На сучасному етапі кожна владна структура має власний сайт, на якому висвітлюється та аналізується робота даної структури, розкривається обов'язкова нормативно-правова інформація.

Дослідники проблем електронного уряду виокремлюють декілька етапів розвитку веб-представництв органів публічної влади, що асоціюються одночасно зі ступенями розвитку електронного уряду в цілому. Наприклад, модель розвитку електронного уряду, побудована Бестоу, Дюлеві та Маргеттс (Bastow, Du-leavy & Margetts Model of e-Government Development), що може бути ефективною в умовах інформаційно-комунікативного простору органів публічної влади України, представлена на рис. 1.

Базовий сайт	Публікація інформації	Розвиток взаємодії	Розвиток трансакцій	Повна інтеграція
Первинне розміщення інформації в мережі Інтернет	Наповнення веб-ресурсу інформацією	Можливості пошуку інформації, завантаження документів, посилання на інші ресурси, поштові форми	Отримання послуг, швидкий перехід між урядовими структурами, організаціями міжвідомчих послуг	Довгострокова ціль проектів електронного уряду. Організація єдиної точки електронного доступу до всього спектру послуг та інформації

Рис. 1. Модель розвитку електронного уряду

Джерело: сформовано на основі [6]

Відповідно до даної моделі веб-представництво органів публічної влади в інтернеті проходить п'ять ступенів розвитку: базовий сайт; опублікування інформації; розвиток взаємодії; розвиток трансакцій; повна інтеграція. Етапи розвитку електронного уряду відображають процес нарощування кількості та складності онлайнових послуг – від простого надання інформації до організації фінансових та інших трансакцій.

Іншим важливим складовим елементом інформатизації процесів публічного управління, що реалізуються, зокрема, інформаційно-комунікативними підрозділами органу публічної влади, є процес інформаційно-комунікативної підтримки та взаємодії зі ЗМІ [5, с. 52].

Таким чином, процес інформаційно-комунікативного забезпечення публічного управління – це організація інформаційних потоків при формуванні, перетворенні, передачі та сприйнятті наявної інформації. А процес інформаційно-комунікативного забезпечення управлінських функцій є взаємопов'язаним і взаємозалежним інформаційно-комунікативним комплексом, формами та способами надання, які забезпечують успішне вирішення управлінських проблем.

На закінчення зазначимо, що зростаюча важливість інформаційно-комунікативної взаємодії призводить до вбудовування інформаційної та

комунікативної функції в усі види управлінської діяльності, що свідчить про те, що інформаційно-комунікативне забезпечення перетворюється на умову ефективності діяльності органів публічної влади. Безпосередня задача з реалізації інформаційно-комунікативної діяльності покладена на спеціальні структурні підрозділи в організаційній структурі апарату органу публічної влади, а саме – на інформаційно-комунікативні підрозділи. Ефективне функціонування зазначених підрозділів дозволяє налагодити процес реалізації державної політики у контексті появи якісно нової соціальної системи, головною цінністю якої є інформація, знання, комунікація, а також підвищити ефективність публічного управління.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Витко Т. Ю. Державний службовець в контексті наближення владних інституцій України до європейських стандартів. *Становлення публічного адміністрування в Україні*: матеріали IX Всеукр. міжвуз. конф. студентів та молодих учених / за заг. ред. О. Б. Кірєєвої. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2018. С. 37-40.

2. Горбата Л.П. Діяльність структурних підрозділів органів публічної влади в контексті забезпечення їх інформаційної відкритості. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського.* Серія: Державне управління Том 30 (69) № 3 2019. С. 42-47.

3. Дзюндзюк В. Б. Інструменти підвищення ефективності діяльності органів публічної влади. *Публічне управління XXI століття: традиції та інновації*: зб. тез XVII Міжнар. наук. конгресу, 27 квітня 2017 р. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2017. С. 31-33.

4. Карпенко О., Дуда А. Інформаційно-комунікативна діяльність виконавчих органів місцевих рад в Україні. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 4. С. 133–140.

5. Лещинська Д. А. Комунікативний механізм в державному управлінні. *Теорія і практика актуальних наукових досліджень* (м. Запоріжжя, 28-29 вересня 2018 р.). Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2018. С. 51-52.

6. Новосад В. Інформаційно-комунікативний супровід діяльності органів публічної влади. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки*. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. С. 353-356.

7. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 48. ст.650. *(Зі змінами та доповненнями).*

8. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України: Закон України від 23 лютого 2006 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2006. № 30. ст.258. *(Зі змінами та доповненнями).*
9. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 4. ст.43. *(Зі змінами та доповненнями).*
10. Токар М. Інформаційно-аналітична діяльність в органах публічної влади. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2021. 32 с.

Логайчук Віталій, Маєвська Анастасія, Малінін Володимир

ХАРАКТЕРИСТИКА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

У статті подано перелік та характеристику нормативно-правових актів, які визначають функціонування державної влади в Україні. Сформульовано проблемні питання та визначено напрями удосконаленнязаконодавчої бази в Україні.

Ключові слова: закон, акт, влада, повноваження, децентралізація.

У законодавстві України нормативним актом, який є підґрунтям для формування та функціонування публічного управління, є Конституція України (Далі - КУ), яка утверджує основоположні складові конституційного ладу, адміністративно-територіального устрою. Відповідно, впровадження механізмів публічного управління мають здійснюватися згідно з її положеннями.

Стаття 6 КУ визначає, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, стаття 7 КУ містить положення, що в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування. Стаття 132 КУ визначає, що територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. Стаття 133 КУ визначає, що систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

Також КУ визначає демократичні правові способи публічного управління та адміністрування безпосередньо громадянами, а також через органи державної влади та місцевого самоврядування. Громадяни здійснюють волевиявлення через вибори, референдум, а також інші форми безпосередньої демократії [1, ст.5, 69]. Виконавча влада в областях та

районах здійснюється місцевими державними адміністраціями, які є представниками державної влади і яким надано відповідний статус і повноваження (ст. 118 та 119 КУ). Водночас, на місцях гарантується право жителям громади на місцеве самоврядування, яке полягає у самостійному вирішенні питань місцевого значення в межах Конституції та інших законів [1, Ст.140].

Активізація децентралізації публічного управління викликала прийняття у 2014 р. значної кількості нормативно-правових актів. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схвалена Кабінетом Міністрів України (Розпорядження КМУ від 01.04.2014 р. № 333), визначає однією з проблем, що потребують розв'язання, «відсторонення місцевого самоврядування від вирішення питань у сфері земельних відносин, посилення соціальної напруги серед сільського населення внаслідок відсутності повсюдності місцевого самоврядування». Планом заходів щодо реалізації цієї Концепції (Розпорядження КМУ від 18.06.2014 р. № 591) передбачалося «внесення змін до Земельного кодексу України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування з розпорядження земельними ділянками, у тому числі за межами населених пунктів» ще на вересень 2014 р. Зобов'язання щодо «забезпечення повсюдності юрисдикції місцевого самоврядування на рівні територіальних громад» міститься в Угоді про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» у Верховній Раді поточного скликання. Реалізація принципу повсюдності місцевого самоврядування повною мірою визначена як одна з цілей політики у сфері децентралізації в Стратегії сталого розвитку « Україна - 2020», затвердженої Указом Президента України [2, 3].

У «Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р., визначено основну мету реформи державного управління як створення «прозорої системи державного управління, професійного інституту державної служби». Результат проведення реформи має відображатися у: формуванні «ефективної, прозорої, відкритої та гнучкої структури публічної адміністрації із застосування новітніх інформаційно-комунікативних технологій (е-урядування)» [4, 5].

Відповідно до класичного механізму «стримувань та противаг» дій влади законодавчу діяльність може реалізовувати лише законодавча влада (Верховна Рада України), судочинство - судова влада (Конституційний Суд та суди загальної юрисдикції). Публічне управління - виконавча влада (або

здійснювати переважну частину обов'язків). Тобто, реалізація публічного управління (організаційна компонента механізму управління) належить до компетенції виконавчої влади. При цьому законодавча та судова влади мають змогу впливати на організаційну складову публічного управління у випадку прийняття нормативно-правових актів або ухвалення судових рішень [6, с. 42].

Важливу роль у нормативно-правовому регулюванні процесу публічного управління в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ) має затвердження Кабінетом Міністрів України 5 серпня 2020 р. Державної стратегії регіонального розвитку на період 2021-2027 рр., яка передбачає реалізацію реформ у сфері адміністративно-територіального устрою для посилення владних відносин та системи управління на регіональному рівні з використанням прогресивного європейського досвіду [2]. Згідно з укладеною 27 листопада 2014 р. Угодою про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» було додано розділ VII «Децентралізація та реформа публічної адміністрації», який передбачає забезпечення створення системи державної влади та органів місцевого самоврядування для ефективної реалізації громадянських прав; надання публічних послуг на якісному рівні; відповідальне управління об'єктами державної та комунальної власності, зокрема завдяки розширення прав та повноважень на рівні місцевих громад [2].

Оскільки на сьогодні через публічне управління реалізується політика держави на рівні органів виконавчої влади, важливого значення набуває визначення сфер політичної та публічної управлінської діяльності на нормативно-правовому рівні. Вже прийнято відповідні правові норми (переважно для вищих органів державної виконавчої влади). До складу Кабінету Міністрів України входять політичні посади Прем'єр-міністра, Першого віце-прем'єр-міністра, віце-прем'єр-міністрів та міністрів України, на які трудове законодавство та законодавство про державну службу не поширюються (ч. 1 та 3 ст. 6) [1]. У Законі України «Про державну службу» (п. 3. ч. 3 ст. 3) до переліку посад, на які не поширюється дія відповідного законодавства, включаються також посади перших заступників та заступників міністрів. Тобто, незважаючи на те, що перераховані посади безпосередньо стосуються публічного управління через виконання повноважень у виконавчій владі, вони не належать ні до політичних, ні до посад з державної служби. Окрім перерахованих посад дія закону не поширюється і на інших суб'єктів, пов'язаних з процесом публічного управління (ч. 3 ст. 3), а також депутатів місцевих рад, посадових осіб

органів місцевого самоврядування, працівників патронатних служб [7]. Тобто, виникає об'єктивна потреба застосування відповідного до характеру публічного управління правового механізму відповідальності даних посадових суб'єктів.

Важливим стало прийняття Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», який мав вирішити проблемні питання. Зокрема, неоднозначністю положень ст. 6 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», а також відсутністю самої процедури об'єднання територіальних громад. Також прийняття цього закону дозволяє провести укрупнення населених пунктів без внесення змін до Конституції України. Варто зазначити, що за змістом абз. 2 ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування» від самого прийняття 21.05.1997 р. закріплював можливість «добровільного об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр» [8]. Таким чином, законодавчі підвалини для здійснення процесу об'єднання територіальних громад були закладені досить давно, проте за змістом право на добровільне об'єднання могло бути реалізоване лише сільськими територіальними громадами, оскільки не було впроваджено реального механізму для ініціювання такого процесу; не було врегульовано процес об'єднання сільських територіальних громад з урахуванням принципу добровільності.

Зміст ч. 1 ст. 133 Конституції України, що закріплює систему адміністративно-територіального устрою держави, нерозривно пов'язаний із абз. 2 ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування», оскільки за визначенням законодавця «територіальна громада - жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр» [9, с.77]. Таким чином, можна стверджувати, що об'єднання територіальних громад або добровільний вихід територіальної громади зі складу ОТГ зачіпає не тільки законні інтереси місцевого населення, а відповідно – інтереси локального або регіонального рівнів, але й інтереси держави загалом. Варто зазначити, що визначення "об'єднана територіальна громада" не застосовується в адміністративно-територіальному устрої. Новостворені ОТГ в нормативно-правових документах визначаються, як селищні, сільські ради. Це також породжує певну заплутаність щодо визначення статусу таких громад.

Згідно п.п. 2-4 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» територія ОТГ має бути нерозривною, межі

об’єднаної територіальної громади визначаються по зовнішніх межах юрисдикції рад територіальних громад, що об’єдналися; ОТГ має бути розташована в межах території Автономної Республіки Крим, однієї області; при прийнятті рішень щодо добровільного об’єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток об’єднаної територіальної громади.

З одного боку, ці положення цілком узгоджуються із вимогами ст. 132 Основного Закону, а з іншої сторони - ч.ч. 3, 4 входять у певну суперечливість одна із одною, оскільки досвід об’єднання територіальних громад демонструє, що на практиці окремі випадки об’єднання територіальних громад сіл, селищ та міст в одну територіальну громаду можуть вимагати зміни меж міст та/або районів. При цьому економічно і географічно не завжди доцільно дотримуватись обмежень щодо розташування в межах однієї області або території Автономної Республіки Крим. Таким чином, зазначене вище підводить до конституційно закріплених повноважень Верховної Ради України, а саме щодо утворення і ліквідації районів, встановлення і зміни меж районів і міст [1].

Враховуючи, що законодавець підтримує просторово-територіальний підхід до визначення територіальної громади, і, зокрема, пояснює в абз. 3 ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування», що адміністративно-територіальною одиницею є «область, район, місто, район у місті, селище, село», не зовсім зрозумілим, на думку автора, вбачається віднесення у п. 29 ч. 1 ст. 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України «найменування і перейменування населених пунктів і районів», при одночасному закріпленні положення п. 4 ст. 4 Закону України «Про добровільне об’єднання територіальних громад», з яким «найменування об’єднаної територіальної громади, як правило, є похідним від найменування населеного пункту (села, селища, міста), визначеного її адміністративним центром». Таким чином, Верховна Рада України має повноваження щодо найменування окремих населених пунктів, а повноважень щодо найменування, фактично сукупності декількох населених пунктів та відповідних територій, не має. Однак, перейменування Верховною Радою України населеного пункту, який визначений адміністративним центром ОТГ, на практиці має призводити і до зміни назви ОТГ.

Неможливо заперечувати, що в умовах сьогодення ОТГ отримують широкі повноваження в прийнятті рішень не тільки в рамках своєї громади, але і в цілому в регіональній політиці, надаючи більш широкий масштаб

демократизації механізму публічного управління, можливості максимально враховувати потреби місцевих жителів при прийнятті рішень, забезпеченню доступності та належної якості надання адміністративних послуг громадянам, ефективному місцевому розвитку на базовому рівні управління, взаємодії з зарубіжними фондами та програмами [10, с. 198]. Разом із тим, наділення ОТГ таким широким колом повноважень покладає на них підвищену відповідальність за прийняті в межах наданих їм повноважень рішень та вимагає контролю з боку правоохоронних органів від зловживань відповідними суб'єктами.

На нашу думку, внесення змін до КУ в частині місцевого самоврядування із урахуванням вищерозглянутих засад сприятиме більш якісній організації місцевого самоврядування в Україні. Закріплення відповідних положень в тексті Конституції України, норми якої мають пряму дію, нададуть ОТГ чіткість і впевненість в розумінні та здійсненні своїх повноважень, оскільки «формування та діяльність усіх інститутів демократичної, правової, соціальної держави знаходиться у безпосередній залежності від змісту норм Конституції України, ефективності їх реалізації» [1, ст. 72].

Оскільки професійна діяльність державних службовців підпадає під загальну та спеціальну юридичну відповідальність, на відміну від інших учасників публічного управління (які несуть лише загальну юридичну відповідальність), доцільно переглянути нормативно-правові акти, які передбачають відповідний механізм відповідальності, зважаючи на ймовірні ризики через неналежне виконання своїх обов'язків. Тобто, змінюючи організаційну компоненту механізму публічного управління, особливо щодо проведення децентралізації влади, потрібно одночасно коригувати та доповнювати відповідні нормативно-правові акти, тим самим збалансовуючи правовий аспект даного механізму. Відповідний підхід сприятиме оптимізації співвідношення повноважень та відповідальності суб'єктів публічного управління на конкретних етапах децентралізації влади [11, с. 335].

У цей ж період був прийнятий Закон України «Про засади державної регіональної політики», який зафіксував нові принципи функціонування політики відповідного рівня [12]. Були затверджені зміни до Бюджетного кодексу. Ці перетворення зміцнили фінансову базу місцевого самоврядування та створили стимули для об'єднання громад. Частина податків залишається на місцях, а новоутворенні громади отримали можливість встановлювати місцеві податки, регулювати їх ставки. Також

створено Державний фонд регіонального розвитку, який може виділити певні кошти на благоустрій того чи іншого регіону.

У Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» вказано, що створення ОТГ має відбуватись за принципом добровільності, але за планами обласних адміністрацій за підтримки обласних рад [13]. Проте вищезазначений процес не відбувся виключно добровільно, оскільки, значна кількість сіл, селищ не бажали формувати ОТГ. Це відбувалось через декілька причин: не було чіткої регламентації діяльності таких ОТГ, адже нормативно-правова база не була до кінця сформована. Також місцеві керівники не бажали втрачати владу і тому налаштовували населення проти.

Виконавчі органи місцевих рад та інститут префектів не було створено, як це передбачала конституційна реформа. 4 вересня 2015 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо організації проведення перших виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», за яким Кабінет Міністрів продовжив формувати громади, а призначення виборів у новостворених громадах було довірено ЦВК [14].

Також варто зазначити про зміни, які відбулися у діяльності інституту старост. Адже з початком реформи старости обиралися на виборах жителями громади. Але відбулися зміни, і тепер «староста затверджується сільською, селищною, міською радою на строк її повноважень за пропозицією відповідного сільського, селищного, міського голови». На нашу думку, діяльність старост, порядок їх обрання і функціональні обов'язки в законі визначені недосконало. Адже кількість старостинських округів визначає рада за поданням голови, старосту призначає рада за поданням голови, а також положення про старосту затверджує рада. Тобто думка громади тут не враховується. Потрібно прописати інструменти громадського впливу на відповідні рішення (протистояння у призначенні старост Оратівської ОТГ яскраво виявило дану проблему – коли старостами призначили осіб, які дискредитували себе під час попередньої діяльності).

Також існує чимало проблемних питань фінансового характеру, пов'язаних з реформою децентралізації, які потребують відповідних нормативно-правових коректівів. Для новостворених ОТГ характерним є неналежний рівень підготовки управлінських кадрів, низька кваліфікація службовців місцевого самоврядування. Як наслідок, фінансові ресурси територіальних громад використовуються неефективно, виникають труднощі в освоєнні коштів державних субвенцій для розвитку.

Крім того, не врегульованим залишається питання розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та виконавчої влади; між місцевими радами територіальних громад та районними радами. Навіть в контексті укрупнення районів відсутня чітка регламентація їхніх повноважень і структури. Також під питанням залишилися моменти правонаступництва районних рад. Адже більшість районних рад що ліквідовуються передали майно, яким вони відали відповідним сільським, селищним радам на базі яких утворились ОТГ. Отже, утворені районні ради не будуть мати ніякого відношення до діяльності комунальних установ та майна. Це є великою прогалиною в законі, яку в терміновому порядку потрібно заповнювати, адже це може привести до проблем у місцевому самоврядування в контексті районного управління.

Вдосконалення вітчизняної нормативно-правої бази реалізації публічного управління має здійснюватися виважено, зважаючи на реально існуючі обставини. Поділяємо думку Б. Калиновського, який стверджує, що у процесі тлумачення нормативно-правових основ децентралізації при здійсненні державної влади варто брати до уваги те, що умови становлення місцевої публічної влади в Україні відрізняються від інших європейських держав [15, с. 106]. Реформа децентралізації є однією із ключових реформ, які відбуваються в Україні. Саме тому відсутність створення штучних перешкод, гальмування об’єднання територіальних громад, успішність і результативність цього процесу багато в чому будуть залежати від обрання відповідної стратегії щодо завершення реформи. Разом із тим, в подальшому слід залишити за територіальними громадами право виходу із ОТГ, оскільки вилучення такого положення буде суперечити основним принципам добровільного об’єднання територіальних громад, і, власне, самій природі сучасного місцевого самоврядування. Можливість такого виходу вбачається у передбаченні: із метою приєднання територіальної громади до іншої ОТГ; із метою створення нової ОТГ у складі суміжних територіальних громад, які виявили бажання вийти зі складу вже створеної ОТГ тощо. Тому доцільним буде залишити в законодавстві як термін «територіальна громада», так і термін «об’єднана територіальна громада», тим більше, що на практиці вже усталилось вживання абревіатури «ОТГ». Проте внесення змін до Основного Закону надало б змогу забезпечити системність та повноту конституційного регулювання суспільних відносин у сфері місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою України.

Таким чином, нормативно-правову базу теми складають Конституція України, Закони України, постанови Кабінету міністрів України, рішення органів місцевого самоврядування. Водночас, чинна нормативно-правова база реформи децентралізації залишає невирішеними та неузгодженими багато важливих питання. Зокрема, щодо оптимізації повноважень місцевих органів виконавчої влади, запровадження інституту префектів, Закону України «Про адміністративно-територіальний устрій України» та інших. Це, в свою чергу, зумовлює виникнення низки проблем у ході запровадження реформ децентралізації публічної влади в Україні. В той же час, значна кількість нормативно-правових актів різних рівнів у сфері забезпечення реалізації публічної влади на місцях мають нечітке визначення процесу децентралізації і неправильно тлумачиться посадовими особами органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, і звичайними громадянами.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.
2. Про затвердження державної стратегії розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів від 5 серпня 2020р. № 695. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 25.11.2020)
3. Про затвердження плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020» у 2015 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 берез. 2015 р. № 213-р. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/21.
4. Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020»: Указ, Стратегія від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5/2015.
5. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2010 р. № 2250-р // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 1.
6. Глухачов Є.Ф. Місцеве самоврядування в Україні: особливості його правової природи / Є.Ф. Глухачев // Актуальні проблеми державного управління: наук. зб. Харків: УАДУ (ХФ). 2011. № 1(9). С. 42 - 43.
7. Про державну службу: Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-УШ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19.
8. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр (дата звернення:– – 19.09.2020).

9. Батанов О.В. Роль і значення Конституції України у розвитку компетенції місцевого самоврядування в умовах сучасних модернізацій них процесів //Публічне право. 2015. № 3. С. 72-80.
10. Колишко Р. А. Децентралізація публічної влади: історія та сучасні тенденції розвитку. Вісник КНУ. Серія «Міжн. відн.». 2015. Вип. 27. С. 198.
11. Дацій Н.В. Особливості розвитку територіальних громад: зарубіжний досвід //Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. 2018. Вип. 2. С. 334-340.
12. Про засади державної регіональної політики: Закон України редакції від 2 лютого 2015 р. //Офіційний вісник України. 2015. № 31. Ст. 90
13. Про добровільні об'єднання територіальних громад: Закон України в редакції від 14 березня 2017 р. //Офіційний вісник України. 2017. № 17. Ст. 203.
14. Про внесення змін до деяких законів України щодо організації проведення перших виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів: Закон України в редакції від 14 липня 2015 р. //Офіційний вісник України. 2015. № 37-38. Ст. 371
15. Демиденко С. В. Світовий досвід управління та фінансового планування регіонального розвитку //Вісник Дніпропет. Держ. фін. акад. Сер.: «Економ. науки». 2019. № 2. С. 106 -111.

Станкевич Єлизавета, Назаренко Марина

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ УРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

У статті проаналізовано особливості удосконалення механізмів урегулювання конфлікту інтересів в органах публічної влади

Ключові слова: конфлікт інтересів, корупція, службове викриття.

У процесі реформування вітчизняне законодавство з урахуванням європейським стандартів у сфері запобігання корупції постійно доповнюється новими поняттями, одним з них є конфлікт інтересів. Будучи популярною практикою у діяльності європейських органів публічної адміністрації, процедура застосування заходів запобігання та врегулювання конфлікту інтересів тільки "набирає обертів" у практиці державних службовців.

Важливим також є те, що відповідно до рекомендацій, які ставить європейське співтовариство, а також деяких положень укладених міжнародних договорів наша держава зобов'язана реформувати різні сфери

суспільного життя. Однією з найбільш пріоритетних умов євроінтеграції вектору України є протидія корупції, оскільки це негативне явище значною мірою стримує розвиток та наближення України до світових стандартів. У цьому напрямі важливе превентивне значення має своєчасне виявлення та врегулювання конфлікту інтересів, який виступає основною причиною та джерелом учинення корупційних та інших службових правопорушень[1].

Конфлікт інтересів в органах публічної влади і корупція в цій сфері – часто взаємопов'язані між собою явища. Досить часто саме конфлікт інтересів є джерелом проявів корупції серед державних чиновників різних рівнів.

За даними міжнародної організації "Transparency International", станом на січень 2022 р. Україна посідає 122 місце за рівнем корупції серед 176 країн, в яких проводилися дослідження [2]. Процеси демократизації у системі української державної влади, які відбуваються протягом останніх років, зокрема, оновлення антикорупційного законодавства, дають свої позитивні результати. За даними тієї ж організації, у 2013 р. Україна посідала 144 місце у рейтингу країн світу за рівнем сприйняття корупції [3]. Факт позитивної динаміки у напрямку зниження рівня корупції наявний, але показники її проявів у сфері державної служби, досить високі і це впливає, як на загальний імідж владних інституцій, так і на ефективність їх функціонування. Кримінологічні дані показують, що значна частка всіх, зафіксованих протягом останніх років корупційних правопорушень серед державних чиновників, так чи інакше пов'язані з конфліктом інтересів, оскільки ці злочини являли собою прояви зловживання службовим становищем, непотизм, хабарництво [4].

На сьогоднішній день, ні одна з країн світу не має універсальної моделі подолання конфлікту інтересів на державній службі. Ця проблема є перманентною та залежить від цілого ряду обставин, які є індивідуальними у кожній окремо взятій державі.

Незважаючи на велику увагу вітчизняних законотворців до антикорупційного законодавства, яке останніми роками активно розвивалося, не була приділена належна увага механізму конфлікту інтересів, внаслідок чого було створено низку досить суперечливих правових норм, що зумовило внутрішню неузгодженість національного антикорупційного законодавства. Цікавим також є судова практика про притягнення до до адміністративної відповідальності за порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, адже цьому питанню приділяється досить активна увага. Станом на сьогодні у Єдиному

державному реєстрі судових рішень опубліковано понад 5500 рішень за результатами розгляду статті 172-7 Кодексу України про адміністративні правопорушення(Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів). [5] Однозначно, основним чинником такої “популярності” вказаного адміністративного правопорушення є недосконале розуміння законодавства у цій сфері.

Тобто удосконалення механізмів врегулювання конфлікту інтересів є актуальним питанням, яке потребує детального вивчення, адже впровадження удосконалених моделей буде сприяти запобіганню проявам корупції в управлінських інституціях.

Вектори удосконалення законодавства у сфері запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, на нашу думку, необхідно застосовувати з урахуванням міжнародних тенденцій та міжнародного досвіду, а також можливості їх практичної реалізації в різних гілках державної влади – судовій системі, публічній службі, парламенті.

Одним із основних механізмів врегулювання конфлікту інтересів на публічній службі аналог якого необхідно запровадити в Україні — заборона поєднання службової діяльності з посадами у політичних партіях. Наприклад, у багатьох європейських країнах така заборона встановлена для суддів. Основною метою встановлення такого обмеження — запобігання політичному упередженню, тобто політизації держаної служби. Проте, в Україні спостерігається надмірна політизованість на всіх рівнях держуправління, яка породжує корупцію, що є суттєвим підґрунтям для виникнення конфлікту інтересів [С.36, 6].

Утримання від участі в ухваленні рішень є ще одним механізмом запобігання конфлікту інтересів. За даним принципом держслужбовець не може здійснювати свої повноваження при особистій зацікавленості в їх здійсненні, тобто якщо здійснення повноважень передбачає ухвалення певного рішення управлінського характеру шляхом голосування, посадова особа, яка має таку зацікавленість не бере участі в голосуванні, а у разі необхідності вчинити такі дії — доручає їх здійснення неупередженій особі. Особливо детальна процедура запобігання виникнення конфлікту інтересів шляхом утримання від участі в ухваленні рішень визначена законодавством Іспанії, Франції та Німеччини, також обмеження на участь у прийнятті рішень особисто зацікавленими особами передбачена в Болгарському законодавстві [С.100, 7].

Ще одним дієвим засобом боротьби з конфліктом інтересів є службове викриття. У закордонній практиці інструмент службових викриттів є

ефективним важелем управління конфліктами інтересів на державній службі і є ключовим моментом у вибудовуванні системи, яка має за ціль знизити можливість протиправної поведінки державних службовців.

Загальний зміст поняття “службове викриття” закладений у понятті “whistleblowing”, що дослівно означає “дмухати в свисток”, яке деякі дослідники ототожнюють з діями арбітрів спортивних змагань, коли ті зупиняють гру, через причину встановлення порушення [8].

У сфері державної служби під службовими викриттями розуміють забезпечене законом право і обов’язок державних службовців повідомляти про факти незаконних дій посадових осіб чи установ, будучи при цьому захищеними в подальшому від можливого тиску.

В Україні наразі практика службових викриттів не закріплена законодавчо, тоді як у багатьох країнах світу вона набула значного поширення й регулюється спеціальними законами, які регламентують їхню процедуру й забезпечують захист осіб, котрі здійснюють процедуру службових викриттів.

Перераховані вище удосконалені механізми мають місце в українській практиці державного управління, адже вивчення напрацьованого досвіду з метою запозичення прогресивних здобутків є суттєвою перспективою для розвитку управління конфліктом інтересів у нашій країні. Зокрема, такі механізми як обмеження на суміщення службових посад та членства в політичних партіях, могло б значно звузити поле для проявів корупції, а також вплинути на ступінь довіри до державних службовців і до інституту публічної служби в цілому.

Проте, варто зазначити, що повне запозичення успішного досвіду будь-якої країни, без урахування українських умов не приведе до позитивного результату. На сьогоднішній день підхід, що передбачає використання окремих точкових механізмів, за умови їх щільного відбору та практичного втілення, є перспективнішим та розумнішим з погляду формування національної моделі управління конфліктами інтересів на державній службі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Берназюк Я. О. МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ: ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2017. № 2 (78)*.

2. Corruption Perceptions Index 2021, organization Transparency International.
URL:https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2

021

3. Corruption Perceptions Index 2013. Organization Transparency International. URL: https:// www.transparency.org/cpi2013/results

4 Машлякевич Д. С. Кримінологічний аналіз абсолютних та відносних показників корупційної злочинності в Україні за 2005–2015 роки. Наше право. 2015. № 4. С. 117–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2015_4_23

5. Нікіфоров Д. Конфлікт інтересів: судова практика та поради щодо захисту. Bargen. URL: https://bargen.com.ua/2020/05/13/konflikt-interesiv-sudova-praktyka-ta-porady-shhodo-zahystu/.

6. Пахомова Т. І. Щодо моделей реформування системи державної служби / Т. І. Пахомова // Актуальні проблеми державного управління. - 2015. - Вип. 3 (спец. вип.). - С. 36. - Режим доступу http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2015_3

7. Гошовська В. А. Політична корупція як об`єкт наукового дослідження / В. А. Гошовська // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. - 2017. - Вип. 2. - С. 100. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2017_2_15.

8.Rinoldi, Dino Guido (Editor); Parisi, Nicoletta (Editor); Fraschini, Giorgio (Editor). / Il whistleblowing. N Bonanno Editore, 2011. 264 p.

Слободинська Світлана

ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

У статті проаналізовано, яким чином виник Європейський Союз, а також політичну структуру інститутів надорганізації. Таким чином, розкрито, механізм регулювання Європейським Союзом економіку країн-учасниць.

Ключові слова: Європейський Союз, Європейське Співтовариство, Європейський Парламент, Європейська Комісія, Європейська Рада.

На даний момент ЄС включає двадцять сім держав (крім Великої Британії), які вважаються економічно розвинутими. Їхній технологічний та економічний потенціал - на високому рівні. Тому, автор статті вважає доцільним проаналізувати політичну структуру ЄС, аби вивчити особливості регулювання виробничої сфери суспільства.

Формування ЄС відбувалося поступово. Перший крок до його створення було зроблено в 1951 р., коли ФРН і Франція створили Європейське об’єднання вугілля і сталі. Таким чином, Федеративна Республіка Німеччини та Французька Республіка створили перше

Європейське Співтовариство. Утворення спільного ринку вугільної і сталеливарної продукції мало забезпечити входження Німеччини до повоєнної економічної системи в Європі та гарантувати мир у Західній Європі. Отож, дані країни спільно контролювали Саарський та Лотаринзький кам'яновугільний басейн. За рахунок цього, важка промисловість держав була відбудована, після закінчення Другої світової війни.

На думку автора, провідні країни Західної Європи відзначили подібний успіх. Тому, в 1957 р. (набули чинності 1 січня 1958 р.) країни Бенілюксу (Франція, ФРН, Нідерланди, Бельгія, Люксембург, Італія і т.д.) організували Європейське Економічне Співтовариство. У такий спосіб, країни, що підписали даний договір, усували будь-які перешкоди заради покращення умов життя і праці власних громадян, покликаних гарантувати сталий розвиток, збалансовану торгівлю і чесну конкуренцію. У такий спосіб, стрімкими темпами розвивалися промисловість і сільське господарство.

Європейське співтовариство з атомної енергетики (Євратом) було засноване 25 березня 1957 р. одночасно із заснуванням Європейського Економічного Співтовариства. Метою його діяльності є розвиток атомної енергетики і дослідження в цій галузі, створення спільного ринку ядерного палива, контроль за ядерним виробництвом з метою запобігання зловживанням та охорони здоров'я. З 1967 р. Європейське співтовариство з атомної енергетики, Європейське об'єднання вугілля та сталі та Європейське Економічне Співтовариство мають спільні органи.

Після ліквідації загальних зборів, акцизів, мита та інших форм оподаткування всередині ЄС, економіка стала розвиватися пришвидшеними темпами. Через це виникла проблема регулювання не тільки економічних відносин, а й політичних, щоб скасувати перешкоди на кордоні. Яскравим прикладом цього періоду є підписання Шенгенського договору в 1985 р., який спрямований на знищення перепон на кордонах держав заради створення умов вільного обігу капіталу, товарів і послуг.

Шенгенська угода передбачає: скорочення затримок, пов'язаних із контролюванням на спільних кордонах пасажирських перевезень; запровадження спільного контролю на комунікаційних національних контрольних постах; спрощення порядку переміщення для громадян і підданих держав-членів, які проживають у районах, розташованих поблизу спільних кордонів; взаємне впорядкування процедур надання віз та допусків на свою територію; зобов'язання боротися з нелегальною торгівлею наркотичними засобами та ефективне координування спільних дій; зміцнення співробітництва між митними службами і поліцією держав-членів з

метою боротьби зі злочинністю; запровадження спеціальних видів контролю за вантажними перевезеннями; гармонізацію системи надання дозволів на вантажні перевезення; скорочення термінів виконання формальностей при здійсненні вантажних перевезень через спільні кордони залізницею; приведення у відповідність розкладу роботи митних пунктів на спільних кордонах, що проходять по внутрішніх водних шляхах; здійснення заходів для приведення у відповідність усіх законодавчих актів та підзаконних розпоряджень держав-учасниць угоди, пов'язаних із забороною та обмеженням свободи пересування, а також заходів зі зміцнення безпеки і запобігання нелегальній імміграції громадян держав, які не є членами Європейського Співтовариства; визначення порядку взаємодії поліцейських структур у запобіганні злочинам або їх розслідуванні; пошук засобів спільної боротьби з організованою злочинністю; гармонізацію законодавчих та підзаконних актів щодо наркотичних засобів, зброї, вибухових речовин; гармонізацію положень стосовно деяких аспектів правового регулювання становища іноземців-громадян держав, які не є членами угоди; ініціативи щодо розширення переліку товарів, дозволених для безмитного індивідуального перевезення; звільнення від обкладення податками палива, наявного в бензобаках транспортних засобів, і зближення податкових тарифів на дизельне паливо; переміщення контролю за вантажними перевезеннями на зовнішні кордони або в середину країн; обговорення можливості гармонізації непрямих податків (податку на додану вартість, акцизних зборів) у рамках Європейських Співтовариств [1].

Відповідно, появилася можливість вільно пересікати кордони не тільки громадянам, а й також товарам і капіталу. У свою чергу, такий хід дозволив залучити цілі континенти до міжнародного співробітництва. Тому що практика створення економічних зон поширилася на цілі континенти. Однак, щоб сформувати умови для розвитку інтернаціонального бізнесу, необхідно володіти певними політичними інструментами. Тому, в 1987 р., на думку автора, був затверджений Єдиний європейський акт.

Єдиний європейський акт доповнив Римські договори і вніс до них зміни. Цей документ розширив повноваження співтовариства в багатьох сферах та вдосконалив процес прийняття рішень. Реалізація рішень, які відтепер мали прийматися кваліфікованою більшістю голосів, стала вирішальною передумовою для створення єдиного ринку, що було проголошено головною метою Єдиного європейського акта. Окрім цього, Єдиний європейський акт поставив на договірну основу і європейську

політичну співпрацю. Наступні договори Європейського Союзу поглиблюють процеси, започатковані Єдиним європейським актом [2, с. 31-32].

Рішення про інтенсифікацію перемовин щодо створення Європейського Союзу, було ухвалено на зустрічі голів держав в рамках саміту Європейської ради у Дубліні, який проходив з 25 по 26 червня 1990 р. Самі ж договори, які започаткували ЄС, були погоджені в Маастрихті в грудні 1991 р., під час іншої зустрічі глав держав та урядів у межах Європейської Ради. Остаточний варіант Договору про ЄЄ було підписано 7 лютого 1992 р. Він набрав чинності 1 листопада 1993 р. після ратифікації всіма державами-членами [3].

Аналізуючи дані, подалі в мультимедійному навчальному посібнику «Право Європейського Союзу» [4], інституції ЄС володіють такими повноваженнями:

1) Комітети формують структуру Європарламенту й створюють законодавчі проекти в таких сферах, як економіка, фінанси, соціальна сфера, культура, охорона здоров'я, туризм, промисловість, енергетика, сільське господарство, розвиток регіонів, громадянських прав і свобод, прав жінок, петиції, а також бюджет, закордоні справи та міжнародна торгівля. Пізніше, ці проекти розглядаються парламентарями.

2) У розпорядженні Європейського Парламенту знаходяться численні технічні служби та служба перекладу, які об'єднуються в Секретаріат Європейського Парламенту. Вони виконують роль допоміжних служб для виконання другими своїх повноважень.

3) Члени Європейського Парламенту зобов'язанні брати участь у нормотворчому процесі, здійснювати контроль над діяльністю інститутів Євросоюзу, формувати зовнішні відносини й фінансувати діяльність Євросоюзу. Тобто, на них покладена роль контролювати роботу інститутів, фінансувати їхню роботу, ухвалювати чи не приймати проекти та представляти ЄС на міжнародному рівні.

У тім, слід пам'ятати, що законодавчі функції Європарламенту є дуже обмеженими. Він має право підписувати акти вторинного законодавства Євросоюзу в тісній співпраці з іншими інститутами.

На багато більшими повноваження Європарламенту є в сфері контролю інституцій, наприклад, висунення вотуму недовіри представникам Єврокомісії. Якщо вотум недовіри підтримає подвійна більшість - 2/3 поданих голосів, яка представляє більшість членів Європарламенту, - усі члени Комісії колективно подають у відставку.

Однак, контроль Ради Європарламентом звужений. Представник Ради зобов'язаний звітувати перед Парламентом.

Крім того, Європарламент зобов'язаний проводити розслідування у сфері порушення прав і свобод громадян та дотримуватися виконання всіх законів.

4) Європейська Комісія виконує рішення в тій чи іншій сфері. Однак, вона також стежить, чи дотримується Європейський Парламент, інститути ЄС та треті особи законодавство ЄС. По суті, Європейська Комісія виконує рішення Європарламенту, а також контролює діяльність кожного суб'єкта та інституції на той випадок, якщо хтось буде перевищувати свою діяльність. Таким чином, на думку автора, всі інститути контролюють один одного, аби запобігти поширенню корупції, якщо взяти до уваги попередні дані.

Крім того, Європейська Комісія має розширений доступ до законодавчої ініціативи. За деякими даними, Європарламент і Рада Міністрів зобов'язанні звертатися із запитами до Європейської Комісії, аби мати можливість ініціювати розгляд деяких законопроектів. Адже Європейська Комісія несе відповідальність за реєстрацію законів.

До того ж, Європейська Комісія зобов'язана стежити за виконанням бюджету ЄС і реалізацію загальнодержавних проектів у різних сферах. Іншими словами, дана інституція не тільки виконує доручення, вона також стежить за виконанням доручених проєктів від Європарламенту. Європейська Комісія - це виконавчий орган, який часто спостерігає за роботою інших інституцій. Поміж цього, ЄК представляє на рівні із ЄР ЄС на міжнародному рівні.

5) Тим не менш, Європейська Рада (Рада Міністрів) володіє значними повноваженнями в сфері законодавчої ініціативи та прийнятті рішень, що є загальнообов'язковими для всіх суб'єктів. У такий спосіб, інтереси кожної держави захищаються на міжнародному рівні. Їхні повноваження стосуються економіки, соціальної сфери, культури, охорони здоров'я, навколишнього середовища, техніки, науки, освіти, регіонального розвитку, міжнародного співробітництва, внутрішніх, правових справ, зовнішніх зносин тощо.

Отже, політична структура ЄС передбачає на практиці контроль будь-якої ланки в структурі, взаємодоповнюючи одна одну. Аби інтереси кожної держави-учасниці були враховані, Рада Міністрів складається із офіційних представників із кожної країни ЄС. Тому, на точку зору автора, Європейська Рада володіє широкими повноваженнями в законодавчій

сфері. Відповідно, представники ЄР здатні сильно впливати на розвиток усіх галузей, в тому числі економіки. І її рішення є загальнообов'язковими на території Євросоюзу. Вплив Європарламенту теж вважається значущим на всі внутрішньодержавні процеси, але носить виключно вторинний характер. Функції Європейського Парламенту відносяться здебільшого до контролювання на найвищому рівні роботи всіх інституцій, а також дотримання законів, прав і свобод громадян. Однак, навіть він спроможний регулювати внутрішньодержавні процеси, зокрема в промисловості та сільському господарстві. Проте, щоб запобігти поширенню корупції, слід стримувати концентрацію влади в одних руках. Отож, сфери повноважень розділені між всіма. І це поширюється не тільки на внутрішні справи, а також на зовнішні компетенції. Роль Європейської Комісії зводиться до ретельного виконання всіх законів, указів, угод, актів, договорів, проєктів і рішень, не допускаючи порушення законодавства ЄС.

Завдяки спільним діям країн-учасниць ЄС введення практики економічних зон і знищення фізичних, фіскальних обмежень, призвело до залучення всіх країн світу до міжнародного співробітництва.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Договор о реализации Шенгенского соглашения между Правительствами стран Экономического Союза Бенилюкс, Федеративной Республикой Германия и Французской Республикой от 14 июня 1985 года о постепенном упразднении пограничного контроля на общих границах с 19 июня 1990 года, включая заявления о преследовании преступников в соответствии со статьей 41 п. 9 Соглашения [Электронный ресурс]. - Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_005#Text

2. Європейська інтеграція: Крок за кроком / Дм. Корбут [та інші]. - К.: Фонд «Європа XXI ст.», 2001. - С. 31-32.

3. Маастрихтський договір і утворення Європейського Союзу [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://studies.in.ua/ru/istoriya-gosudarstva-i-prava-zar-h-stran-shpargalk/3789-maastrihtskiy-dogovr-1992-r-utvorennya-yes.html

4. Право Європейського Союзу [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://arm.naiau.kiev.ua/books/eulaw/info/lec3.html

Гуменюк Людмила, Сарафанюк Олександр

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА В КРАЇНАХ ЄВРОСОЮЗУ ТА УКРАЇНИ

У статті на основі аналізу теоретичної бази та практичного досвіду проаналізовано особливості стратегічного планування територіального розвитку в Україні та ЄС. Визначено перспективні напрямки удосконалення даної сфери в Україні за допомогою імплементації європейського досвіду.

Ключові слова: платування, стратегія, розвиток, SWOT-аналіз.

Цілісна система планування місцевого розвитку – це комплекс чинників, які впливають на місцевий розвиток. Базовими документами на місцевому рівні є: стратегія місцевого розвитку, просторові програми, програми соціально-економічного та культурного розвитку території.[1]

Метою статті є аналіз особливостей стратегічного планування соціально-економічного розвитку територій, враховуючи досвід країн Євросоюзу. Об’єктом дослідження є процес стратегічного планування соціально- економічного розвитку територій.

Стратегічне планування розвитку територіальної громади включає найважливіші рішення, що стосуються розвитку та майбутнього самої громади. Головним завданням стратегічного планування є забезпечення сталого розвитку території, що ґрунтується на принципах (рис.1)

Рис.1 Принципи на яких ґрунтується завдання стратегічного планування. Сформовано автором на основі [2]

Внутрішня політика є основою для формування показників державного

стратегічного планування України. Вона має свої напрямки, зокрема, це розбудова державності, розвитку місцевого самоврядування, стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства, національної безпеки та оборони, в економічній сфері, соціальній та екологічній сферах, сфері техногенної безпеки, гуманітарній сфері.

Формування показників здійснюється за напрямками: суспільство, ресурси, соціально–економічний розвиток, гуманітарний розвиток, що включає освіту, культуру, науку, інновації, екологію.

Порівнюючи з Європейським Союзом, можна стверджувати, що основною його метою є необхідність збереження і захисту таких універсальних цінностей як людська гідність, свобода, рівність і солідарність. Духовну культуру кожного народу відображають національні цінності, які більш конкретні та матеріалізовані на відміну від загальнолюдських. Держави–члени Європейського Союзу реалізовують регіональну політику, використовуючи міжрегіональні відмінності як можливості для розвитку.

Стратегічна мета державної регіональної політики до 2026 року включає наступні цілі: формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, розбудова ефективного багаторівневого врядування [4].

Стратегічне планування – це системна технологія обґрунтування та ухвалення найважливіших рішень щодо місцевого розвитку, визначення бажаного майбутнього стану території та способу його досягнення, що базується на ситуаційному аналізі зовнішнього оточення території та її внутрішнього потенціалу і полягає у формуванні узгоджених з територіальною громадою дій, на реалізації яких концентруються зусилля, ресурси основних суб’єктів місцевого розвитку.

З метою систематизації та удосконалення підходів до планування регіонального розвитку була розроблена в Україні методологія інтегрованого планування. Вона є складовою Програми ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні». Методологія служить основою для систематичного запуску і реалізації процесів розвитку, сприяє формуванню ініціативного та відповідального підходу до управління регіональним розвитком. Це сприяє творчому прогнозуванню майбутнього за допомогою зусиль, необхідних для досягнення певної мети.

Методологія сприяє взаємодії таких аспектів життєдіяльності і розвитку як економічних, соціальних, екологічних та залученню всіх творчих

громадян до процесу регіонального планування та реалізації поставлених цілей. Вона залучає до участі різні державні, приватні та неурядові організації, передбачає долучити місцеві плани розвитку в регіональні стратегії та в Державну стратегію регіонального розвитку.

Успішність економічного розвитку соціально-економічної системи та її добробут залежать від правильності визначення стратегічних завдань. Тому вдосконалення методологічних питань стратегічного планування є досить важливим у практиці стратегічного планування. Саме методологія, як складна соціально-економічна система враховує вимоги до суб'єктів у процесі майбутнього планування. [4]

На практиці використовують системний підхід до стратегічного планування:

1) системно-комплексний підхід;
2) програмно-цільовий підхід;
3) системно-мультиплікаційний підхід;
4) системно-нормативний підхід;
5) системний режиму економії;
6) системно-динамічний підхід.

Системний підхід – форма теорії пізнання й діалектики до дослідження процесів, які існують у природі та суспільстві.

Методика стратегічного планування включає методи, прийоми, аналіз прогнозів, стратегічних планів та програм усіх рівнів, а також системи розрахунків планових показників.

Спосіб, за допомогою якого вирішуються будь-які проблеми планування, є методом стратегічного планування. Проблемами стратегічного планування є теоретичні і практичні питання, що вирішуються. Вони поділяються на класи:

1) стандартні проблеми:
2) структуровані проблеми;
3) слабоструктуровані проблеми;
4) неструктуровані проблеми.

В Україні створено нормативно-правову базу щодо формування нової регіональної політики, яка відповідає європейським стандартам і базується на філософії зміцнення конкурентоспроможності регіону шляхом залучення всіх регіональних суб'єктів розвитку та використання ключових активів регіону[3].

Уряди європейських країн, органи управління регіонів приділяють велику увагу регіональному розвитку та створюють умови для єднання

регіонів Європи та прагнуть їх згуртувати.

Кожна держава, а держави – члени Євросоюзу, зокрема, використовують міжрегіональні відмінності для свого подальшого розвитку. Особливістю стратегічного планування розвитку у Польщі є довгострокові та середньострокові стратегії розвитку Польщі та План просторового господарювання держави,що базується на галузевих стратегіях розвитку, які пов'язані з економікою, енергетичної безпекою і довкіллям, транспортом, регіональним розвитком. Кожна стратегія має розділи: діагностика наявної ситуації в галузі, SWOT-аналіз, стратегічні та операційні цілі, необхідні фінансові ресурси[7].

Україна за своїми розмірами – це невелика європейська держава, що має більш розвинені міста та більш віддалену сільську місцевість. Тому плануючи розвиток регіону важливо звернути увагу на слабші регіони з метою вирівнювання економічної спроможності. Це можливо через надання дотацій більш слабшим територіям.

Щодо регіонального розвитку, то тут переважає орієнтування на децентралізацію влади та партнерство. Це партнерство з різними гілками влади, приватними та неурядовими секторами.

Децентралізація владних та фінансових повноважень – це суттєва реформа для України. Саме формування ефективного самоврядування та створення комфортних умов для громадян - це першочергові завдання для удосконалення системи державного управління.

Для того щоб досягти цих завдань важливим є економічний розвиток території, їх фінансове забезпечення та достатня кількість джерел для наповнення місцевих бюджетів. Саме стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади є запорукою успішності громади, яка вміло розвиває власну спроможність за рахунок інвестицій.

Важливе місце в стратегічному плануванні належить перспективному розвитку та аналізу зовнішніх умов. Найпоширенішими методами є:

1) експертні;
2) метод соціально-економічного аналізу;
3) метод прямих інженерно-економічних розрахунків;
4) балансовий метод;
5) економічно-математичний метод;
6) метод системного аналізу.

У зовнішньому середовищі існують негативні та позитивні фактори, що мають сильні та слабкі сторони. Поєднання цих факторів складає стратегічний баланс. Його складають за допомогою PEST-або SWOT-

аналізу в певному порядку з оцінкою факторів.

SWOT-аналіз - це один з найпоширеніших методів для оцінки середовища. Комбінуючи сильні та слабкі сторони, матриця SWOT-аналізу дозволяє формувати маркетингову стратегію[6].

Інформаційне забезпечення є важливим напрямком SWOT-аналізу. Це, зокрема, надходження даних.

SWOT-аналіз має свої особливості:

- суб'єктивність вибору сильних та слабких сторін;
- ризики та ймовірність віднесення факторів до певної групи;
- середовище вимагає уваги до себе.

Стратегічне управління включає велику кількість інформації, що вимагає значних зусиль для збирання, обробки та аналізу.

Отже, до загальних принципів стратегічної діяльності можна віднести наступні:

1. Кожна соціально-економічна система розвивається у несприятливих умовах.
2. Для змін та розвитку повинні розроблятись заходи, які враховують зовнішні та внутрішні фактори.
3. Цілі мають бути простими та досяжними.
4. Стратегічні цілі потрібно переглядати та оновлювати.
5. Заходи щодо формування середовища мають коригувальний характер.
6. Має бути ефективна система мотивації.
7. Чітка система регулювання, контролю та аналізу сприятиме динаміці змін.
8. Створення системи зовнішніх зв'язків сприятиме динаміці змін.

Формуванню системи стратегічного управління сприятиме реалізація вищезазначених принципів.

Підвищення результативності діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування залежить від правильного планування, моніторингу та оцінки результатів та спрямовується на реалізацію стратегій, програм, проектів розвитку, що актуально особливо в кризових умовах.

В сучасній практиці управління важливими елементами є моніторинг та оцінювання стратегічних та програмних документів. Для розробки та впровадження стратегій, програм, проєктів необхідна певна кількість кроків: ідентифікація, розроблення, схвалення та фінансування, впровадження, моніторинг і оцінювання та звітування.

Формування системи територіального моніторингу ґрунтується на питаннях, пов'язаних з вирівнюванням соціально-економічного розвитку територій.

Сьогодення потребує формування та реалізації національної політики, гнучких стратегій управління цими процесами, що відбуваються в країні.

В порівнянні із зарубіжними дослідженнями щодо якості життя населення можна стверджувати, що вони формуються на основі об'єктивних умов життя та за допомогою вивчення задоволеності життям населенням. Тому при стратегічному плануванні необхідно враховувати не тільки показники економічного зростання, але й показники забезпечення гармонійного розвитку та покращення якості життя населення країни, враховуючи національні особливості.

Аналізуючи підходи до оцінювання якості життя населення, які застосовуються міжнародними організаціями, можна стверджувати, що політика держави має оцінюватись з позиції впливу на добробут громадян, спрямувавши увагу на соціальну та екологічну складову якості життя. Велика увага приділяється включенню екологічних аспектів сталого розвитку. У процесах планування національного розвитку та побудови системи моніторингу Україна має враховувати сучасні глобальні тенденції та ініціативи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Багорка М.О. Swot-аналіз як основа формування маркетингових стратегій підприємств / М. О. Багорка, І. А. Білоткач // Агросвіт. – 2010. – № 6. – С. 17-23.

2. Берданова О. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник / О. Берданова, В. Вакуленко. Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO – К: ТОВ «София-А». – 2012. – 88 с.

3. Кухарська Н.О. Нормативно-правовий механізм забезпечення стратегічного планування регіонального розвитку / Н. О. Кухарська, Н. А. Клєвцєвич // Бізнес Інформ. – 2018. – № 1. – С. 79-84

4. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 р.: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 №695: Методологія планування регіонального розвитку в Україні

5. Сментина Н.В. Стратегічне планування місцевого розвитку / Н. В. Сментина, А. А. Фіалковська. – К: ФОП Гуляєва В.М., 2019. – 224 с.

6. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної

громади / О. В.Берданова, В. М. Вакуленко, І. В. Валентюк, А. Ф. Ткачук. – 2017. – С. 121.

7. Стратегія «Європа-2020»: у центрі – людина [Електронний ресурс] // Європейський діалог (громадська організація). – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://dialog.lviv.ua/strategiya-yevropa-2020-u-tsentri-lyudina/.

Шеванюк Богдан

РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ФРАНЦІЇ НАПРИКІНЦІ XX СТОЛІТТЯ ШЛЯХОМ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

У статті проаналізовано особливості реформування публічного управління у Франції наприкінці XX століття шляхом децентралізації. Визначено переваги децентралізації, результати та напрямки удосконалення публічного управління.

Ключові слова: управління, модель, повноваження, реформа, децентралізація.

Реальні широкомасштабні процеси децентралізації у Франції почались з 80-х рр. XX ст. Але неможливо не згадати про зачатки, а саме: створення таких адміністративно-територіальних одиниць як регіони у 1960 році з метою утворення і запровадження регіональної структури державного економічного планування; реформу державного управління 1963р., де було створено ради з регіонального економічного планування (CODER) [3, с. 35-36]. Про Французький конституційний референдум 27 квітня 1969р. (щодо регіонів та реформи сенату), який став основою для закону від 5 липня 1972р., де регіони були наділені особливим статусом, що перетворює їх на юридичні особи з віднесенням до їхньої компетенції питань економічного планування [2, с. 65].

Доцільно й буде згадати так званий «Закон Марселлена» від 16 січня 1971р. за яким мало б відбутись примусове скорочення комун за рахунок їх злиття (доречі одна з найперших спроб безуспішно відбулась ще у 1884р., що черговий раз показує прив’язаність французів до своїх комун). Проте слід зазначити, що цей закон дав початок для кооперації комун в майбутньому, що є характерною ознакою Франції. Але вищеперечислені події та закони були малоефективні [5, с. 92-93]. Такий здебільшого централізований устрій проіснував майже без змін до 1981-82 рр., коли до влади прийшли соціалісти, які розпочали ряд реформ, зокрема і децентралізаційних. Задля більшого розуміння реформ у Франції, слід

трішки детальніше показати її адміністративно-територіальний устрій в загальних рисах.

Франція є унітарною державою(це держава, територія якої поділяється на адміністративно-територіальні одиниці, які не мають ознак державності). Комуни (фр. commune) – найнижча (базова) адміністративно-територіальна одиниця Франції (за винятком таких комун, як Париж, Марсель і Ліон). У Франції налічується близько 36.6 тис. комун. Комуни можуть значно відрізнятися одна від одної за чисельністю населення. Зокрема, до комун можуть належати як багатомільйонний Париж, так і село з сотнею жителів [9, с.45]. Варто відзначити, що комуна – єдина адміністративно-територіальна одиниця, де немає окремого державного владного органу, тобто мер в одній іпостасі поєднує головну посадову особу місцевого самоврядування та представника державної влади. З метою уникнення такого поєднання багато функцій із 1983 року були передані до місцевого самоврядування [6, с. 82].

Кантон (фр. Canton) у Франції – адміністративно-територіальна одиниця в складі округу, яка в свою чергу охоплює декілька комун (принаймні, в сільській місцевості, щодо міст, то тут навпаки – одна комуна може відповідати декільком кантонам). Кантони в першу чергу є структурною основою виборчої системи. Кожен кантон обирає свого представника в Генеральну раду відповідного департаменту [9, с. 45].

Округ (фр. Arrondissement) – адміністративно-територіальна одиниця, яка менша за департамент. 100 департаментів Франції включають в середньому по 3-4 округи. Столиця округу називається в загальних тенденціях – супрефектурою. Якщо ж головне місто округу є столицею департаменту, він має статус префектури. Само собою, округи діляться на кантони і комуни [9. с. 45]. Слід розрізняти округи та муніципальні округи, які є адміністративними одиницями великих міст – Париж, Марсель, Ліон(закон № 82-1169 від 31.12.1982 р.) [6, с. 84].

Департаменти (фр. départements) – основна територіально-адміністративна одиниця у Франції. Площа департаментів у континентальній Франції, як правило, складає від 4 до 8 тис. км. кв., а чисельність населення - від 100 тис. до 1 млн. чоловік. Адміністративний центр департаменту називається «префектура». На рівні департаменту паралельно працюють два органи влади: генеральна рада, як орган самоврядування, та префект, як орган державної влади [9. с. 45-46].

Регіон (фр. région) – адміністративно-територіальна одиниця верхнього рівня в Франції. Регіони включать в себе в середньому по 8 департаментів

та відносно недавно набули статусу адміністративно-територіального утворення із власними урядовими структурами (наслідки реформ з 1982 року). На цьому рівні діють як органи місцевого самоврядування (Рада регіону), так і державні органи [6, с. 145-146].

Слід відзначити, що Конституція Франції 1958 року, до початку реформ 80-х рр., досить не багато говорила про права місцевого самоврядування. Це розділ XII «Про місцеві колективи», проте в цьому розділі лише стаття 72 була присвячена місцевим колективам. У ній зазначалось наступне: «Стаття 72. Місцевими колективами Республіки є комуни, департаменти, заморські території. Всі інші місцеві колективи утворюються законом. Ці колективи вільно управляються виборними радами в умовах, визначених законом. Представники Уряду в департаментах і територіях відповідають за національні інтереси, адміністративний контроль і дотримання законів». Крім цієї статті, слід зазначити і статтю 34, у якій зазначалось наступне: «Закон визначає основні принципи вільного управління місцевих адміністративних одиниць; їх компетенцію і розмір податків» [11, с. 60-61].

Соціалісти, що прийшли до влади у Франції 1981р., провели широкомасштабні реформи у країні. Загалом уряд П. Моруа та Ф. Лорана за 1982-86 рр. прийняв більше двох десятків законів та більше двох сотень декретів щодо децентралізації у Франції [10, с. 481]. 28 січня 1982 року було схвалено пакет з більше десятка законопроектів (часто їх найменують законами Деффера – тодішній Міністр внутрішніх справ). Так, доцільно виділити закон від 2 березня 1982р. «Про права та свободи комун, департаментів та регіонів». Відповідно до цього закону відбулася значна передача виконавчих повноважень від префекта (який представляв державу) до голів регіональних, генеральних рад (які були обрані представниками місцевих громад та відображали їх інтереси). Також було прийнято закон № 82-1169 від 31.12.1982, який ми згадували вище. За цим законом такі великі міста як Париж, Марсель, Ліон – отримали особливий статус з метою недопущення конфліктів між районами та містом. Було запроваджено подвійний контроль: першою ланкою якого є міський мер, котрий може вимагати повторного розгляду рішення прийнятого на засіданні ради району. У випадку, якщо навіть після повторного розгляду мер вважатиме рішення незаконним, то він має право звернутись до адміністративного суду з поданням про скасування рішення, а при потребі – й про зупинення даного рішеня протягом 48 годин. Другою ланкою є право представника держави – префекта департаменту мати такі самі можливості щодо процедур вище як і у мера міста [6, с. 84-85].

Вартий уваги й закон від 7 січня 1983 про розподіл компетенцій між державою й комунами, департаментами та регіонами [7, с. 152]. Зокрема, він врегулював й питання фінансів, освіти, трансорту тощо. Регіони отримали власний бюджет, а департаменти і комуни замість державних дотацій – фінансові субсидії, якими вільно могли розпоряджатись їх виборні органи. Фінансовий контроль за місцевим самоврядуванням був покладений на регіональні рахункові палати, створені у 1983р. як підрозділи Національної рахункової палати [8, с. 58]. Слід згадати й закон від 6 січня 1986р. про вибори в Регіональні ради, який впроваджував та врегульовував вибори до цих рад [7, с. 152]. Того ж року й пройшли перші вибори регіональних рад шляхом загального голосування [1]. Таким чином, даний період реформ (1982-86рр.) дав потужний рух щодо децентралізації історично централізованої Франції. Було модернізовано державне та муніципальне управління, створено передумови для залучення в регіони інвестицій, посилено ініціативну здатність місцевого самоврядування завдяки скасуванню адміністративної опіки з боку держави, вирішувалось регіональне фінансування місцевого будівництва, питань освіти, транспорту тощо [10].

Наступні зміни відбулись 1992р. 6 лютого 1992р. був прийнятий закон про «територіальну адміністрацію Республіки», який уособлював в собі деконцентрацію та децентралізацію. В ньому був ряд законоположень щодо регулювання муніципального права, статус депутатів органів місцевого самоврядування, розділення повноважень, статус держслужбовців тощо. Також цей закон охоплював в себе й питаня щодо місцевої демократії та міжкомунної співпраці, що стане однією з тенденцій на 90-і роки [7, с. 154].

Слід виділити закон від 4 лютого 1995р. про «освоєння та розвиток підконтрольних територій». Згідно нього об’єднані території – це територіальні одиниці, які відрізняються від підрозділів. В законі встановлюються критерії виділення місцевості в об’єднану територію, де наголошується, що якщо певна територія являє собою єдине географічне, культурне, економічне або соціальне ціле, то департаментська комісія по міжкомунній співпраці приймає рішення про те, що вона може складати об’єднану територію. Об’єднана територія являє собою плацдарм взаємодії спільного проекту розвитку. Держава в цьому процессі виступає як координатор і політичний гарант розвитку території [7, с. 155]. Тобто підтримуючи традиційну практику співпраці комун, держава виходить за її рамки. Взаємодія між територіальими колективами в більшій мірі

направлена на спільне управління публічними службами, ніж на створення нової людської спільноти.

Також за цим законом державою розробляється загальнонаціональна схема освоєння та розвитку «фундаментальні напрямки освоєння територій, охорони навколишнього середовища та довгострокового розвитку». Ця схема передається на обговорення регіонам, департаментам та міжкомунальним організаціям. Крім того, цим законом створюється Національна рада по освоєнню та розвитку територій на чолі з прем'єр-міністром. В склад ради входять: парламентарії, представники територіальних підрозділів та їх об'єднань, відповідальних за реалізацію програм в економічній, соціальній, культурній сфері; представники громадських організацій та експерти. Рада являється консультативним органом. Напрямки в загальнонаціональній схемі такі: вища освіта та наука, культура, транспорт, телекомунікації. Ці схеми пройдуть допрацювання на рівні регіону і, створені в результаті уже регіональні схеми і плани, будуть представлені на затвердження регіональної конференції, куди входять представники регіональної ради та генеральних рад задіяних територій [4].

Слід зазначити й закон від 12 липня 1999р., так званий «закон Шевенмана» – тодішнього Міністра внутрішніх справ. Французька влада, враховуючи досвід невдалого примусового злиття комун, стала на шлях більшого розвитку їх співробітництва. Цим законом було врегульовано механізми міжкомунальної співпраці шляхом створення так званих об'єднань громад. Встановлювалося три типи таких об'єднань: міські об'єднання (з населенням понад 500тис. мешканців), об'єднання міст та передмістя (для урбанізованих територій, де загальна кількість населення мала становити не менше 50тис. мешканців) та об'єднання комун(що здебільшого створювались у сільських районах). Утворення об'єднань громад зазначених типів базувалося на добровільній основі [2, с. 197].

Така політика у 90-і роки, принесла більше трьохсот нормативно-правових актів щодо питань модернізації публічного управління. Ці зміни призвели до необхідності нової кодифікації. Таким чином, закон від 21 лютого 1996р. затверджує Кодекс територіальних спільнот. Проте це була законодавча частина. Регламентна частина Кодексу, що складається з актів уряду, затверджена декретом від 7 квітня 2000р. З цього моменту втрачає чинності Кодекс коммун, і організація всієї системи місцевого управління в Франції регулюється єдиним кодексом(фр. – Le Code général des collectivités territoriales). Кодекс включає в себе як нові положеня, так і положення всіх

раніше прийнятих правових актів, які стосуються місцевого управління [1, с. 157].

Отже, бачимо, що Франція з традиційно централізованої та бюрократичної країни – у 80-90рр. ХХ ст. стала на шлях модернізації публічного управління шляхом широкомасштабних реформ децентралізації. Це призвело до позитивних змін як у місцевому управлінні, так і для держави взагалом. Місцеве самоврядування отримало більше самостійності та можливостей у вирішенні своїх локальних проблем, а державний апарат скоротився бюрократично, що само собою значно зменшило витрати на його утримання. Особливостями місцевого управління у Франції стали – міжкомунна співправця, як певний компроміс щодо традиційної прив'язанності французів до своїх комун, та – утворення нового Кодексу територіальних спільнот, який повністю регулює місцеве управління законодавчо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Богатырева О. Н. Европейские модели регионализма. Учебное пособие. Екатеринбург. Изд. Уральского университета, 2018. – 175 с.

2. Болотина Е. Муниципальное управление: теория и практика французкой государственности: дисс.... д. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право»/ Е. Болотина; Санкт-Петербургский университет МВД России. – Санкт-Петербург, 2006. – 336 с.

3. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О.,Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К.: ТОВ «Софія», 2012. – 128 с.

4. Василенко И. А. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия: Учебное пособие. Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Издательская корпорация «Логос», 2001. – 200 с.

5. Доменак Ж. Территориальные коллективы Франции: [учебное пособие] /Ж. Доменак - Нижний Новгород: Пресс Юниверситер де Гренобль; Изд-во Нижегородского ун-та, 1999. – 162 с.

6. Лазор О. Д., Лазор О. Я. Місцеве самоврядування. Вітчизняний та зарубіжний досвід. Навчальний посібник. Видання друге, доповнене і перероблене. – К: Дакор, 2004. – 560 с.

7. Лойт Х. Х., Болотина Е. В., Тищенко А. Г. Правовые основы муниципального права в современной Франции // Вестник Санкт-Петербургзкого университета МВД России №2(26), 2005. – С. 152-157

8. Маринів А.В. Державний контроль у системі місцевого самоврядування Французької республіки в сучасних умовах політико-правового розвитку // Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО. 2017. – Випуск 42. – С. 57-60.

9. Пухтинський М. О, Ворона П. В, Власенко О. В та ін./ Зарубіжний досвід організації роботи місцевої влади: [монографія] / За заг.ред. П.В.Ворони. – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. – 280 с.

10. Семеко Г. В. Территориальные реформы во Франции: от децентрализации к рецентрализации государственного управления // Ars Administrandi (Искусство управления). – 2017. Том 9. – № 3. – С. 476-494.

11. Ткачук А., Агранофф Р., Браун Т. Місцеве самоврядування: світовий та український досвід. Посібник. К.: Заповіт, 1997. – 188 с.

Шапарєва Надія

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Стаття присвячена дослідженням напрямів реформування системи місцевого самоврядування в України. Проаналізовано ключові моделі децентралізації зарубіжних країн, серед яких деталізовано англосаксонську, континентальну та змішану. Акцентовано увагу на успішності європейської практики децентралізації, що підтверджено існуванням тісного взаємозв'язку між проведеною реформою та економічним зростанням і наявними високими показниками якості життя членів територіальних громад.

Особлива увага приділяється реформі децентралізації Польщі, оскільки доведено, що в плані досвіду розширення повноважень адміністративних одиниць, нашій країні найближчою є практика саме цієї країни.

Визначено спільні та відміні риси умов у яких відбувається реформа місцевого самоврядування Польщі й України та внесено пропозиції імплементації найбільш перспективних напрямів використання окремих елементів польського досвіду у вітчизняну практику. Пропозиції стосуються освіти, фінансового забезпечення бюджетів громад, організаційно-управлінської координації реформи.

Реформу децентралізації, що реалізується в Україні загалом, охарактеризовано як успішну, що підтверджено статистичними даними. Загалом результати дослідження дозволяють окреслити основні пропозиції подальшої реалізації реформи місцевого самоврядування в Україні.

Ключові слова: реформування, місцеве самоврядування, децентралізація, територіальна громада, публічна влада, закордонний досвід.

Реформа місцевого самоврядування в нашій країні ще не завершена, тому в сучасних умовах не втрачає актуальності питання інтерпретації міжнародного досвіду з метою забезпечення якісної та ефективної децентралізації публічної влади, що є доволі складним і відповідальним процесом, здійснення якого потребує системного аналізу та імплементації зарубіжної практики у цій сфері. Для України найбільш цікавим може бути досвід місцевого самоврядування нагромаджений у європейських країнах, близьких до неї за кількістю населення – понад 30 млн. осіб та площею території – більше 300 тис. км кв., відповідно це може бути досвід Німеччини, Франції, Італії, Іспанії або Польщі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження вітчизняної практики децентралізації влади в Україні здійснюють вчені Гальцова О. Л. [3] Гладка Т. І. [4], Захарченко В. І. [8] та зарубіжного досвіду організації місцевого самоврядування Бартош С. В. [1], Білецька І. М. [2], Головатюк Ю. П. [5] та ін.

Мета статті полягає у вивченні основних практичних напрямів реформування місцевого самоврядування та децентралізації влади у провідних європейських країнах, та оцінка перспектив застосування їх досвіду в Україні.

Аналізуючи сучасні умови реформування та розвитку місцевого самоврядування в Україні, особливої уваги потребує вивчення процесів демонополізації влади. Ключовим процесом у цьому напрямку є децентралізація – процес делегування повноважень та бюджету від центральних державних органів влади органам місцевого самоврядування, для оптимізації функціонування системи владних структур, активізації розвитку регіонів та підвищення якості надання суспільних послуг [4]. Тобто, децентралізація публічної влади є забезпечувальним механізмом переходу на сталий розвиток регіонів за рахунок законодавчо-регламентованого розширення адміністративно-бюджетних повноважень місцевої влади.

У наукових працях учених описано декілька моделей децентралізованої

організації місцевого самоврядування. Однак, як наголошує І. В. Хребтій, на сьогоднішній день у світі, не існує жодної універсальної моделі чи методології, яку б можна в повному обсязі і без змін інтегрувати в Україні [9]. Децентралізацію можна розглядати як одну із форм розвитку демократії, що дозволяє розширити повноваження місцевого самоврядування при збереженні державного устрою та її інститутів, звузивши при цьому сферу впливу держави на суспільство, зменшивши тим самим витрати на утримання держапарату [6].

Децентралізація розглядається як один із важливих елементів розвитку демократії в Європейській хартії місцевого самоврядування, ухваленій Радою Європи в 1985 р [7]. Основними моделями, які можуть бути корисними для України, можна вважати англосаксонську, континентальну та змішану.

Англосаксонська модель організації місцевого самоврядування характеризується: високим рівнем самостійності органів місцевого самоврядування; значним контролем за діяльністю органів місцевої влади з боку населення; потужною нормативно-правовою базою в межах якої здійснюється реформа місцевого самоврядування [6].

Проекція даної моделі практикується у Великобританії та у державах, які у минулому були її колоніями. Британія довгий час була зразком децентралізованого управління, заснованого на культурі громадянського суспільства і представництв місцевих інтересів у національному уряді [3].

Особливостями континентальної моделі є: поєднання прямого державного управління і місцевого самоврядування; певна ієрархія органів державного і місцевого управління; обмежена автономія місцевого самоврядування; наявність у громадах уповноважених від влади осіб, які контролюють органи місцевого самоврядування. Дану модель розвитку місцевого самоврядування використовували Франція, Італія, Польща, Болгарія, Туреччина, Іспанія [6].

Змішана модель місцевого самоврядування характерна для Німеччини, Австрії та передбачає наявність виборного органу, який представляє одночасно як муніципальну, так і державну владу.

Варто відмітити, що зазначені моделі не є універсальними і питання пошуку ефективних моделей державного управління різними країнами світу залишається актуальним. Однак, варто зауважити, що досвід зарубіжних країн підтверджує існування тісного взаємозв’язку між проведеною реформою децентралізації публічної влади та економічним зростанням і наявними високими показниками якості життя у цих країнах [6]. Що ж до

інтерпретації зарубіжного досвіду в Україні, схиляємось до думки професора Захарченка В. І. [8], який наголошує, що в плані досвіду розширення повноважень адміністративних одиниць, нашій країні найближчою є польська практика.

Реформа децентралізації Польщі проводиться на фундаменті громадянського суспільства, що дозволило підвищити політичний статус органів місцевого самоврядування. Це сприяло створенню сприятливих умов для сталого саморозвитку територій, особливо на низовому рівні, внаслідок чого стираються диспропорції в розвитку міських і сільських локацій. Це сприяло підвищенню інвестиційної привабливості країни [8].

Процеси децентралізації польського місцевого самоврядування розпочалися з 1995 року, коли було проведено адміністративну реформу на місцевому рівні. Основні нововведення в публічному управлінні відбулися після прийняття 17 жовтня 1997 року нової Конституції Польщі, положення якої визначили сферою відповідальності органів місцевого самоврядування всі завдання, які законодавчо прямо не закріплені за органами влади вищого рівня. У 1998 році було здійснено реформу місцевого самоврядування, яка полягала у створенні двох вищих рівнів органів державної виконавчої влади, а саме повіту і воєводства.

Місцеві громади Польщі мають право на достатню кількість власних ресурсів. Слабші у фінансовому плані користуються правом на захист та отримують субсидії. Все майно і земельні ресурси передані в розпорядження громад і є їхньою власністю (крім стратегічно важливих об’єктів). Така лібералізація стала поштовхом до розвитку ринку комунального нерухомого майна та банківських послуг для громад [1].

Особливо важливим став 1999 рік, коли пройшла нова адміністративно-територіальна реформа та відбувся поділ на статистичні регіони NUTS (Nomenclature of Units Administrative Statistic) за номенклатурою ЄС. Адміністративний розподіл 1999 року закріпив 16 воєводств, 308 повітів та 2489 гмін, включаючи 65 міст зі статусом міських повітів [2]. NUTS, що включає територіальні одиниці чотирьох рівнів із такою кількістю населення: NUTS-1 – від 3 млн. до 7 млн. жителів; NUTS-2 – від 800 тис. до 3 млн. жителів; NUTS-3 – від 150 тис. до 800 тис. жителів; LAU (локальні адміністративні одиниці) – для яких кількість жителів не фіксується, але логічно припустити, що вона не має перевищувати 150 тис.

Особливо цінним для України може бути досвід створення оптимальних за розмірами територіальних одиниць рівня LAU, причому як більших за розмірами (рівня LAU-1), так і менших (рівня LAU-2). Українські

адміністративні одиниці рівня LAU-1 (райони до реформи) за розмірами найбільше відповідають польським повітам. Заслуговує на увагу й польський досвід виділення адміністративних одиниць рівня LAU-2 (гмін). Зазвичай гміна має населення більше 5 тис. жителів. В українських реаліях одиниці цього рівня мають бути меншими, тому що в Україні менша щільність населення на середній радіус території, ніж у Польщі.

Отже, умови в яких відбувається реформа децентралізації в Україні та Польщі, не мають істотної різниці, але мають певні розбіжності [8]:

1. Польща – парламентська, а Україна – парламентсько-президентська республіка: це може впливати на механізми ухвалення рішень під час проведення реформ та на вагу центрів їх прийняття.

2. Моделі місцевого самоврядування та територіальної організації влади в обох країнах подібні: вони базуються на принципах підтримки децентралізації владних відносин, а інститут самоврядування є основою політичного устрою, складником громадянського суспільства.

3. Адміністративно-територіальний устрій України та Польщі майже ідентичний і базується на трирівневій системі: область/воєводство, район/ повіт, громада/гміна – як базова одиниця, до складу якої входять один або кілька населених пунктів.

4. Системи управління України та Польщі визначають місцеве самоврядування як суб’єкт здійснення публічної влади, підтримують баланс між централізацією і децентралізацією в системі управління державою, закріплюють існування моделі, заснованої на двох підсистемах: місцевого самоврядування, що ґрунтується на принципі децентралізації, та урядової адміністрації, яка діє на засадах централізації.

5. Ключова відмінність систем місцевого самоврядування – наявність державної адміністрації (інститут префекта у Польщі) в Україні на рівні як області, так і району. У Польщі державна адміністрація функціонує лише на рівні воєводства [1].

У підсумку узагальнення вітчизняного стану та польського досвіду децентралізації видається доцільним визначити такі найбільш перспективні напрями використання та імплементації в Україні досвіду Польщі (рис. 1).

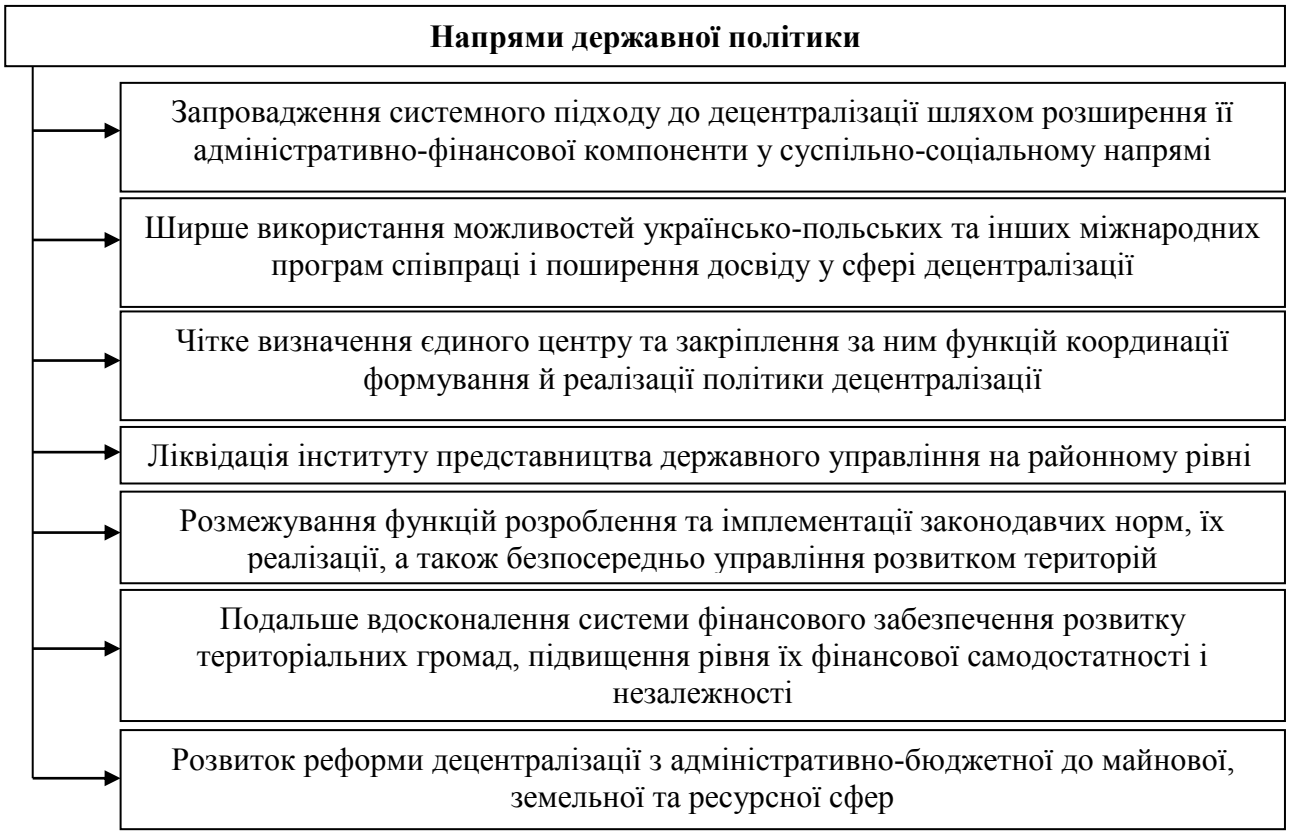

Рис. 2. Найбільш перспективні напрями імплементації в Україні досвіду децентралізації в Республіці Польщі. *Джерело:сформовано на основі [2]*

Використання польського досвіду дасть змогу істотно підвищити ефективність децентралізації в Україні та наростити темпи її реалізації. Наприклад, у сфері охорони здоров'я паралельно з децентралізацією у Польщі було імплементовано зміни, згідно з якими безробітні та інші соціально вразливі категорії населення отримують допомогу за кошт держави, а місцеве населення – за рахунок податків до національного фонду здоров'я.

У сфері польської освіти було максимально децентралізовано навчальні заклади, їх власниками стали виключно органи місцевого самоврядування. Вони ж повністю визначають наповнення навчальних та освітніх програм, а централізоване міністерство визначає перелік іспитів та критерії оцінювання.

Наступний напрям передбачає визначення організаційно-управлінського центру координації політики децентралізації – «єдиного штабу реформ». В Україні наявна велика кількість національних центрів при відсутності їх на регіональному та місцевому рівнях. На часі ліквідація інституту представництва державного управління на районному рівні. Хоча в Україні передбачено створення інституту перфекта (як так званої форми

президентської адміністрації), це викликає суспільні суперечки та побоювання, що такі зміни приведуть до поновлення централізації влади.

Україні також доцільно скористатися досвідом Польщі у напрямку формування системи фінансування територіальних громад, підвищення рівня їх фінансової самодостатності та незалежності. Так, після запровадження бюджетно-фінансової децентралізації територіальні громади отримали значно більше фінансового ресурсу для реалізації програм територіального розвитку. За місцевими громадами законодавчо закріпили гарантовані доходи, адекватні поставленим завданням. Це, зокрема, власні надходження та трансфери з центру, частина податку на прибуток підприємств на території громади, частина податку з доходів фізичних осіб. Також постійною практикою для поляків є фінансова підтримка одного воєводства іншим. Не менш актуальним у напрямі покращення фінансових можливостей громад є досвід поширення реформи децентралізації на майнову, земельну та ресурсну сфери [2].

У сучасних умовах можна виділити п'ять ключових характеристик, притаманних децентралізації в європейських країнах:

— демократизація шляхом розвитку місцевої та регіональної автономії;

— максимально ефективне вирішення місцевих проблем;

— свобода через місцеву та регіональну автономію;

— забезпечення культурної, мовної та етнічної різноманітності;

— економічна конкуренція між місцевим та регіональним рівнями.

Реформу децентралізації, що реалізується в Україні, також можна охарактеризувати як успішну, що можна підтвердити наступними даними [10]:

– на початок 2020 року було створено 1 029 ОТГ (у 2015 році – 159). Тобто, за 2015–2019 роки їх чисельність збільшилась у 6,5 рази;

– кількість жителів, які проживають в ОТГ, у 2020 році зросла до 11,7 млн. осіб (близько 34% від загальної чисельності населення країни);

– площа ОТГ на початок 2020 року збільшилась до майже 250 тис. км кв. (біля 44% загальної площі країни);

– власні доходи ОТГ за підсумками 2019 року становили близько 270 млрд. грн., а частка власних доходів ОТГ у 2019 році склала 6,8% [2].

Отже, при вирішенні відмічених проблем децентралізації в Україні важливо враховувати кращі зарубіжні практики. Однак мова йде не про пряме копіювання, а глибокий науковий аналіз та інтерпретація у відповідності до реалій сьогодення. Це можна пояснити тим, що проблеми децентралізації в зарубіжних країнах вирішуються по-різному та залежать

від їх державного устрою, історичних, національних, географічних та інших особливостей. Зарубіжний досвід матиме особливе значення у напрямі вирішення завдань зростання кількості структур прийняття рішень, невизначеності у сфері розподілу компетенцій, неефективності застосування єдиних правил у всіх громадах без урахування економічної ситуації кожної з них, неефективність втручання держави й віддалення держави від громадян, ризики втрати керованості, загроза порушення принципу системного підходу до розроблення рішень. Важливим є використання міжнародних програм співпраці й поширення досвіду у сфері децентралізації, яка активно проявляється у вигляді фінансової, експертної, інформаційно-комунікаційної та інших форм підтримки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бартош С. В. Польський досвід успішної децентралізації: фінансовий аспект. *Наукові праці НДФІ.* 2019. Вип. 4. С. 84-96.

2. Білецька І. М. Напрями імплементації досвіду Польщі в контексті підвищення ефективності державної політики децентралізації та забезпечення соціально-економічного розвитку України. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.* 2020. № 4. С. 25-32.

3. Гальцова О. Л. Децентралізація управління національною економікою: досвід Європейських країн. *Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості.* 2019. № 2. С. 86-92.

4. Гладка Т. І. Децентралізація влади в Україні як засіб посилення демократії та підвищення її стабільності. *Державне управління: удосконален та розвиток.* 2015. № 12. Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=937.

5. Головатюк Ю. П. Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних змін: уроки для України*. Ефективність державного управління.* 2021. Вип. 1. С. 47-61.

6. Гордієнко В. П., Оніщенко М. Л., Мальонкіна І. С. Зарубіжний досвід децентралізації публічної влади та можливості його трансформації в Україні. *Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка.* 2019. № 3. С. 83-89.

7. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/main/994_036.

8. Захарченко В. І. Європейський досвід вирішення проблем децентралізації: український контекст. Економічний форум. 2019. № 1. С. 9-18.

9. Хребтій І. В. Зарубіжний досвід децентралізації на місцевому і регіональному рівнях. *Інвестиції: практика та досвід.* 2019. № 6. С. 138-142.

10. Офіційний веб-сайт Національного агентства України з питань державної служби. URL: https://pdp.nacs.gov.ua/

Олександренко Дар'я

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

У статті на основі аналізу теоретичних матеріалів та практичного досвіду проаналізовано особливості взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю.

Ключові слова: взаємодія, повноваження, огрaни місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства.

Проблема взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю бере свій початок ще з радянської командно-адміністративної системи управління. Адже дана система впроваджувала свою політику, не беручи до уваги думку громадськості, щодо рівня державно-управлінських послуг та прийняття управлінських рішень, які приймались на користь влади, а не потребам та очікуванням членів територіальної громади. Сучасний етап розвитку демократії характеризується підвищенням ролі територіальної громади в процесі прийняття органами місцевого самоврядування управлінських рішень. Місцеві ради повинні налагоджувати співпрацю з територіальною громадою, активно залучати їх до спільних заходів з метою розв'язання нагальних проблем. Партнерство органів місцевого самоврядування з населенням повинно стати запорукою вирішення найбільш гострих, актуальних проблем, що хвилюють і непокоять жителів.

Поняття взаємодія – це процеси впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємна зумовленість і породження одним об'єктом іншого, а також об'єктивна та універсальна форма поступу, розвитку, що визначає існування та структурну організацію будь-якої матеріальної системи .

Для взаємодії з громадськістю в органах місцевого самоврядування утворюються управління (відділи) з питань взаємодії (зв’язків) з громадськістю та засобами масової комунікації. Завдання та функції таких

структурних підрозділів визначаються з урахуванням положень нормативно-правових актів, які встановлюють обов'язок органів місцевої влади взаємодіяти з громадськістю [1]. Структура таких підрозділів визначається з урахуванням необхідності забезпечення у повному обсязі розв'язання покладених на них завдань. Характеризуючи дану тему, дослідники виділяють та наголошують такі особливості. На рівні територіальних громад міст С. Саханенко виділяє такі типи та форми політичної участі: безпосередні та опосередковані (представницькі); мобілізаційні та автономні; за ступенем інтенсивності (активні та пасивні); за суб'єктом політичної дії (особисті та колективні); за використовуваними методами (насильницькі та ненасильницькі); за масштабом охоплення (все місто або його частина) [8, с. 112]. При цьому вони можуть доповнювати один одного, існувати паралельно або трансформуватись в інший вид.

Досліджуючи можливість участі громадян у місцевому самоврядуванні, Ю. Куценко наголошує на більш активному застосуванні таких форм, як інформування громадськості, підтримання зв'язків. Інформування громадськості має односторонній характер і повинно здійснюватися через ЗМІ, в яких оприлюднюються звіти про роботу органів місцевого самоврядування, проведення семінарів, засідань, навчання, інформаційні бюлетені. Зв'язки з громадськістю є планомірними зусиллями, спрямованими на те, щоб впливати на громадську думку з метою пропаганди тієї чи іншої інформації, вони засновані на взаємовигідному двосторонньому зв'язку. Реалізуються ці зв'язки шляхом повідомлень у пресі, проведення прес – конференцій оприлюднення офіційних заяв, проведення вибіркових опитувань, аналізу листів, звернень громадян, контент – аналізу, постійної оцінки поточної громадської думки.

Участь громадян у місцевому самоврядуванні є систематичним процесом, спрямованим на зацікавлення і залучення різних категорій населення до розробки пропозицій шляхом проведення громадських слухань, реалізації місцевих ініціатив, розгляду рекомендації дорадчих комітетів за допомогою органів самоорганізації населення [7, с. 69-70]. Матеріали соціологічного опитування свідчать, що найбільш прийнятними формами участі населення в міському управлінні є участь у виборах, зустрічі з депутатами та представниками міської влади, заслуховування звітів представників влади, контроль за прийнятими рішеннями влади ознайомлення з проектами бюджету міста, планами місцевих органів.

Розглядаючи особливості організаційного механізму взаємодії територіальної громади і органів місцевого самоврядування включає

створення органів, спеціально призначених сприяти цій взаємодії. Ці органи, як правило, мають дорадчий статус. Це багато в чому визначає і від самого початку обмежує можливість їх впливу на процес обговорення та прийняття альтернативних рішень. Згідно з метою створення це можуть бути громадські ради, які виконують функції представницького органу громадськості, консультаційно-експертного органу, органу громадського контролю [2, с. 78].

Відповідно їх основними завданнями слід визначити: забезпечення гласності та прозорості в процесі прийняття управлінських рішень щодо розвитку територіальної громади; надання консультаційної та експертної допомоги органам місцевого самоврядування; місцевого – контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування.

Інформаційний механізм взаємодії органів самоврядування та територіальної громади сприяє підвищенню інформованості громадян. Для сучасного суспільства стало вкрай необхідним отримувати оперативну та достовірну інформацію. У зв'язку зі зміною суспільно-політичної формації сталися перетворення в різних сферах життя населення. Особливістю суспільства перехідного періоду в ході здійснення демократичних перетворень є актуалізація інформаційних процесів, залучення до активної участі в процесі державотворення широких верств населення.

Важливою умовою створення ефективної системи публічних комунікацій в Україні є розробка та впровадження дієвих механізмів міжвідомчої координації комунікативної діяльності органів виконавчої влади, інституційне забезпечення та нормативно-правове врегулювання цього процесу. Водночас, сфера публічних комунікацій потребує системного реформування: структурно-організаційного, кадрового, функціонального та методичного вдосконалення та стандартизації, адаптації до кращих закордонних практик та законодавства, використання новітніх інноваційних технологій, забезпечення достатніми фінансовими та матеріально-технічними ресурсами, створення єдиної системи професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців.

Отже, взаємодія з громадськістю для органів місцевого самоврядування – це невіддільний складник становлення та розвитку. Без консультацій з громадськістю неможливо зрозуміти проблеми та способи їхнього розв’язку. Без інформування зникає довіра до того, чим займається громада. Без постійного контакту з пресою виникають розбіжності у трактуваннях та викривлення інформації через додумування замість оперування фактажем. Не можна будувати громаду без налагодження

взаємодії з громадськістю на засадах чесності, прозорості, відкритості та постійного діалогу

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Адізес І. Співпраця VS Взаємодія / І. Адізес. www.innovations. com.ua/uk/blog/9/578/2011/may/2176. - Режим доступу:

2. Беззубко Л. В. Про деякі механізми взаємодії членів громади з органами місцевого самоврядування / Л. В. Беззубко, О. В. Скопець // Менеджер ДонДУУ - 2007. – № 1 (39). – С. 76-81.

3. Завальна Ж. Щодо питання врегулювання взаємодії органів публічної влади у договірних формах / Ж. Завальна // Право України. – 2010. – № 7. – С. 176-181.

4. Загорський В. С. Взаємовідносини місцевих органів влади з громадськістю: навч. посіб. / В. С. Загорський, А. Й. Серант, Л. М. Усаченко. Л.: ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 192 с.

5. Ібрагімова І. Зв'язки з громадськістю як індикатор ефективності державного управління та показник стану громадянського суспільства / Іванна Ібрагімова // Вісн. Укр. Акад. держ. упр. – 2003. – № 2. – С. 27 – 34.

6. Куценко Ю. Участь громадян у місцевому самоврядуванні: пошук і варіанти / Ю. Куценко // Упр. сучас. містом. – 2002. - № 7 - 9 (7). – С. 68 – 73.

7. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник / В. М. Плішкін; за ред. Ю. Ф. Кравченка. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 1999. – 701 с.

8. Саханенко С. Є. Політичне управління містом в умовах самоврядування Сергій Єгорович Саханенко. – О.: ОФ УАДУ, 2001. – 380 с.

Бануляк Валентина, Соколовський Володимир, Гриб Віталій

ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО І ГУМАНІТАРНА НАУКА В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У роботі розглянуто суспільство, як причина усіх проблем планети, протягом усього життя людство спіткали незгоди, війни та критичні ситуації. Самі ж люди створювали для себе небезпеку та шукали з неї вихід. Суспільство завжди намагалося створити умови для успішного розвитку науки, освіти, культури, мистецької творчості, а найголовніше для самовдосконалення та розвитку. Врешті-решт, людство створило індустріальне виробництво, яке принесло негативні наслідки, хоч іноді здобудки були позитивними. По-перше, людська праця стала одноманітною, позбавленою забарвлення індивідуальності. По-друге, виробництво машин призвело до великих катастроф та значних

людських жертв в тому числі знищення людей шляхом війн, в яких використовувалася техніка.

Встановлено, що проблема сучасної цивілізації, зумовлена тим, що людська технічно-промислова діяльність досягла величезних масштабів.

Ключові слова: інтеграція, диференціація, гуманізм, індустріалізація, постіндустріалізм, емпіризм.

Інтеграція в єдину систему ідей і концепцій, що мають наукову і гуманістичну спрямованість, - це шлях, яким змушене рухатись сьогодні гуманітарне пізнання, відбиваючи глобальні інтеграційні процеси в суспільстві і культурі. «Тисячі років тому, - писав В. Франкл, - людство створило монотеїзм. Сьогодні потрібен наступний крок. Я б назвав його монатропізмом. Не віра в єдиного Бога, а усвідомлення єдиного людства, єдності людства. Єдності, у світлі якої розходження в кольорі шкіри стає несуттєвим» [1; 319]. Але ця єдність, продовжує В. Франкл, зовсім не означає відсутність розходжень. «Зрозуміло, я не за расове, а за радикальне розрізнення. Я за те, щоб судити про кожного індивідуума з погляду тієї унікальної «раси», що представлена ним одним. Іншими словами, я за особистісне, а не расове розрізнення» [1; 319].

Особистість і людство стають сьогодні двома головними суб'єктами історії. Термін «світове співтовариство», введене в політичний лексикон наприкінці XIX століття, лише наприкінці XX століття наповнюється конкретним змістом. Міжнародне право отримує пріоритет перед національним, а в системі міжнародного права центральну роль грають природні, невід'ємні права людини. Суспільство перед лицем глобальних загроз зацікавлене не просто в самозбереженні, але в збереженні себе в якості «людяного суспільства». Тому злочини проти людяності відносяться сьогодні до сфери міжнародної юрисдикції. Тому подолання гуманітарних криз в окремих регіонах і запобігання гуманітарних катастроф розглядаються не як регіональні, а як глобальні, загальнолюдські проблеми.

Тут має сенс розглянути філософсько-культурологічну модель еволюції відносин між особистістю і суспільством у контексті історії культури XX століття. Ця модель виділяє в минулому сторіччі три періоди (хронологічні рамки в даному випадку дуже умовні):

Перший період (від початку до середини століття). Філософи екзистенціалісти і персоналісти відзначають пік відчуження, кризу «світової самотності» людини. Людина, яка мимоволі опинилася в окопах першої світової війни, чи залишилася без засобів до існування в роки «великої депресії», має право сприймати суспільство як ірраціональну, ворожу

стихію. Психоаналіз в ту епоху був популярний ще й тому, що фрейдівське поняття психологічного захисту зачепило «нерв часу» – категорія захист (особистості від суспільної стихії) набула метафізичного значення. Політика цієї епохи орієнтувалася на традиційні ідеали: захист індивідуальних інтересів окремих країн вважався природною нормою, коаліції виникали й існували лише ситуативно. Дух світової політики свого часу виразив У. Черчіль, кажучи, що в Англії не має постійних друзів, є лише постійні інтереси.

Перемогу над фашизмом у Другій світовій війні можна вважати початком виходу з «антропологічної кризи» уже тому, що ця перемога знаменує «початок кінця» усіх тоталітарних режимів – такі режими продовжують існувати, але, за Гегелем, стають «історично недійсними».

Другий період (чверть століття). Суспільство починає всерйоз побоюватися зрослої деструктивної могутності окремої особистості. Від помилок, прорахунків і злої волі окремої людини багато чого залежить в армії, у політиці, на виробництві, у науці. Суспільству потрібні гарантії безпеки, і таких самих гарантій вимагає особистість. У соціології на перший план висувається цінність соціальної адаптації як гарантії суспільства від можливої асоціальної поведінки його членів. Практичні психологи, відмовившись від мети тотального керування особистістю, переходять до більш м'якої тактики когнітивного і соціального навчання. (Першим попередженням про те, що переоцінка значення соціальної адаптації може мати негативні наслідки, стали студентські бунти в Європі в 1968 році, які почалися як протест проти ціннісної орієнтації освіти на конформізм).

«Гарантії» і «безпека» стають у цей час найбільш популярними термінами в політиці: принцип «мирного співіснування» означає силову рівновагу двох «систем», що жорстко конкурують між собою за вплив у «третьому світі». Коаліції країн здобувають стійкий характер, створюється широка мережа міжнародних організацій на чолі з ООН, теоретики звертаються до вивчення глобальних проблем. У 1968 році А.Д. Сахаров у «Міркуваннях про світ, волю й інтелектуальний прогрес» доводить історичну необхідність глобальної інтеграції: «перш ніж вирішувати будь-які інші проблеми, необхідно відійти від краю прірви; для людства відійти від прірви – означає перебороти роз'єднаність».

Третій період (остання чверть XX століття). Початок переходу від «індустріальної» до «постіндустріальної» (чи «інформаційної») фази в розвитку суспільства супроводжується двома, на перший погляд, протилежними процесами. Інтеграція і міжнародна кооперація в політиці,

економіці, фінансах, у правовій сфері, в області охорони здоров'я, освіти і науки стає фактом, що емпірично спостерігається. Разом з тим зростає і диференціація – швидко збільшується число активних суб'єктів історичної дії, виробництво втрачає масовий характер, орієнтується на конкретного споживача і знаходить нові регулятори в замкнутих циклах сучасного маркетингу. Разом з «індустріальною» епохою відходять у минуле абстрактні, «валові» економічні показники, що ототожнюють кількісний ріст і реальний розвиток. Так само відходить у минуле «індустріальна» антиутопія про поневолення людини технічними пристроями. У світі сучасної техніки людина займає стійку позицію контролера, оператора, наладчика і розробника нових систем, але ніяк не «дрібної, що снує назад і вперед, деталі», як уявляв, наприклад, Мартін Бубер. У свій час К. Маркс був правий, думаючи, що в умовах прогресуючого відчуження діяльності людина використовується як річ, як абстрактна робоча сила чи як «абстрактна людина». Але в сучасних умовах, коли частка інформаційного продукту перевищує частку продукту матеріального, підсилюється тенденція до іншого використання людини – до використання її потенційних і, насамперед, творчих потенцій. На ринку праці цінуються компетентні, відповідальні й креативні фахівці. Але, як показує сучасна психологія, вища, креативна стадія компетентності людини у своїй професії жорстко корелює з високим рівнем особистісного розвитку. Тому у всіх сферах суспільного життя зростає попит на особистість, суспільство об'єктивно зацікавлене в тому, щоб допомогти людині розвинути і реалізувати її особистісний потенціал. У новому соціально-економічному контексті актуально звучить визначення А. Маслоу: «Гарне суспільство – це суспільство, що сприяє найбільш повному розвитку і розкриттю людських можливостей» [2; 21].

Поняття допомога в сучасних умовах здобуває статус «культурної універсалії» – настільки широкий клас соціальних і політичних явищ, які воно відбиває. Системи соціальних відносин, що допомагають, активно впроваджуються у виробництво, менеджмент, науку, освіту, професійно-технічну підготовку. Теоретичні і практичні рекомендації в даному випадку цілком обґрунтовано очікуються від інтегративної гуманітарної науки.

У світовій політиці відбувається перехід від тактики компромісу до позитивного узгодження загальних цілей і цінностей, тобто до конструктивного співробітництва і взаємодопомоги. Ті, хто дотепер дотримується концепції багатополярного світу, у якому порядок можливий лише за рахунок системи силових противаг, просто відстали від свого часу на одну культурно-історичну епоху. Не можна сказати, що в сучасному світі

стало менше небезпек і конфліктів, але стало менше ілюзій і стереотипів, особливо тих, у яких конфронтація розглядається як безальтернативна політична реальність. Зрозуміло, і зараз виникають ситуації, коли навіть компроміс здається недосяжним ідеалом, але не він сьогодні займає вищу позицію в системі політичних цінностей (яку він цілком обґрунтовано займав в епоху мирного співіснування двох систем).

Інтеграція в сучасному суспільстві не суперечить диференціації, а включає її в себе як функціональну частину і тому стає вище за неї в онтологічній ієрархії цінностей. «Диференціація для інтеграції» підвищує рівень системних взаємозв'язків у суспільстві і тому відповідає ціннісному вектору глобального цивілізаційного процесу. Навпаки, «інтеграція для диференціації» (об'єднання країн заради пошуку «особливого шляху» чи побудови «альтернативної цивілізації») означає девіантний розвиток регіональної культури. У зв'язку з цим слід зазначити соціально-політичний міф, розповсюджуваний антиглобалістами, з погляду яких глобальна інтеграція веде до збагачення багатих країн і зубожіння бідних. Такий висновок заснований на помилкових методологічних передумовах. Досягнення однобічних переваг неминуче веде до програшу в стратегічному відношенні. Людство об'єднується внаслідок об'єктивних причин (по суті, інтеграція є необхідною умовою його виживання), і цей процес аксіологічно зорієнтований на загальнолюдські цінності. Могутнє «магнітне поле» загальних для всього людства проблем переорієнтовує «домени» приватних інтересів і вибудовує їх уздовж своїх «силових ліній» так, щоб людські зусилля могли додаватися, а не відніматися. Разом з цим створюються умови і для того, щоб соціогуманітарна наука могла не лише прогнозувати, але і планувати зміни в суспільстві та культурі.

Розглянута вище модель, незважаючи на спрощений і приблизний характер, визначає загальну спрямованість зміни відносин між особистістю і суспільством – від конфронтації до партнерства і взаємодопомоги; іншими словами, визначає аксіологічний вектор цивілізаційного процесу.

Тут доречно згадати передбачення К. Маркса в 10-й тезі про Фейєрбаха: «Точка зору старого матеріалізму є громадянське суспільство; точка зору нового матеріалізму є людське суспільство, чи людство, що усуспільнилося». Термін «матеріалізм» у сучасному теоретико-методологічному контексті означає соціогуманітарну науку, що звільняє себе від міфології і містики. «Старий матеріалізм», здатний, відповідно до Маркса, лише «споглядати окремих індивідів» у громадянському суспільстві» (9 теза) – це натуралістичний підхід до вивчення суспільства.

Громадянин – це людина як її бачить об'єктивована (у сенсі Е. Дюркгейма) соціологія, тобто об'єкт, визначений суспільною формою свого існування (наприклад, сукупність «соціальних ролей»). «Людяне суспільство» – це те, чого не було і немає, але що існувало й існує як ціль, цінність і проект, як напрямок, у якому є сенс «змінювати світ» (про що, власне, йдеться в 11-й тезі). Людина в цьому випадку – не об'єкт, а суб'єкт історичної дії і самопізнання, особистість, що розвивається, і в певному сенсі «проект», тобто мета (у кантівському розумінні) для суспільства. Таким чином, «новий матеріалізм» у сучасному контексті – це адекватна своєму предмету науково-гуманітарна методологія, тобто методологія, здатна поєднати гуманізм із науковістю у вивченні людини і суспільства.

З погляду К. Маркса, усуспільнення людства має своєю зворотною стороною реінтеграцію людини. У термінах культурно-історичної парадигми в гуманітарних науках цю тезу можна експлікувати в такий спосіб.

Глобальна інтеграція, що спостерігається з кінця XX-го століття, – це процес (чи принаймні початок процесу) присвоєння суспільством раніше відчужених форм діяльності.

Пік відчуження прийшовся на першу половину XX сторіччя і був сприйнятий як «криза людини», як кризовий момент у її духовній історії. Характерно, що усі філософи і культурологи, якому б науковому напрямку вони не належали, практично однаково описували феноменологію «антропологічної кризи», і майже усі вони використовували поняття «відчуження» чи «відторгнення людини від її витвору». Наприклад, Мартін Бубер виділяв три сфери відчуження. Перша – область техніки. «Машини, винайдені для того, щоб служити людині-працівнику, зробили її своїм рабом. Вони задумані всього-на-всього як інструмент і певний придаток людських рук, але людина сама стала їхнім придатком і однією зі снуючих взад і вперед дрібних деталей» [3]. Друга сфера – господарство. «Збільшене до дивовижних розмірів заради задоволення нестатків зростаючого населення виробництво вже не піддається розумному регулюванню, тобто процес виробництва і споживання благ вийшов з-під контролю людини і не виконує її команд» [3]. Третя сфера відчуження – політика. «В зростаючому день за днем жахові першої світової війни людина обох таборів виявила, що перебуває під владою ірраціональних сил. Лише на вигляд залежні від волі людини вони поступово звільняються від будь-яких рамок і, нехтуючи людськими розрахунками, прирікають усе живе – по той і по цей бік фронту – на знищення [3]. Якби Буберу призначено було прожити ще два десятиліття, він, безсумнівно, вказав би і четверту сферу відчуження –

духовну культуру чи, як її трактують сучасні постмодерністи, «область знакових систем». Знаки, символи мови, що створювалися для пояснення і розуміння людиною навколишнього світу, стали, як вважають адепти теорії «семіотичного соліпсизму», непроникною стіною, що відгороджує людину від реальності. Одні знаки інтерпретуються за допомогою інших, тому людський розум приречений постійно залишатися в порочному колі штучних і помилкових інтерпретацій. У підсумку людина відчуває повну безпорадність і беззахисність перед світом, що є витвором її рук – це відчуття визначає песимізм екзистенціальної філософії середини XX століття.

Але якщо такого роду опис ні в кого не викликав принципових заперечень, то з приводу шляхів виходу з «антропологічної кризи» хоча б відносної єдності думок досягнуто не було. Події надалі стали розвиватися не так, як припускали Бубер, Хайдеггер або Шелер.

Зміст соціально-економічних процесів, що обумовили в останні десятиліття XX століття перехід до «постіндустріальної» фази суспільного розвитку, з позиції культурно-історичного підходу в гуманітарних науках можна трактувати як поступове «зняття» відчуження в усіх сферах, про які говорилося вище. Суспільство поступово відновлює контроль над своїми власними силами, що у попередній період зростання відчуження придбали характер некерованої ірраціональної стихії. Так, відновлення регулюючих механізмів у світовому господарстві є наслідком зростання екологічного ризику і усвідомлення обмеженості ресурсів, з одного боку, і зростання рівня системності економіки, з іншого. Технічний прогрес за останні півстоліття вже розвіяв міф про «поневолення людини машиною» і поступово «знімає» відчуження в сфері техніки. Про те, що людина в цій сфері сьогодні займає позицію принципово іншу, ніж в епоху «індустріального конвеєра», уже було сказано вище. Зараз має сенс додати, що сучасна машина – це не тільки «придаток людських рук», як вважав М. Бубер, а елемент чи частина складної, наукомісткої технології. Машина – це частина «know how», «працюючого знання», тому її з не меншою підставою варто вважати «придатком людського розуму». Високі (і швидко прогресуючі) технології, що вільно циркулюють у світі в умовах глобалізації ринку, вимагають від людини не стільки фізичних, скільки інтелектуальних зусиль. Не лише при створенні нових машин, але і при керуванні технічними системами і в процесі контролю за технологією сучасному фахівцю доводиться вирішувати професійні проблеми, у тому числі і ті, котрі не зустрічалися раніше і не мають готових рішень. Дійсно, для того, щоб залишитися професіоналом у світі техніки, що швидко розвивається, людина повинна

стати «рабом» своєї професії, але таке «поневолення» не гнітить, а розвиває особистісні якості людини.

Щоб перебороти ірраціональну стихію в політичній практиці, людству довелося пережити дві світові війни і сповна усвідомити катастрофічні наслідки третьої. Конфлікти на національному, етнічному і релігійному ґрунті продовжують існувати, але не вони визначають сьогодні політичну картину світу. Суть світової політики – в інтеграції суспільства, в русі до цілісності, до «єдності на основі різноманіття», в узагальненні завдань і усуспільненні цілей. «Зняття» відчуження в цій сфері відбувається як поступове подолання культурної, соціальної і політичної ізоляції окремих країн і регіонів. У цьому зв'язку зміст інтеграції розкривається як прийняття загальних цінностей (наприклад, «європейська інтеграція» для ряду пострадянських країн означає їхній вибір і присвоєння загальноєвропейських норм і принципів організації суспільного життя). У такому випадку зміст глобальної інтеграції – в орієнтації всіх сфер суспільної діяльності на загальнолюдські цінності. Відомі російські філософи В.С. Стьопін, А.А. Гусейнов і В.М. Межуєв у статті «Від класових пріоритетів до загальнолюдських цінностей» [4], виділяють три онтологічних критерії для поняття «загальнолюдське». Іншими словами, те, що відбиває це поняття в суспільному бутті, повинно відповідати трьом умовам:

1) мати емпіричне, реальне існування, бути значущим (як мінімум у вигляді потенційної цінності) для кожної людини;
2) не роз'єднувати, а об'єднувати людей;
3) бути усередині глобального цивілізаційного процесу як його абсолютно необхідної передумови.

Загальнолюдські цінності стали «емпіричною реальністю» у другій половині XX сторіччя, коли людство постало перед альтернативою: або самознищення в ядерній війні і глобальній екологічній катастрофі, або інтеграція на основі єдиної, гуманістичної культури. У таких умовах, за словами В. Франкла, особистість і суспільство здобувають статус вищих цінностей; паритет цих цінностей розкриває зміст поняття «гуманізм». Гуманістична культура – та, котра розширює можливості особистісного розвитку людини, і навпаки, розвиток особистості – це пошук індивідуального шляху до загальнолюдських цінностей.

З погляду культурно-історичного підходу до антропології, присвоєння культури є становлення людського в людині. Якщо цей процес обмежений рамками ізольованої регіональної культури чи деякою самодостатністю субкультури в сучасному мультикультурному середовищі, то його результат,

за термінологією К. Маркса, окрема людина чи «людина-тип», тобто типовий представник стану, класу, соціальної групи, конфесії, секти і т.д. Тривала соціалізація в локальній, гомогенній і відносно стабільній культурі веде до того, що її базові компоненти перестають усвідомлюватися, і людина сприймає її стереотипи як природний стан речей і єдино можливий світогляд. Присвоєння культури в умовах глобальної інтеграції відрізняється від «часткового присвоєння» у наступних основних аспектах.

Інтеграція культури веде не до її уніфікації, а до діалогу культурних традицій, до розширення сфери контактів, обміну і взаємодії між різними, історично сформованими «культурними організмами». Наслідком інтегративних процесів є поступове руйнування культурних і соціальних бар'єрів, а отже, розширення можливості співробітництва і взаєморозуміння між людьми. Для окремої людини це означає не лише розширення світогляду, але і можливості більш глибокого розуміння рідної культури. «Культура усвідомлюється на межах» – сказав М.М. Бахтін. Перетинаючи «культурні межі», людина уподібнюється мандрівнику, що під час знайомства з життям людей в інших країнах, починає краще розуміти, як влаштоване життя в його країні, які передумови призводять саме до такого способу життя.

Глобальна інтеграція відкриває можливість не лише розуміння особливостей локальної культури, але й оцінки її традицій, норм, звичаїв і ритуалів. Не кожен народний звичай, хоча б і освячений багатовіковою традицією (наприклад, кровна помста), аксіологічно погодиться з ціннісним вектором глобального цивілізаційного процесу. Не всяка соціальна норма (наприклад, у гендерних відносинах) хороша тільки тому, що її звикли вважати відмітною рисою деякого культурного регіону. У цьому сенсі «глобальне присвоєння», на відміну від «часткового», відкриває перед людиною ще одну ступінь свободи – свободу від некритичного ставлення до пануючих культурних стереотипів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Франкл В. Человек в поисках смысла. – Москва: Прогресс, 1990. – 368 с.
2. Маслоу А.Г. Дальше пределов человеческой психики. – СПб.: Евразия, 1997. – 430 с.
3. Бубер М. Проблема человека. – Киев: Ника-Центр, 1998. – 96 с.
4. Степин В.С., Гусейнов А.А., Межуев В.М. От классовых приоритетов к общечеловеческим ценностям. // Квинтэссенция: философский альманах. – Москва, 1992. – С. 4-46.

Грицак Анатолій, Маєвська Анастасія, Герасимюк Костянтин

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ

У статті на основі аналізу теоретичних матеріалів проаналізовано дослідження проблем громадянського суспільства у вітчизняній та закордонній політичній думці.

Ключові слова: громадянське суспільство, мислитель, думка.

Виникнення та функціонування інститутів громадянського суспільства привертають увагу дослідників із давнини до сучасного періоду. Пояснюється це тим, що високорозвинене та функціональне громадянське суспільство сприяє формуванню правової держави, в якій гарантовані та ефективно забезпечуються права та свободи громадян.

Дослідження питань виникнення та розвитку громадянського суспільства сягають своїми коренями давніх часів і мали різну етимологію понять. Аналіз політичної думки зданого напрямку дозволяє сформулювати наступну періодизацію проблем держави та громадянського суспільства: початковий період (античність – XVI-XVII ст.); правовий період (XVII-XVIII ст.); інституційний період (XIX-пер. чверть XX ст.); сучасний період (20-ті рр. XX – поч. XXI ст.) [1; С.127]. Докладніше проаналізуємо особливості розуміння проблем наукової роботи у кожен із періодів.

Поняття «громадянське суспільство» започатковується в ідеї полісу Арістотеля /громадянське суспільство/, societal civilis Ціцерона та ідеях природного права. Громадянське і політичне, або держава були власне тотожними термінами. В цей період політичне включало усі найважливіші сфери життя суспільства: родину, релігію, освіту, художню культуру, мистецтво тощо. Брати участь у politike або бути громадянином зобов'язувало жити й діяти відповідно до законів, а також не завдавати шкоди іншим громадянам. Такий підхід зберігся майже до XVШ ст.

Німецький філософ І.Кант розумів поняття «громадянське суспільство» і «держава» як синоніми, але особливо чітко однаковість значення їх спостерігаємо у Ж.-Ж. Руссо, який започаткував ідею народного суверенітету і якомога ширшої демократії. За Ж.Руссо, законну силу має лише така система правління, яка ґрунтується на участі кожного громадянина у владних відносинах, на безперечному повновладді народу. Виходячи з цього він відхиляв представництво як таке, оскільки через це громадянин доручав свою волю іншій особі і позбавлявся права дійсного громадянина, а саме в ньому він вбачав або громадянського суспільства-держави.

Незважаючи на зазначений вище підхід, у цей час структурувалося громадянське суспільство, формувалося усвідомлення відмінності між ним і державними інституціями. Відзначимо формування у цей період ідеології національної держави, яка прийшла на зміну роздробленості середньовічних держав. У XIV ст. у Європі починає пробуджуватися свідомість національної індивідуальності і, відповідно, народжуватися ідея національної держави, яку розробляло вчені та політики. Зокрема, видатні європейські вчені Ж. Боден, Т. Гоббс, Б. Спіноза розглядали державу як інститут, покликаний докорінно подолати природний стан. З цього погляду важливого значення набула розробка ідеї державного суверенітету замість положення, за яким кожен феодал вважав себе повновладним сувереном. На думку Ж.Бодена держава - це право суверенної влади над усіма членами суспільства і тим, що їм належить. Держава утворюється завдяки волі й бажанню окремих осіб. Громадянське суспільство, що утворилося на засадах такого договору, розглядалося як еквівалент державних законів [2; С.45].

Ж.Руссо вважав, що люди укладали договір, який міг би забезпечити «таку форму асоціації, яка б захищала й охороняла усією спільною силою особистість і майно кожного з членів асоціації і завдяки якій кожен, об'єднуючись з усіма, підкоряється, проте, лише самому собі і залишається все-таки вільним, як і раніше». Як твердив Ж.Руссо, цю асоціацію, яку колись називали «Громадянською общиною, тепер називають Республікою, або Політичним організмом: його члени називають цей політичний організм Державою, коли він пасивний, Сувереном, коли він активний, Державою - у порівнянні з подібними до нього. Що ж до членів асоціації, то вони в сукупності називаються народом, а поодинці називаються Громадянами, бо беруть участь у верховній владі; і підданими, бо підкоряються законам держави» [3]. Зокрема, концепція індивідуалізму, яку розробляли Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Монтеск'є та інші, висувала проблему свободи особистості як громадянина суспільства, який не залежить від держави. Тому, починаючи з другої половини XVIII ст. традиційну концепцію societas civilis почали переглядати. Цей напрям знайшов відображення у працях Дж. Локка, А. Фергюсона, С. Пуфендорфа, І. Канта та ін. Традиція, яку вони уособлюють, містила у собі визнання факту існування суспільства вже у природному стані. У разі ліквідації уряду суспільство зберігається, у ньому діють природні закони і права. Народ, який утворює суспільство, є сувереном, і хоча з утворенням держави суверенітет суспільства переходить до неї, вона не в змозі повністю поглинути суспільство. Крім

цього головною метою держави є захист суспільства. Тож держава приходить не на зміну суспільству, а покликана керувати ним. Ця ідея міститься у працях шотландського вченого середини XVIII ст. А. Фергюсона.

Поступово різниця між громадянським суспільством і державою перетворюється в аргумент проти статус-кво, який проймається ідеями майбутнього упорядкування, що покликане забезпечити соціальну рівність, громадянські свободи та обмежений конституційний уряд. Зокрема, у працях Т. Спенса, програмному документі Великої французької революції «Декларації прав людини і громадянина» тема «Громадянське суспільство проти держави» набуває революційного змісту. Найрадикальнішу концепцію громадянського суспільства сформулював один із провідних ідеологів американської буржуазної революції Т.Пейн. Протиставляючи громадянське суспільство державі, він вважає державу необхідним злом: якщо воно менше, то це краще для суспільства. Тому влада держави має бути обмежена на користь громадянського суспільства, оскільки кожному індивіду безпосередньо властиве прагнення до суспільства. Ця природна соціальність і сприяє укладанню стосунків мирної конкуренції між індивідами, які засновуються завдяки взаємним інтересам, тощо. Зрілість громадянського суспільства краще регулює власні справи і має невелику потребу в уряді.

Пізніше концепція, яку розробляли А. де Токвіль, Дж.С.Мілль та ін., виходила з того, що поділ між державою і громадянським суспільством є постійною характеристикою дійсно демократичної соціальної і політичної системи, у якій виробнича власність, статус і перевага щодо прийняття рішень не підкоряються приватній сфері [4]. Окремі науковці XIX ст. розглядали надто велику свободу громадянського суспільства як чинник поляризації суспільного життя та інтенсифікації конфліктів і, відповідно, закликали до більш жорсткого державного регулювання і контролю. Тема «держава проти громадянського суспільства» досліджена також у працях І. Бентама, Ж. Сісмонді та ін. і набуває завершеної форми у Штейна і Гегеля.

Гегель вважав, що надмірний розвиток одних елементів громадянського суспільства може призвести до придушення інших його елементів. Лише верховна публічна влада в особі конституційної держави може ефективно справлятися з наявною у ньому несправедливістю й синтезувати конкретні інтереси в універсальну політичну спільність. Виходячи з цього Гегель піддавав критиці сучасну теорію природного права за те, що вона зміщує громадянське суспільство і державу, за те, що розглядає державу як партнера її підданих, тим самим піддаючи сумніву

«абсолютний божественний принцип держави». Хоча Гегель і виступав проти ліквідації поділу між громадянським суспільством і державою, ясно, що міру свободи громадянського суспільства від держави неможливо зафіксувати чітко за допомогою будь-яких правил. Нарешті, вважав Гегель, відносини між громадянським суспільством і державою можна визначити з погляду політичної раціональності, переваг і недоліків обмеження самостійності, абстрактної свободи і конкурентного плюралізму громадянського суспільства на користь універсальних державних прерогатив. «Якщо змішують сутність держави з громадянським суспільством і вбачають її призначення у забезпеченні й захисті власності та особистої свободи, - писав Гегель, то інтерес одиничних людей як таких виявляється останньою метою, заради якої вони об'єднані, а із цього випливає також, що залежно від свого бажання можна бути і не бути членом держави. Проте насправді відношення держави до індивіда зовсім інше; оскільки воно є об'єктивний дух, сам індивід володіє об'єктивністю, істиною і моральністю лише настільки, наскільки він є членом держави» [5].

Сен-Сімон у наукових розробках зауважує на тому, що суспільство має двох ворогів, яких однаково ненавидить, - анархію і деспотизм. Громадянське суспільство, сутність якого досить чітко сформулював Гегель, виступає передусім як така зрілість соціальних зв'язків, яка виключає обидві ці крайності. У своєму аналізі громадянського суспільства філософ виходив з двох фундаментальних засад: індивіди керуються лише своїми приватними інтересами; між ними утворюється такий суспільний зв'язок, завдяки якому один залежить від одного. Під власне громадянським суспільством Гегель розумів економічну структуру буржуазних відносин. Важливо пам'ятати, що у німецькій мові термін громадянське суспільство має два значення. Burger - це і громадянин, і буржуа. Як приватновласницька соціальна структура, громадянське суспільство є системою ринкових відносин, у якій необхідність прокладав собі шлях через конкуренцію та інші некеровані адміністративною владою процеси [6]. Термін «громадянське» – не лише прикметник до терміна «суспільство». «Громадянське» можливе лише за умов активного виявлення творчих здібностей особистості в усіх сферах соціальних зв'язків. Між цими поняттями не можна ставити знак рівності. Поняття «громадянське» вужче, ніж поняття «суспільство» і виникло воно значно пізніше.

Проблема громадянського суспільства розглядалася і класиками марксизму. К.Маркс розумів громадянське суспільство як історичний феномен, як результат історичного розвитку. Він уважав, що гарантоване

державою громадянське суспільство не пристосовується до одвічних законів природи. Його становлять історично детерміновані утворення, які характеризуються особливими формами і відносинами виробництва, класового поділу і класової боротьби, які захищаються відповідними політико-правовими механізмами. До того ж саме громадянське суспільство породжує пролетаріат - могильщика буржуазного суспільства, яке й породило громадянське суспільство. Аналізуючи дану проблему головним чином на засадах способу виробництва, К.Маркс, однак, не приділяв належної уваги деяким елементам громадянського суспільства: домашні господарства, добровільні асоціації, засоби масової інформації, школи, лікарні тощо. Він також не приділяв уваги професійним організаціям інженерів, лікарів, юристів, архітекторів, які з'явились у XVIII ст. [7] У марксистській теорії громадянське суспільство виражає приватний інтерес, воно належить до матеріальної сфери, а держава є надбудовою. Завершена політична держава, як писав К.Маркс, за своєю сутністю є родовим життям людини, на противагу його матеріальному життю [5].

Класичний марксизм передбачав зняття перепон між державою і громадянським суспільством завдяки відмиранню держави і, відповідно, права. Йшлося про побудову комуністичного суспільства без держави, тому майбутні відносини між державою і громадянським суспільством втрачали сенс. А там, де немає держави, немає, відповідно, правових відносин і правових інститутів, а також і прав взагалі. Хоча К.Маркс і розумів, що у виробничій сфері люди не можуть повністю подолати необхідність, він передбачав також повне відокремлення управління речами від управління людьми. Необхідність можна було віднести лише до першої сфери, договірна система має сенс лише за умов товарного виробництва і наявності інтересів, що конфліктують. Де немає товарного виробництва, там відсутні конфліктуючі інтереси, відповідно й зникає необхідність у договірних принципах. К.Маркс мріяв про майбутнє суспільство не лише без панування, а й без влади. Де відсутня влада, там немає потреби в управлінні, таким чином втрачає сенс правління народу, тобто демократія. Звідси - природність того, що зі скасуванням старої державної машини В.Ленін взагалі не вживав понять «громадянське суспільство» і «правова держава». Передбачалося, що людство отримає свободу завдяки знищенню класових відмінностей та наступному подоланню різниці між громадянським суспільством і державою, а також досягненню координації та поєднанню особистого і колективного існування. Як результат, в умовах «реального соціалізму» держава, якій надавалися права виразника гаранту загальних

інтересів, повністю поглинула усе суспільство. Тому із радянського суспільствознавства взагалі зникло поняття «громадянське суспільство» [8].

Серед теоретиків-марксистів лише А.Грамші досліджував проблему громадянського суспільства, хоча і його власні думки відносно цього поняття мали різне тлумачення. А.Грамші вважав, що місце громадянського суспільства - між економічною структурою і державою. Він відкинув дихотомічний погляд, за яким держава протиставляється громадянському суспільству, а останнє розглядається як таке, що не входить у державу і публічну сферу. Досліджуючи цю проблему, А.Грамші вважав, що громадянське суспільство належить до сфери надбудови, охоплює собою не всі матеріальні відносини, а лише ідеолого-культурні. Щоправда, положення, що їх висунув Грамші, не набули у нього подальшого розвитку. Громадянське суспільство є базисом держави, оскільки виступає зачинателем необхідних змін у ній. Його ніде не зафіксовано у будь-яких інституціональних формах, воно не існує у завершеному стані, його також не можна впровадити конституцією, іншими законами або побудувати у прямому значенні цього слова. До громадянського суспільства можна лише йти свідомо обраним шляхом історичного розвитку. Неможливо також вважати за аксіому його теорію. Вона була б надто багатомірною, бо кожна з існуючих концепцій громадянського суспільства обіймає складний комплекс проблем, включає відкриття відомих політичних мислителів, а також ще не розв’язані проблеми. Тому ми й намагалися розглядати теорію громадянського суспільства в її історичному розвитку [9; С.30].

Значний внесок у дослідження поняття «громадянське суспільство» здійснив Е.Кант. На думку філософа, громадянське суспільство базується на основоположних принципах: свобода члена суспільства як людини; рівність його як підданого з іншими; самостійність кожного члена суспільства як громадянина [10; С.34].

Отже, громадянське суспільство, що формувалося від XVII ст. і до першої половини XIX ст., на практиці було молодим буржуазним суспільством, що утверджувало ліберальні свободи, підкорялося закону, формувало громадську думку з проблем, які були визнані загальнозначимими. Людей у ньому єднали спільні інтереси. Захищати ці інтереси люди намагалися через створювані ними спілки та об’єднання, які функціонували автономно, під охороною закону. Ринок надавав цьому суспільству механізми саморегуляції, звільняючи неполітичну сферу від потреби в державній регламентації.

У ХХ ст. дослідженню питань громадянського суспільства присвятили свої праці С. Алексеев, О. Бандурка, С. Боголюбов, В. Варивдін, Г. Гавриленко, К. Гаджиєв, І. Кравченко, Г. Манов, С. Перегудов, І. Шапиро, В. Шинкарук та ін.

Характеризуючи вітчизняну філософію та політико-правову думку, ідея громадянського суспільства не була провідною, але погляди на досліджувану проблематику та окремі традиції інститутів громадянського суспільства мали місце. Відсутність концептуальних теоретичних розробок пояснюється тим, що для українського народу більш затребуваною була державотворча ідея, яка дала б змогу створити українському народові власну державу, і лише в умовах власної держави набували б актуальності ідеї й концепції подальшого суспільного розвитку. До основних традицій громадянського суспільства, що історично характерні для України, на думку автора, належать традиції самоорганізації громадян, наявність приватної власності, що з'явилася після відміни кріпосного права, демократизм, свобода, рівність та справедливість [11].

Кардинально змінилася ситуація в кінці ХХ – на поч. ХХІ ст. Зокрема, поняття «громадянське суспільство» стало одним з найуживаніших понять у промовах і працях як практиків, так і теоретиків політичного процесу. Зростання числа наукових публікацій (монографій, книг і статей у фахових виданнях з філософії, політології, соціології, юриспруденції та ін.) за роки незалежності нашої країни однозначно свідчить про непідробний інтерес учених і громадськості до проблеми формування в Україні інститутів громадянського суспільства, їх місця та ролі в механізмі реалізації прав і свобод людини та громадянина. Але процес формування громадянського суспільства вимагає постійного моніторингу його стану, виявлення проблем, що ускладнюють процес його розбудови, та пропонування шляхів подолання труднощів, які виникають.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку: монографія / за заг. ред. Ф. М. Рудича. К.: Парламентське видавництво, 2006. 412 с.
2. Боднар А. Гражданское общество: проблемы интерпретации. Политология вчера и сегодня. Вып. 3. М., 1991. 432 с.
3. Авер'янов В.Б. Державне управління: теорія і практика / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. К.: Юрінком Інтер, 1998. 431 с.
4. Токвіль А. де. Про демократію в Америці. К.: Всесвіт, 1999. 590 с.
5. Барков В.Ю., Розова Т.В. Громадянське суспільство як чинник

євроінтеграції України. Український соціум: колективна монографія / за ред. В.С. Крисаченка. К.: Знання України, 2005. С. 645-650.

6. Арато Э., Коген Дж.. Возрождение, упадок и реконструкция концепции гражданского общества. Политическая мысль. 1996. № 1.
7. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Изд. 2–е. Т.3. М.: Издательство политической литературы, 1955. 650 с.
8. Нерсесянц В.С. На путях к праву: от социализма к постсоциализму. Советское государство и право. 1991. №2. С. 61-69.
9. Новак–Каляєва Л.М. Сучасні тенденції до конвергенції в концепціях державного управління. Вісн. НАДУ при Президу України. 2013. № 1. С.29–41.
10. Івченко О.Г. Людина в структурі громадянського суспільства: філософія ідентичності. К.: Знання України, 2013. 379 с.
11. Кваша О. Інформування про реформи не менш значиме за самі реформи. НДО–Інформ. 2017. № 1(53). С. 5–6.

Сацюк Іванна

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

У даній статті розкриваються територіальні основи організації місцевої публічної влади та основні засади територіального устрою України.

Ключові слова: територія, Конституція України, державна єдність, організація.

Модель територіальної організації влади в Україні реалізується через систему «політичного та економічного двовладдя»: діють призначені з центру місцеві державні адміністрації й обрані населенням органи та посадові особи місцевого самоврядування. Фактично штучно створено соціально непросту ситуацію конкуренції, коли обидві структури змагаються за і без того обмежені фінансові та інші матеріальні ресурси, а також за контроль над власністю. Незважаючи на те, що така ситуація є одним із чинників, які призвели до загострення в Україні політичної, соціальної та економічної кризи, законодавець не поспішає поставити крапку у проведенні децентралізації.

Чинна в Україні модель місцевого самоврядування унеможливлює реалізацію багатьох принципів місцевого самоврядування, вироблених практикою західноєвропейських держав (зокрема таких, як субсидіарність; самостійність у вирішенні питань, віднесених до відання місцевого самоврядування; свобода ініціативи в межах закону). Це підтверджує тезу

про те, що зміні підлягає недосконала система організації влади. Першочерговим завданням є здійснення адміністративно-територіальної реформи для забезпечення адекватної територіальної основи організації та функціонування місцевої публічної влади.

Конституція України містить розділ 9, присвячений питанням територіального устрою України. Так, ст.ст. 132, 133 містять норми прямої дії щодо основних засад формування внутрішньої територіальної організації держави. Саме відповідно до територіального устрою держави і відбувається формування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а отже, і реалізується місцева публічна влада.

Основними засадами територіального устрою України є наступні: єдність та цілісність державної території; поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади; збалансованість і соціально-економічний розвиток регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Єдність і цілісність державної території передбачає, що всі складові частини території держави (адміністративно-територіальні одиниці) перебувають у нерозривному взаємозв'язку, є елементами однієї системи, що характеризуються внутрішньою єдністю. Поєднання централізації та децентралізації в здійсненні державної влади означає, що центральні органи державної влади забезпечують інтереси загальнодержавного значення, розробляють загальнодержавні програми, визначають державну політику в усіх сферах суспільного життя, в свою чергу місцеві органи державної влади мають достатньо широке коло повноважень по вирішенню питань регіонального і місцевого значення. Крім того, територіальні громади наділені правом місцевого самоврядування, тобто правом особисто або шляхом формування органів місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення на підставі і в порядку визначеному Конституцією та законами України.[1]

На сучасному етапі розвитку людської цивілізації найбільш характерною формою інституціоналізації впорядкованої життєдіяльності людських спільнот є держава, демократичне розуміння сутності якої в науці державного управління утвердилося саме як «політико-територіальної організації публічної влади». Таку точку зору, зокрема, поділяє народний депутат І. Верещук, яка зазначає, що «географічний простір є важливим конфігуратором системи державного управління, який може за певних умов слугувати чинником дезінтеграції, або ж інтеграції соціально-економічних та

управлінських процесів і є базисом для формування системи органів державного управління».

У сучасному адміністративно-правовому розумінні територіальна організація влади – це «визначена Конституцією України та переважно нормами вітчизняного адміністративного законодавства система органів публічної влади (місцеві органи виконавчої влади, територіальні органи центральних органів виконавчої влади та органи місцевого самоврядування) і взаємовідносини між ними, що формується відповідно до адміністративно-територіального устрою держави й має особливості функціонування на його різних рівнях». У соціально-політичному плані – це «зумовлена географічними, історичними, економічними, соціальними, культурними та іншими чинниками внутрішня територіальна організація держави з поділом її території на складові частини – адміністративно-територіальні одиниці – з метою забезпечення населення необхідним рівнем публічних послуг, раціональної системи управління соціально-економічними процесами, збалансованого розвитку усієї території держави». У державно-управлінському вимірі – це науково обґрунтована локалізація взаємопов’язаних просторових поєднань систем і форм організації влади, яка базується на нормативно-правовій і законодавчій основі та політичній організації [3, с.32-35].

Загальновизнано, що інститут держави визрівав у надрах суспільства як інструмент впорядкування та регулювання суспільних відносин і всього процесу становлення, життєдіяльності та розвитку відповідної людської спільноти. Зрозуміло, що перші демократичні держави-міста Стародавньої Греції через свої географічні розміри та кількість мешканців були цілком спроможними ефективно управлятися з єдиного адміністративного центру за допомогою якщо не форм безпосередньої демократії, то з мінімальним проходженням управлінського рішення від органу, що його ухвалює, до виконавців. Проте вже в територіально великих державних утвореннях, зокрема у Стародавньому Римі, який підкорив численні народи й території та перетворився на імперію, управління такого типу ставало вже неможливим, втрачаючи свою ефективність у геометричній прогресії відповідно до зростання території держави.

Отже, задля виконання функцій влади та управління, ефективної діяльності державного апарату держава впорядковує свою внутрішню територіальну організацію, розділяє свою територію на адміністративні одиниці різного рівня, виду та юридично-правового статусу. Це має забезпечити оптимальну форму державної єдності центральних та місцевих

органів публічного врядування, найбільш раціональну та адекватну систему побудови державного апарату, ефективне здійснення ним владних повноважень та управління країною. Зокрема, відомий польський науковець Т. Качмарек необхідність територіалізації управління пояснює тим, що навіть найбільш раціональна організація центральної адміністрації не в змозі забезпечити належного виконання публічних завдань у межах усієї держави. Реалізація регуляційних, організаторських функцій держави не може відбутися без територіальної адміністрації, а багаторівневе управління нині є неодмінним елементом реалізації державних завдань.

Принципова важливість значення територіальної організації влади розкривається тим фактом, що в Основному законі будь-якої держави в обов'язковому характері закріплюються відповідне політико-територіальне співвідношення політичних інтересів та суспільних сил, особливості регулювання владно-суспільних відносин, що виникають із приводу організації та здійснення влади в системі органів публічного врядування країни [2 с.191-193].

Таким чином, підсумовуючи все вищесказане, ми можемо розглядати адміністративно-територіальний устрій, як систему внутрішньої територіальної будови держави, відповідно до якої будується система місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, реалізується місцева публічна влада та забезпечується розвиток регіонів, що сприяє збалансованому розвитку держави. Збалансовано побудований адміністративно-територіальний устрій безумовно сприяє формуванню оптимальної та дієвої системи місцевих органів публічної влади, але територіальна основа організації та функціонування місцевої публічної влади є окремим поняттям, що потребує з'ясування.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Калиновський Б. Реформування системи територіальної організації влади в Україні відповідно до міжнародних стандартів та принципів [Електронний ресурс] / Богдан Калиновський // Visnyk. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_3_4-2016-69-72_Kalynovskyi.pdf.

2. Сенишин Н. Сутність, зміст і форми територіальної організації влади держави / Назар Сенишин // Інститут гуманітарної підготовки та державного управління Івано-Франківського національного технічного університету нафти та газу. – 2020. – С. 220.

3. Білик П. Поняття та правова сутність управлінської категорії «регіон» // П. Білик. Право України. – 2001. – № 11. – С. 32−35.

Коритчук Наталя, Каменщук Тетяна

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Стаття присвячена дослідженням основних труднощів, а також можливостей у питаннях організації та реалізації надання послуг у сфері психосоціальної підтримки населення. Як один із шляхів вирішення зазначеної проблематики розглядається розповсюдження методу першої психологічної допомоги серед широких мас, а особливо – серед державних установ, які займаються гуманітарною роботою з населенням.

Особлива увага приділяється необхідності підготовки до роботи з населенням та координації наявних ресурсів у сфері надання послуг постраждалому населенню.

Ключові слова: перша психологічна допомога (ППД), надавачі послуг, постраждалі особи, надзвичайні ситуації, сфера психосоціальної підтримки населення.

Для кожного пересічного громадянина існує щоденна ймовірність опинитися в епіцентрі надзвичайної ситуації. Оминемо ситуацію, де людина стає безпосередньо постраждалою. Тоді залишається два варіанти — ви є очевидцем, чи надавачем допомоги постраждалим. Якщо Ви є співробітником будь-якої аварійної служби (Державна служба України з питань надзвичайних ситуацій, Нацполіція, Медицина катастроф, аварійна газова служба, працівник соціальної служби тощо), Вас викличуть чи направлять на місце події для виконання своїх службових обов'язків.

У разі ж, якщо ви стали пересічним очевидцем події (свідок ДТП), проживаєте в регіоні, де сталася тривала масштабна надзвичайна ситуаціях природнього (повінь, обледеніння, ураган) чи техногенного (вибухи на артскладах, витік аміаку на підприємстві) характеру, де є певна кількість (особливо якщо вона значна, багаточисельна) постраждалих осіб, виникає імовірність залучення до роботи з населенням "усіх бажаючих".

Під час гуманітарних надзвичайних станів утворюється широкий спектр гострих і хронічних надзвичайних ситуацій, до яких призводять збройні конфлікти та стихійні лиха. Гуманітарні надзвичайні стани зазвичай призводять до масового переміщення людей. У такій ситуації потреба людей у базових послугах перевищує місцевий потенціал, оскільки місцеві

системи можуть бути зруйновані під час надзвичайної ситуації. Кількість наявних ресурсів може змінюватися в залежності від масштабів і доступності місцевої, державної та міжнародної гуманітарної допомоги [5].

Внаслідок надзвичайних ситуацій населення часто зазнає великих страждань. Гуманітарні організації все частіше працюють з метою забезпечення захисту і покращення психічного здоров'я та психосоціального благополуччя постраждалого населення під час надзвичайної ситуації і після її завершення [1].

Проте значним недоліком залишається відсутність мультисекторної, міжвідомчої структури, яка забезпечувала б ефективне координування, визначала б дієві практики й виявляла б потенційно небезпечні підходи, а також роз'яснювала б, як різні підходи до психічного здоров'я і психосоціальної підтримки доповнюють один одного [1].

Гуманітарні кризи призводять до появи низки труднощів, але також і створюють унікальні можливості для надавачів послуг у сфері психосоціальної підтримки населення. Серед таких можливостей може бути зростання політичної готовності та наявних ресурсів, необхідних для вирішення проблем у сфері здійснення першої психологічної допомоги та їх покращення [5].

У переліку ж труднощів є такі:

- надзвичайна необхідність визначити пріоритети та відповідно розподілити мізерні ресурси;
- обмежений час на навчання персоналу, що задіюється;
- обмежений доступ до спеціалістів (для проведення навчання, супервізій, менторської підтримки, перенаправлення або консультацій);
- обмежений доступ до матеріального ресурсу через дестабілізацію звичайних систем постачання.

Метою розгляду питання надання першої психологічної допомоги (далі - ППД) населенню, що постраждало від надзвичайних ситуацій природнього та техногенного характеру є якраз вирішення цих специфічних труднощів, які з'являються під час гуманітарних надзвичайних станів.

Першочерговими кроками у визначенні задіяного людського ресурсу, а також його підготовці є:

- Інформування персоналу про необхідність забезпечення підтримувальної атмосфери для людей, що пережили екстремальні ситуації.

- Вирішення, хто з персоналу пройде відповідне навчання з супроводу, надання підтримки та допомоги потерпілим від надзвичайних ситуацій будь-якого походження.
- Переконання в тому, що ресурси наявні не тільки для проведення навчання, а й для забезпечення супервізії. Обговорення наявних проблем, труднощів з обізнаними колегами є абсолютно необхідною складовою якісної організації, процесу здійснення першої психологічної допомоги постраждалим.
- Проведення навчання принципам та методам надання першої психологічної допомоги населенню. Навчання щодо ППД може бути проведені за різними варіантами по тривалості (16-ти, 8-ми чи чотиригодинними тренінгами). На цю тему є видано ряд посібників. Ряд з них є викладено у вільному доступі в мережі разом з орієнтаційними матеріалами для методистів.

ППД — це метод, якому можна навчити як фахівців, так і нефахівців, які здатні допомагати людям, постраждалим внаслідок стресової ситуації. Це можуть бути працівники та волонтери організацій з надання допомоги під час катастроф (що належать до сектору охорони здоров'я та інших немедичних секторів), медпрацівники, вчителі, члени громад, представники місцевих органів влади та інші [4].

Для надання ППД помічникам необов'язково мати досвід роботи в галузі психічного здоров'я чи психосоціальної підтримки. Для помічників, які надають різні види допомоги і підтримки в умовах кризової ситуації, навички з надання ППД можуть бути корисними під час виконання їхньої звичної роботи. Бажано, щоб учасники:

- мали час та готовність допомагати в кризових ситуаціях;
- були доступними, і їх можна було залучати для допомоги людям, що знаходяться у стані дистресу;
- були зв'язані з відомою організацією чи групою у випадку надання допомоги під час масштабної катастрофи (для їхньої безпеки та координування ефективного реагування) [4].

Тренінг з ППД є формою активного навчання, яка передбачає отримання та первинне застосування знань щодо надання ППД у змодельованих ситуаціях, а також тренінг навичок, необхідних для відповідального і конструктивного надання ППД в умовах кризових подій. В процесі тренінгу відбувається не тільки практична перевірка і закріплення отриманих знань, а має зростати бажання і готовність учасників тренінгу надавати ППД [2].

- Інформування помічників (надавачів послуг, осіб, які виконують подібну функцію) про те, як упоратися зі збудженими людьми, які можуть вимагати або потребувати негайної уваги.
- Проведення навчання для надавачів ППД (представників соціальних служб, працівників установ, у яких розміщуються постраждалі внаслідок надзвичайних ситуацій і волонтерів) щодо того, як виявляти осіб, котрі потребуватимуть спеціалізованої допомоги вузьких спеціалістів (психологів, психотерапевтів, медиків), як допомогти людям звернутися до медичного закладу по допомогу, а також допомагати проведенням повторних оглядів (за потреби).
- Розгляд можливості призначити когось із професійними психологічними навичками, хто б розумівся на поведінкових реакціях (наприклад, психолога, психосоціального працівника чи соціального працівника, соціального педагога) пройти навчання та надавати психосоціальну підтримку під супервізією (наприклад, проводити короткострокову психологічну терапію, підтримувати роботу груп самопідтримки, навчати людей управлінню стресом).
- Інформування всього персоналу щодо локальних заходів з безпеки:
    - Вимога надання згоди (а також її обмежень), у тому числі інформування відповідних органів щодо підозри про насильство над дитиною, сексуальне та гендернозумовлене насильство та інші порушення прав людини.
    - Виявлення, відстежування та об’єднання родин. Діти, які опинилися без родин, потребують особливого захисту та в разі необхідності — перенаправлення в тимчасові заклади опіки.
- Якщо з цим закладом охорони здоров’я з метою надання супервізії співпрацюють міжнародні спеціалісти у сфері психічного здоров’я, їх необхідно проінформувати про місцеву культуру та контекст події. Яка призвела до надзвичайної ситуації, внаслідок якої постраждали люди.
- Інформування всього задіяного персоналу про те, які послуги, ресурси наявні та як їх варто використовувати з максимальною ефективністю та оптимальністю, доцільністю [5].

Варто пам’ятати – щодня ми можемо зіткнутися з різними кризовими подіями – стихійні лиха, аварії, пожежі, катастрофи, нещасні випадки, ДТП тощо. Постраждалими можуть виявитися окремі люди, сім’ї та цілі спільноти, люди втрачають будинки, близьких, виявляються відірваними від сім’ї та

звичного оточення або стають свідками насильства, руйнувань і смерті. Надання першої допомоги є принциповим і першочерговим питанням для збереження життя постраждалих. Однак не варто забувати і про психологічний аспект. Кризові ситуації значною мірою пов'язані зі стресом. Спектр можливих реакцій на стрес як безпосередньо в постраждалих, так і у людей, що опинилися мимоволі свідками подій, досить широкий. Наприклад, сприйняття, розуміння, реагування та поведінка людей. Людина так чи інакше психологічно втягнута в екстремальну ситуацію: як постраждалий або як очевидець.

Якщо кризи викликані природними явищами, такими як стихійні лиха, то результатом часто є гнів, спрямований проти померлих. Події, викликані діяльністю людини, можуть направити гнів проти тих, хто несе відповідальність за те, що сталося, і часто це підсилює емоційний вплив. Якщо те, що сталося, скоєно навмисно або цього можна було запобігти, це ще більше підсилює вплив події, оскільки ще важче змиритися із втратою, причиною якої стала людина, яка і хотіла заподіяти шкоду, наприклад, у разі застосування катувань або правопорушень. Розуміння того, що втрати можна було уникнути, також призводить до підвищеного почуття провини [3].

Саме уникнення наслідків надмірного емоційного впливу на постраждалих та очевидців будь-яких надзвичайних ситуацій природнього чи техногенного походження, здійснення психосоціальної підтримки населення є метою реалізації комплексу заходів по організації та безпосередньо надання першої психологічної допомоги.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки К 36 в умовах надзвичайної ситуації. Київ: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 216 с.

2. Перша психологічна допомога: посіб. для тренера /уклад.: Чернобровкіна В. А., Гірник А. М. Київ: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 96 с.

3. Перша психологічна допомога: посіб. для членів загону швидкого реагування Товариства Червоного Хреста України. К., 2017. 48 с.

4. Перша психологічна допомога: посібник фасилітатора з орієнтації працівників на місцях. Київ: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2017. 104 с.

5. Посібник mhGAP з надання допомоги під час гуманітарних надзвичайних станів. Всесвітня організація охорони здоров'я, 2016 р. 68 с.

Скопик Андрій

СОВЄТСЬКА АНЕКСІЯ ЕСТОНІЇ, ЛАТВІЇ, ЛИТВИ: СТРАТЕГІЯ, ТАКТИКА, ТЕХНОЛОГІЇ

У статті висвітлено політичні технології та маніпуляції керівництва СРСР у здійсненні злочинної анексії країн Прибалтики у 1940 р. Розкрито використання подвійних стандартів, демагогію представників сталінського режиму, організацію провокацій, створення фейків у засобах масової інформації, підступної дипломатичної діяльності сталінських політиків.

Ключові слова: агресія, зовнішня політика, СРСР, Естонія, Латвія, Литва, політичні технології, подвійні стандарти.

Сучасна війна Росії проти України яскраво демонструє сутність Кремлівського режиму в його намірах розширювати імперію та поневолювати суверенні держави. Вивчення трагічного досвіду прибалтійських народів 1940 р., які були окуповані сталінським режимом та втратили на півсторіччя свій суверенітет, є, безперечно, важливим для вироблення механізмів протистояння та ефективної боротьби із загарбником. Звісно ж, є зрозумілими ті фактори, що в умовах розпочатої Другої світової війни, коли лідери демократичного світу Великобританія та Франція вели боротьбу за збереження власного суверенітету та не були спроможними надати допомогу країнам Прибалтики, невеличкі Естонія, Латвія та Литва були не в змозі відстояти свою незалежність. Та досвід політичних помилок керівництва цих країн, підступні обіцянки кремлівського керівництва та інші технології, використані сталінським режимом, вимагають ретельного аналізу.

Реалізуючи свою політику, Кремль у 1939 р. значну увагу приділяв Прибалтиці. Радянський воєнний аташе у Варшаві ще 1938 р. заявив, що, якщо Польща вторгнеться в Литву, а німці займуть Мемель, то радянські війська вступлять в Естонію і Латвію. Увага до Естонії, Латвії і Литви у керівництва СРСР мала переважно воєнно-стратегічний характер, причому для підтвердження цього використовувались різні аргументи. Якщо до підписання радянсько-німецького договору про ненапад мова йшла про усунення німецької воєнної загрози цим країнам, то з кінця серпня 1939 р. – вже міфічна загроза з боку англо-французького блоку і, звичайно ж, навіть не згадувалось про агресивні настрої Німеччини [2, с. 114].

На політичних переговорах з Англією і Францією Радянський Союз продемонстрував готовність надати державам Прибалтики гарантію безпеки. 1 липня 1939 р. партнери по переговорах згодилися надати таку

гарантію лише у випадку прямої агресії. Але радянські представники висунули пропозицію розширити гарантію і на випадок «побічної агресії» проти Прибалтійських країн. Це нове поняття на мові міжнародних відносин радянське керівництво уявляло собі як можливий внутрішній державний переворот або напрямок в політиці на користь агресії. Західні партнери по переговорах відразу ж зрозуміли, що ховається за цим формулюванням, і відкинули його. Радянський повпред у Франції Я. Суріц 19 липня 1939 р. доповідав у Москву, що там ця пропозиція розглядається як спроба надати СРСР практичну свободу дій у Балтиці, і притому не тільки в момент реальної німецької загрози, але й інший бажаний для нас момент [3, с. 105]. Ще раніше, в травні 1939 р., суть радянської пропозиції розкрив міністр закордонних справ Естонії К. Сельтер, який назвав її агресією з боку Радянського Союзу. Від радянських гарантій відмовились уряди Литви і Фінляндії.

Великобританії і Франції ставало все більш очевидним, що висунута Радянським Союзом ідея гарантій Прибалтійським республікам розглядалась ним як шанс утримувати тут свої збройні сили, щоб у перспективі встановити свою владу [3, с. 105]. Таким чином, СРСР запровадив своєрідне ноу-хау у вирішенні для себе прибалтійської проблеми – «побічна агресія».

Питання про долю Прибалтійських країн було поставлене радянським керівництвом і перед Ріббентропом під час його відвідування Москви 23 серпня 1939 р. Маючи широкі повноваження від Гітлера, німецький міністр погодився на більше, ніж гарантії: взагалі розглядати Прибалтику як сферу державних інтересів Радянського Союзу, надавши тут повну свободу дій Москві і заявив про незацікавленість Німеччини в цьому регіоні [4, с. 208]. Як було відмічено у «Звіті робочої групи Комісії Верховної Ради Латвійської РСР по оцінці політичних і правових наслідків таємної угоди між СРСР і Німеччиною 1939-1940 рр.», «Балтія із об’єкта можливої агресії перетворилася в об’єкт переговорів між Німеччиною та СРСР» [5].

Наміри Сталіна в Прибалтиці Гітлер розумів так, що ці країни неодмінно будуть включені до складу СРСР: на географічних картах, випущених 1 квітня 1940 р. в Німеччині, але виготовлених, ще на початку березня, території Естонії, Латвії і Литви позначались як складові частини Радянського Союзу. Отже, Москва зробила перший логічний крок до окупація Прибалтики, гарантії з боку стратегічного партнера – нацистської Німеччини.

Сталін здійснював дипломатичний тиск на всі Прибалтійські країни, для того щоб вони погодились підписати з СРСР договори про взаємодопомогу. Переговорам з ними Сталін і Молотов надавали важливе значення і вносили їх до списку особливо секретних. Тому в підготовці, обговоренні і підписанні цих документів навіть радянські посольства у відповідних країнах практично участі не брали. Переговори замикались тільки на Сталіні і Молотові.

Друга світова війна створила для Прибалтійських країн складну економічну ситуацію. Вона порушила їх торгові зв'язки не тільки з Англією і Францією, але і частково з Німеччиною. В Литві, Латвії та Естонії були відсутні важливі види сировини, у зв'язку з чим закривались або переходили на неповний робочий день багато підприємств [6, с. 97].

В зв'язку з цим в Латвії та Естонії у вересні 1939 р. стали поширюватись чутки про необхідність покращення відносин з великим східним сусідом. Радянське керівництво було налаштовано по відношенню до Прибалтійських країн рішуче, аж до застосування воєнної сили, якщо політичні заходи не принесуть успіху. 26 вересня 1939 р. нарком оборони К. Ворошилов віддав наказ про підготовку до наступу, щоб 29 вересня «нанести рішучий удар по естонських військах» [6, с. 99].

27 вересня в Москві почались переговори з естонською делегацією. Щоб здійснити тиск на естонців, радянські літаки не один раз порушували повітряний простір Естонської республіки. З тією ж ціллю під час переговорів на кордоні з Естонією були згуртовані радянські війська чисельністю 160 тис. осіб, 600 танків, 600 літаків. Збройні сили Естонії в той час мали набагато меншу чисельність. З метою примусити керівництво Естонії прийняти вимоги про підписання пакту про взаємодопомогу, радянське керівництво здійснило воєнну провокацію і затопило 27 вересня 1939 р. у Нарвській затоці своє торгівельне судно «Металіст». Радянська сторона запевняла, що судно було обстріляне «невідомим» підводним човном. Про це розповіли моряки, які потрапили в німецький полон в 1941 р. Один із членів екіпажу підводного човна Щ-303 повідомив, що його човен у вересні 1939 р. отримав бойове завдання затопити «Металіст» [7, с. 49-52].

28 вересня 1939 р. директивою Ворошилова була створена спеціальна комісія на чолі з командуючим військами ЛВО командармом ІІ рангу К. Мерецковим. Була визначена дислокація військ на території Естонії, для того щоб вони вступили в країну на початку жовтня 1939 р. [6, с. 101].

На переговорах з латвійською делегацією 2 жовтня 1939 р. Сталін пообіцяв: «Ні вашу конституцію, ні органи влади, ні міністерства, ні зовнішню

і фінансову політику, ні економічну систему ми чіпати не будемо. Наші умови виникли у зв'язку з війною Німеччини з Англією та Францією». Далі він сказав, що входження радянських військ в Латвію необхідно для безпеки Радянського Союзу, і зауважив, що «з Німеччиною у нас немає також розбіжностей і по відношенню до Прибалтійських країн». І коли міністр закордонних справ Латвії В. Мунтерс нагадав про радянсько-німецький договір про ненапад, Молотов вважав за необхідне уточнити, що мова йде про «договір про дружбу». І щоб ще сильніше залякати латвійську делегацію, і запевнити у безнадійності її спроб звернутися за підтримкою до Німеччини, Сталін відкрито заявив: «Я вам скажу прямо: розділ сфер впливу уже відбувся... якщо не ми, то німці можуть вас окупувати» [8, с. 189].

У наступній розмові Сталін запропонував ввести в Латвію радянські війська чисельністю 40 тис. осіб. На меншу чисельність він не погоджувався, оскільки, як він заявив, «естонці будуть сміятися», так як вони вже погодились на 25 тис. Сталін пообіцяв, що гарнізони залишаться тільки на час теперішнього конфлікту Німеччини проти Англії і Франції, а «війна закінчиться – виведемо». В Ризі, запевняло радянське керівництво, війська не будуть розміщені. Латвійська делегація погодилась на 20 тис. радянських військовослужбовців з обов'язковим їх відкликом після завершення війни. Внаслідок компромісу в додатку до угоди про взаємодопомогу конфіденційному протоколі була узгоджена чисельність радянських військ у 25 тис. [8, с. 194 - 195].

Естонія була першою із Прибалтійських країн, яка заключила з СРСР договір про взаємодопомогу 28 вересня 1939 р. Після неї 2 жовтня – Латвія. Договір з Литвою був підписаний 10 жовтня. Договори були загалом ідентичного змісту. Сторони зобов'язувались надавати одна одній різну допомогу у разі агресії з боку якої-небудь третьої держави, не брати участі в коаліціях і не укладати союзів, направлених проти однієї із сторін договору [7, с. 53].

Після підписання пакту про взаємодопомогу з СРСР міністр закордонних справ Латвії Р. Мунтерс у заяві від 9 жовтня пояснив, що мета пакту полягає у збереженні миру і статус-кво в басейні Балтійського моря. Пакт не зачіпав суверенних прав сторін і мав у відомій мірі попереджувальний характер. Він підписаний у стані війни, і втягнення Латвії у війну означало б загрозу СРСР. Але латвійський міністр при цьому вважав за потрібне підкреслити, що «сучасний стан на Балтійському морі та на Східно-Балтійському узбережжі не дає жодної підстави для пересторог подібного роду» [8, с. 211].

У всіх трьох договорах з Прибалтійськими республіками радянська сторона брала зобов'язання не втручатись в їх внутрішні справи. Частина населення не вірила, що ці зобов'язання будуть дотримані. Інша частина, перш за все комуністи та інші ліві сили, не сумнівались у щирості керівників радянської країни [3, с. 186].

В бесіді з Г. Димитровим 25 жовтня 1939 р. Сталін говорив: «Радянське керівництво вважає, що пактами про взаємодопомогу з Естонією, Латвією і Литвою була знайдена форма, яка дозволить Радянському Союзу включити в свою орбіту ряд держав. Але для цього поки що потрібно жорстко дотримуватись їхнього внутрішнього режиму і суверенітету, не добиваючись радянізації. Прийде час, продовжував Сталін, коли вони самі це зроблять» [9, с. 419].

Радянська історіографія приписувала існування в усіх республіках авторитаризму та наростання тенденцій до захоплення влади профашистськими силами, що абсолютно не відповідало дійсності. У країнах були усталені традиції демократії, щоправда була заборонена діяльність комуністичних партій, як сили, що становила небезпеку для суверенітету [10, с.95].

Так як договорами передбачалося розміщення військових контингентів в країнах Прибалтики, почалися переговори військового командування СРСР із представниками Прибалтійських країн з конкретних питань їх дислокації і статусу. Вони розпочались ще в кінці жовтня 1939 р., потім продовжувались у січні-лютому 1940 р., але так і не були завершені до червня 1940 р.

Естонська делегація пропонувала, щоб радянські військові бази зберігались тільки на період війни. Але радянські представники наполягали на тому, щоб ці бази залишились на весь час дії пакту. Естонській делегації не вдалось домогтись і того, щоб на переданих територіях зберегти свій режим і до мінімуму звести кількість евакуйованого з цих територій населення: Молотов був категорично проти цих пропозицій [13, с. 14].

У зв'язку з наближенням радянських військ до кордону з Литвою після звільнення Вільно головнокомандуючий литовською армією генерал С. Раштикис 20 вересня 1939 р. все ж змушений був віддати наказ зустрічати частини Червоної Армії у дружній обстановці [6, с. 104].

За договором про правовий статус радянських воєнних баз, підписаним між СРСР та Естонією 15 травня 1940 р., радянській стороні передавались нові території, в тому числі місто Палдиски, три острови, та також майже 100 інших населених пунктів [8, с. 438].

За свідченнями службових телеграм Молотова повпредам у відповідних країнах, у перші дні після підписання договорів нарком дійсно категорично вимагав не втручатись у внутрішні справи цих держав. Повпредам пропонувалось здійснювати зв'язок тільки із керівними, офіційними колами, постійно пам'ятаючи, що повпредства акредитовані при управліннях, а не при комусь іншому [3, с. 361].

Реалізація договорів про взаємодопомогу у всіх Прибалтійських республіках проходила на перших порах спокійно, без серйозних претензій один до одного і втручання радянського воєнного керівництва у внутрішні справи цих країн. Однак, у ситуації яка склалася, важко було уникнути різного роду непорозумінь і випадкових інцидентів, в яких сторони, можливо, і не були зацікавлені. Інша справа, що радянська сторона, маючи на увазі свої майбутні плани по відношенню до цих республік, іноді створювала сама труднощі, провокувала інциденти і перебільшувала значення конфліктів, які виникали по вині місцевої влади й окремих громадян [14, с. 145].

Після більш-менш спокійного зимового періоду з весни 1940 р. різко змінилась міжнародна воєнно-політична обстановка. Успіхи Німеччини на Заході спонукали Сталіна до більш рішучих дій. Замість взаємного послаблення, чого чекав Сталін від війни між капіталістичними країнами на Заході, військова міць Німеччини різко посилювалась. Суттєво покращилось її стратегічне положення.

Влітку 1940 р. почався другий етап передбаченого в секретному протоколі до пакту Молотова - Ріббентропа від 23 серпня 1939 р. «територіально-політичного перегрупування» в Прибалтійських республіках. Внутрішньополітична криза в цьому регіоні різко загострилася, вирішальну роль відігравав саме радянський фактор [15, с. 56].

Привід для тиску на владу суверенних держав Прибалтики радянське керівництво знаходило надзвичайно швидко. За своїм характером деякі з них були до примітивізму прості, а часом у всіх трьох країнах відрізнялись надзвичайною синхронністю. Так, у радянських друкованих виданнях з весни 1940 р. почали все частіше публікуватися статті про несприятливу політичну ситуацію в Прибалтійських республіках. Увага акцентувалась на тому, що в Литві активізувалися провокації, в тому числі і «викраденням» радянських військовослужбовців, є ті, хто намагаються погіршити відносини з Радянським Союзом. Що стосується «зникнення» радянських військовослужбовців, то радянські повпреди повідомляли про це суперечливі свідчення. Так, якщо повпред М. Поздняков із Литви доповідав про подібні факти, то В. Дерев'янський із Латвії відмітив, що випадки

зникнення радянських військовослужбовців перевіркою не підтвердженні [8, с. 227]. З одного боку, радянська воєнна влада і посольства звинувачували керівництво Прибалтійських країн в тому, що вони заохочують недоброзичливе ставлення до Червоної Армії і не допомагають розслідуванню випадків «зникнення» радянських військовослужбовців, з іншого – вони скаржились, що місцеві органи влади з цією метою проявляють особливу старанність, не викликану необхідністю [3, с. 419].

У Москві вирішили, що настав час для вирішення прибалтійської проблеми в повному об'ємі, і з цією метою були прийняті відповідні міри. В Естонії 10 червня 1940 р. на радянських військових базах була оголошена бойова готовність. 14 червня радянське військове керівництво ввело повітряну і морську блокаду Естонії. Кампанія радянських ЗМІ щодо «зниклих» військовослужбовців ще продовжувалась, а вже 14 червня 1940 р. Молотов розіслав радянським послам у Литві, Латвії та Естонії орієнтир по створеній ним «проблемі». Мова йшла про оцінку діяльності так званої Балтійської Антанти. Ця регіональна організація, стимулювавши співробітництво Естонії, Латвії та Литви по зовнішньополітичних проблемах, сформувалась після того, як у вересні 1934 р. країни підписали договір про мир та співробітництво, що не мав військової мети [6, с. 108].

У перші роки після оформлення «Балтійської Антанти» Радянський Союз відносився до неї нормально, розраховуючи на те, що вона послужить справі супротиву країн цього регіону німецьким зазіханням. Але, через шість років, «Балтійську Антанту» Молотов став називати «антирадянським воєнним союзом» трьох республік [16, с. 46].

Радянське керівництво дозволяло собі чомусь пред'являти суверенним республікам претензії, що діяльність «Балтійської Антанти» здійснюється «без відома СРСР», і вимагати її розпуску. У заяві міністру закордонних справ Литви Ю. Урбшису, а через день і керівникам Латвії та Естонії, Молотов оцінив їх дії як порушення договорів про взаємодопомогу і ворожість по відношенню до СРСР [6, с. 109].

Однак найбільш характерними для зовнішньополітичної практики сталінського керівництва того часу були сформульовані конкретні вимоги, які носили характер відвертого ультиматуму. Ось його пункти (застосовано до Литви):

1. Негайно передати суду міністра внутрішніх справ К. Скучаса і начальника департаменту МВД А. Повилайтіса, як «прямих винуватців провокаційних дій проти радянського гарнізону в Литві.»

2. Негайно сформувати таке керівництво, яке могло б чесно виконувати умови договору і приборкати його ворогів.

3. Забезпечити вільний доступ на території своїх країн нових контингентів радянських військ для розміщення їх у найважливіших центрах.

У кінці цього документу, датованого 14 червня, давався термін виконання вимог – через 10 годин після його вручення. Ультимативні вимоги Латвії та Естонії були пред'явлені 16 червня [11, с. 62].

Радянське керівництво не було абсолютно впевнено у тому, що включення Прибалтійських республік до складу СРСР відбудеться без збройного протистояння з боку армій республік. Тому органи НКВС готували спеціальні табори для прийому орієнтовно 50 – 70 тис. військовополонених [6, с. 114].

Відповідь литовського керівництва чекали до 10 год. ранку 15 червня. За годину до визначеного терміну міністр закордонних справ Литви Урбшис передав керівництву СРСР згоду литовського керівництва на радянські умови. У той же день війська Червоної Армії вступили на територію Литви. Керівники Латвії та Естонії також прийняли умови Радянського Союзу. В окремих випадках радянською стороною на кордоні були спровоковані збройні конфлікти [8, с.241].

Не довіряючи здібностям працівників радянських посольств у швидкому і вирішальному проведенні лінії Москви, Сталін направив у Прибалтійські країни у якості своїх надзвичайних уповноважених – А. Жданова (в Естонію), А. Вишинського (в Латвію) та В. Деканозова (в Литву). Вони були наділені необмеженими повноваженнями для жорсткого втілення у життя ультиматумів і вели себе як своєрідні радянські генерал - губернатори. Під їх контролем і тиском у всіх трьох республіках відбулась зміна керівництва [8, с. 291].

«До якого цинізму треба було дійти, щоб дозволити собі прямо-таки феодальний тон у розмові з представниками суверенних держав, який взяли за норму Молотов і його помічники Деканозов, Вишинський, Жданов» - відмічав В.Александров [8, с. 16]. Такий крок означав повне встановлення влади Кремля.

Таким чином, упродовж фактично одного року, внаслідок порушень норм міжнародного права щодо захисту суверенітету країн, користуючись змовою з нацистською Німеччиною СРСР анексував суверенні Естонію, Латвію і Литву. Використовувалися важелі військового домінування, навіть уявне об'єднання трьох країн у протистоянні з СРСР не давали жодного шансу. Великобританія зуміла висловити лише невизнання таких дій з боку

СРСР, але в умовах поразки Франції влітку 1940 р. та залишившись фактично наодинці з двома агресорами не могла зважитись включитись у конфлікт проти СРСР.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Строй В. Литва у мирі і у війні // Віче. – 2005. – № 10. –С. 36 – 49.
2. СССР, Восточная Европа и Вторая мировая война, 1939–1941: дискуссии, комментарии, размышления //Ответственный редактор и составитель С. З. Случ. М.: Наука, 2007. – 487 с.
3. Год кризиса. 1938 – 1939: Док. и материалы в 2 т. Т. 1. 29 сентября 1938 г. – 31 мая 1939 г. / М-во иностр. дел СССР./ Сост. Р. А. Лавров, В. И. Попов. — М.: Политиздат, 1990. — 562 с.
4. Семиряга М.И. Тайны сталинской дипломатии.1939 – 1941. – М.,1992. – 302 с.
5. Мельтюхов М.И. Упущеный шанс Сталина. Борьба за Европу: 1939-1941.http: //militera.lib.ru/research/meltyukhov/index.html
6. Худолей К. К. Советизация республик Прибалтики и ее последствия // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2013. - Серия 6. – В. 1. С. 94 - 111.
7. Русначенко А. Національний рух опору в Естонії у 1940-1950-х роках // Сучасність. – 2002. – № 10. – С. 38 – 63.
8. Полпреды сообщают… Сборник документов об отношении СССР с Латвией, Литвой и Эстонией. Август 1939 г.- Август 1940 г. /Под ред. Глазунова Н. В. – М.,1990. – 544 с.
9. Г. Димитров. Дневник (9 март 1933 - 6 февруари 1949). (Дневник (9 марта - 6 февраля 1949). – София, 1997. – 791 с.
10. Фирсов Ф. И. Архивы Коминтерна и внешняя политика СССР в 1939-1941 гг.// НиНИ. – 1992. - № 6. – С. 9 – 45.
11. Попов В. Прибалтика вступает в Союз (Документы об отношениях СССР состранами Прибалтики в 1939-1940 г.г.) // Международная жизнь. – 1990. – март. – С. 42 – 65.
12. Поцелуев В. А. Внешняя политика СССР в канун и в годы Отечественной войны. – М., 1997. – 514 с.
13. Ф. Вильгельм Кристианс. Прибалтика вступает в Союз (Документы об отношениях СССР состранами Прибалтики в 1939-1940 г.г.) // Международная жизнь. – 1990. – февраль. – с. 12 - 39.
14. Мальгин А. В. Советская внешняя политика и НКИД в мае 1939 – июне 1941 гг.: новая тактика или стратегичекий просчет? // Вестник МГИМО. Специальный выпуск. – 2009. – С. 143 – 165.

15. СССР – Германия. 1939-1941. Документы и материалы осоветско-германских отношениях с сентября 1939 г. по июль 1941 г. / Составитель Ю. Фельштинский; Предисловие А. Авторханова. Вильнюс, 1989. – 582 с.

16. Яансон К. Роковые годы, 1939 – 1940: События в Прибалтийских государствах и Финляндии на основе сов. Документов и материалов. – Таллин, 1990. – 80 с.

Максімов Сергій

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА

У статті здійснено фрагментарну характеристику біографії Августина Волошина. Окреслено період становлення його особистості. Виявлено особливості участі у політичному житті краю. Окреслено заходи на посаді президента. Наведено відомості про останні роки діяча.

Ключові слова: Карпатська Україна, посада, президент, політичний діяч, партія, вибори.

Закарпаття – регіон із особливою специфікою та непростою історичною долею. Сьогодні він належить до Західної України, але не так давно землі Закарпаття називалися Підкарпатською Руссю, а його жителі – карпаторусами чи просто русинами. У політичному плані Закарпаття відкололося від Русі ще в Середні віки і тривалий час розвивалося окремо.

Землі Галицько-Волинського князівства після його ослаблення були розділені між Польщею, Угорським королівством та Великим князівством Литовським. Пізніше вони увійшли до складу Речі Посполитої, а потім після її поділу і до кінця Першої світової війни належали Австро-Угорщині [1, с. 25].

Спочатку польські, а потім австро-угорські правителі намагалися знищити на території Закарпаття, що ними керувалася, будь-які проукраїнські настрої. Місцевому населенню нав'язувалися католицизм і уніатство, православні зазнавали дискримінації. Після закінчення Першої світової війни, в якій Австро-Угорщина зазнала поразки, імперія, створена Габсбургами, перестала існувати. На її уламках з'явилася низка національних держав – Австрія, Угорщина, Польща, Чехословаччина, Югославія. Планувалося і створення української держави на території галицьких земель, що раніше входили до складу Австро-Угорщини [1, с. 25].

Період розпаду Австро-Угорської держави дав багатьом діячам русинського руху Закарпаття надію на довгоочікуване самовизначення. Однак позиції місцевих політичних активістів щодо майбутнього Закарпатського регіону розділилися. Так, частина русинських політиків

наполягала на входженні Закарпаття до складу новоствореної Чехословаччини з огляду на мовну та культурну близькість до слов'ян чехів та словаків. Природно, що велика частина русинських активістів дотримувалася ідеї про приєднання до України. Зрештою, серед русинів були прихильники входження до складу Угорщини, Росії та повної незалежності.

Яскравою особистістю та активним політичним діячем досліджуваного періоду був Августин Волошин (1874-1945) – педагог, психолог, соціолог, богослов, згодом – політичний діяч. Народився він 17 березня 1874 року у закарпатському селі Келечині, у сім'ї греко-католицького священика. Батьки виховували його патріотом, у хлопчика змалку сформувалася українська національна свідомість. Закінчив Вищу педагогічну школу у Будапешті і прийняв за прикладом батька духовний сан. Складаючи в молодості підручники граматики для початкових шкіл, Августин Іванович називав там русинську літературну мову спільною для всієї Русі [2, с. 18].

На політичний шлях Августин Волошин ступив ще 1919 р., коли у складі трьох народних рад – Ужгородської, Хустської та Пряшівської – підтримав рішення приєднатися до Чехословаччини. У 1919-1921 рр. був членом Директорії. З 1923 до 1938 року очолював створену ним Християнсько-Народну партію Підкарпатської Русі, від якої у 1925-1929 рр. був висунутий депутатом чехословацького парламенту [2, с. 39].

Боротьба за автономію Підкарпатської Русі тривала у 30-х роках XX століття. З другої половини 1930-х років над Чехословаччиною почали згущуватися хмари. Гітлерівська Німеччина, що стрімко посилювалася, ставала все більш агресивною. Загроза нападу гітлерівців набувала реальних обрисів.

11 жовтня 1938 р. Рада міністрів Чехословаччини після тривалих переговорів погодилася на самоврядування краю і призначила раду міністрів Підкарпатської Русі – троє міністрів та двоє статс-секретарів на чолі з Андрієм Бродієм. Августин Волошин став статс-секретарем з питань охорони здоров'я та соціального забезпечення. 12 жовтня 1938 року підкарпатські міністри склали присягу. Повернувшись додому, 15 жовтня провели перше засідання.

За політику на користь Угорщини 26 жовтня 1938 р. у Празі заарештовано Андрія Бродія. Новим прем'єром Підкарпатської Русі став Волошин. За президенства Августина Волошина українську мову оголосили державною: було переведено роботу всіх установ, викладання у навчальних

закладах також відбувалося українською. У містах змінювали вивіски та таблички із зазначенням вулиць (раніше вони були російською).

1 листопада 1938 р. А. Волошин із помічниками виїхав на Віденський арбітраж, де від Підкарпатської Русі було відібрано міста Ужгород, Мукачево, Берегове та частину сіл й передано Угорщині. Новою столицею краю став Хуст, куди евакуювали державні установи та служби. В уряді залишилися лише А. Волошин, Ю. Ревай та Є. Бачинський [3, с. 112].

Українська Народна рада видала маніфест із програмою дій нового уряду. 25 листопада вийшла ухвала про запровадження державної – української мови, а 30 грудня – про використання назви «Карпатська Україна» (до того була Підкарпатська Русь).

12 січня 1939 р. з'явилася заява Августина Волошина про вибори до Сейму, а 13 січня створено партію «Українське національне об'єднання»; 24 січня сформовано її центральне керівництво на чолі з Федором Реваєм. 12 лютого 1939 р. відбулися вибори до Сейму Карпатської України із 32 послів, за яких проголосувало 92,4% виборців. Територія республіки зі столицею у Хусті становила 11 108 кв. км., – це були гірські частини Закарпаття, але без Ужгородського, Мукачівського, Севлюського повітів із містами Ужгород, Мукачево, Берегово, які за рішенням Віденського арбітражу з листопада 1938 р. відійшли Угорщини. Населення – 570 тис. осіб. Законодавчий орган – Сейм – складався з 32 членів, провів лише одну сесію, а саме 15 березня 1939 р. За три години було затверджено проголошення державного суверенітету Карпатської України, прийнято два закони, обрано президента держави, затверджено новий уряд та керівництво Сейму. Президентом Карпатської України було обрано Августина Волошина [4, с. 77].

Однак міжнародного визнання Карпатська Україна здобути так і не встигла... Проголосивши незалежність на засіданні Сейму 15 березня 1939 р., Карпатська Україна була змушена одразу оборонятися проти збройної агресії сусідньої Угорщини, регулярні війська якої 14 березня 1939 р. розпочали наступ на Закарпаття. 16 березня відбувся кульмінаційний для «Карпатської Січі» бій на Червоному полі. 17-18 березня 1939 р. більшість членів уряду та Августин Волошин виїхали з території Закарпаття, утворили в Празі уряд у вигнанні, який не був офіційно визнаною еміграційною структурою, проте його представники займалися дипломатичною діяльністю. Крім того, у вигнанні Волошин працював в Українському вільному університеті професором педагогіки, деканом, ректором.

30 листопада 1939 р. уряд Карпатської України звернувся до міністра закордонних справ Німеччини І. фон Ріббентропа з меморандумом, в якому

відстоювалася думка про відокремлення Карпатської України від Угорщини та об'єднання її на умовах федерації зі Словаччиною. Позитивної відповіді не було. Після того, як до столиці Чехословаччини увійшли радянські війська, серед перших НКВС заарештував президента Карпатської України. Це сталося 15 травня 1945 року. За офіційними даними, він помер 19 липня 1945 року у Бутирській в'язниці [5, с. 86].

Отже, політична діяльність Августина Волошина припала на доволі складний історичний період у становленні історії української державності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Вегеш М. Августин Волошин і Карпатська Україна. Львів: ЗУКЦ, 2004. – 414 с.

2. Федака С. Д. Августин Волошин: коротка біографія. Ужгород: Гражда, 2005. – 120 с.

3. Беднаржова, Т. Є. Августин Волошин – державний діяч, педагог-мислитель. Львів: Основа; Львів. Богослов. Акад., 1995. – 232 с.

4. Вегеш М. М., Кляп М. І., Тарасюк В. Ю., Токар М. Ю. Августин Волошин: життя і помисли президента Карпатської України. 2-ге вид., доп. Ужгород: Карпати, 2009. – 476 с.

5. Зимомря М. Герой України Августин Волошин. Дрогобич, 2006. – 133 с.

ПРАВОЗНАВСТВО

Крижанівська Валерія, Яременко Олександр

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ТА СУДОВОЇ СИТЕМ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА

У статті визначено історичні фактори, що справили вплив на формування правової системи Галицько-Волинського князівства, описано джерела права, у рамках системи права Галицько-Волинського князівства, виявлена роль магдебурзького права у формуванні правової системи князівства, окреслено існуючі види судових органів та особливості реалізації їх функцій у Галицько-Волинському князівстві.

Ключові слова: правова система, джерела права, звичай, традиції, суд, судочинство, судові функції, судовий процес.

Слід вказати на той факт, що прикордонне положення Галицько-Волинського князівства наклали яскравий відбиток на різні аспекти державного розвитку, що безсумнівно відбилося в правовій системі князівства.

По-перше, це активна зовнішня торгівля, яка мала наслідком активний розвиток внутрішньої торгівлі, активно займалися організацією якої навіть бояри.

По-друге, фактично постійна боротьба за державний суверенітет із зовнішнім агресором: Угорщина, Польща, Литва, половці.

По-третє, неминуча активна рецепція іноземного права в давньоруське. Зокрема, Данило Романович Галицький виховувався при дворі угорського короля – Андрія II. Обмеженість земельного фонду (гори), невисока родючість земель визначили специфіку феодального землеволодіння (рання поява умовного землеволодіння, поява індивідуального землеволодіння селян), еволюцію форм експлуатації залежного населення (в X-XI ст. – відробіткова рента- панщина, замінюється продуктовою – оброк). Розвиток торгівлі, багатство корисних копалин зумовило в свою чергу активний розвиток ремесел. У свою чергу прикордонне положення і розвиток ремесел сприяли розвитку міст, яких в князівстві налічувалося понад 80 – перше місце серед усіх князівств і республік.

Описане створювало нові види суспільних відносин, значення і рівень розвитку частини з яких безсумнівно вимагали правового регулювання, чим і була обумовлена специфіка правової системи Галицько-Волинського князівства.

За своєю соціальною сутністю система права Галицько-Волинського князівства була аналогічною іншим, сучасним їй, тобто була феодальною.

Однак, система джерел права, склад інститутів і зміст деяких і з них мали певну відмінність.

Система форм джерел права за складом була аналогічною тій, яка існувала в давньоруському праві. Основною формою джерела права, як і повсюдно залишався правовий звичай [1, с. 57].

Отримало розвиток законодавство Галицько-Волинських князів. Зокрема, цінним джерелом виступає грамота князя Івана Ростиславовича Берладника (1134 р.), що розвиває норми міжнародних договорів. Дана грамота містить положення, які регламентують відносини в зовнішньоекономічній сфері (торгівля). Наприклад, вона встановлювала правовий статус іноземних купців, в тому числі пільги даровані їм князем [2, с. 7].

Навіть таке джерело, як «Руська правда», що поширювала своєї дію і на Галицько-Волинські землі, вже включала в себе дещо видозмінені казуси.

Новою формою джерел права був заповіт (рукописання) князів. Близько 1287 року було запроваджено рукописання князя Володимира Васильчикова, яке містить казуси, що регламентують суспільні відносини в цивільно-правовій сфері – успадкування. У ньому закріплюється передача у спадщину прав на експлуатацію феодально-залежного населення, встановлюються її форми і механізм реалізації. Крім того дане джерело містило казуси, що належали до сфери державно адміністративного права – систему органів і посадових осіб, що здійснюють управління містами і механізм її функціонування.

Новою формою джерел права виступає і Статутна грамота. Зокрема, зберіглася видана близько 1289 р. Статутна грамота волинського князя Мстислава Даниловича, яка визначає форму і розмір повинностей феодально-залежного населення Південно-Західної Русі. Поява зазначеної форми джерел права свідчить вже про перехід на більш високий рівень розвитку феодальних відносин на території князівства, який вимагав вже правового письмового оформлення відносин у зазначеній сфері, які традиційно регулювалися нормами звичаєвого права.

Відомо також те, що існували правові документи, які служили благоустрою окремих інститутів права власності і зобов'язального права (договорів, угод, довіреностей тощо). Зокрема, широко застосовувалися договори купівлі-продажу рухомого майна, міни, дарування, заповіту нерухомої власності. Містяться деякі відомості і з кримінального права. Так, серед видів покарань називаються смертна кара, конфіскація майна, штрафи [3, с.107].

Примітною рисою була та, що правова система Галицько-Волинського князівства розвивалася під впливом західноєвропейського феодального права, а саме – магдебурзького права, на основі якого здійснювалося самоврядування в містах [4, с.59].

Отже, магдебурзьке право, зокрема, і на Галицько-Волинських землях, надавало містам самоврядування, судовий імунітет, податкові пільги, право власності на землю, пільги в ремісничій і торговельній діяльності населення, звільнення від військової повинності (за винятком обозної). У містах з магдебурзьким правом створювалися виборні органи самоврядування і суду, встановлювався порядок вибору влади і їх функції, основні норми цивільного і кримінального права, правила судочинства і оподаткування, порядок торгівлі, діяльність ремісничих цехів і купецьких об'єднань.

Слід виділити наступні види судових установ: суд князя, суд віча, вотчинний суд і церковний суд.

У Галицько-Волинському князівстві князь володів вищою адміністративної та судової владою.

Княжий суд спочатку функціонував тільки у великих містах, а потім поступово став поширюватися і на інші населені пункти. Правосуддя здійснював сам князь або за його дорученням відповідна посадова особа. Його судові функції поширювалися на всю державу. Місцем розгляду судових справ вважався «княж двір», до якого належала не тільки власна резиденція князя, а й ті двори, де в містах і повітах відправляли від імені князя правосуддя намісники, волостелі і їх помічники – тіуни. Намісникам були підсудні всі цивільні і кримінальні справи в межах міста і прилеглих до нього волостей. У виняткових випадках деяким з намісників надавалося право «боярського суду», відповідно до якого вони могли розглядати справи і виносити рішення відносно них без узгодження з князем. До таких справ зазвичай відносилися найбільш тяжкі злочини (вбивство, конокрадство, підпал тощо) [5, с. 140].

Юрисдикція волостителів поширювалася на декілька сіл, куди зазвичай не включався повітовий центр.

Про суд віча є досить мізерні відомості. Очевидно, ще на етапі існування племінних об'єднань адміністративна і судова роль віча була досить високою. Однак після утворення держави роль князя значно зростає. Хоча своє значення віче ще не втрачає. Вічу були підсудні справи особливої державної важливості (про порушення прав окремих територій, злочини проти держави та ін.).

Вотчинний суд був судом землевласників-бояр, які отримували все більшу незалежність від князя і привласнювали в своїх вотчинах функції управління і суду. Можливо припустити, що бояри відправляли правосуддя в вотчинах через своїх тіунів і отроків таким же чином, як це здійснювалося в княжому суді [5, с. 141].

Церковний суд розглядав не тільки справи, пов'язані з порушенням церковних норм, а й деякі цивільні справи.

Судовий процес мав змагальний характер і такі ж елементи, як і в Київській Русі. У давньоруському праві ще не було розмежування між кримінальним і цивільним процесом. Проте такі процесуальні дії, як «гоніння сліду» і «звід», могли застосовуватися тільки в рамках розгляду кримінальних справ.

В процесі судового розгляду важливе значення приділялося випробуванню вогнем, залізом і водою. Ці випробування зазвичай застосовувалися тоді, коли відчувався брак інших доказів [5, с. 142].

Таким чином, правова система Галицько-Волинського князівства відповідала типовим для феодальної держави правовим канонам, включаючи в себе характерні джерела права та правові особливості. Судові функції в Галицько-Волинській землі не були відокремлені від адміністративних. Вищими судовими інстанціями були князь і боярська рада. На місцях судові функції виконували воєводи, волостелі, намісники. Право суду мали також чини центрального та місцевого управління. Поступово право суду над залежними селянами отримують великі землевласники. Існував і церковний суд. Сфера юрисдикції цього суду визначалася церковними статутами Ярослава та Володимира Мономаха. Церковному суду були підсудні шлюбно-сімейні та деякі майнові справи. Судові органи Галицько-Волинської держави, успадкувавши пережитки родоплемінної юстиції, входили в єдину систему адміністративних установ, а судовий процес мав змагальний характер.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Толкачова Н. Є. Звичаєве право України: особливості розвитку //Часопис «Українське право» 1(17), 2004. С. 56 – 69.
2. Войтович Л. Князь Іван Берладник: загадка походження // Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. Вип.5. Львів, 2006. С. 7-15.
3. Коцур А. Українська державність: історія та сучасність. Чернівці, 1995. 350с.
4. Гамоля Н. Всякому городу нрав і права //Галицькі контракти. 2005. №35. С. 58–61.

5. Кобилецький М. Суд і судочинство в містах середньовічної України //Право України. 2008. № 12. С. 139–145.

Крижанівська Валерія, Кононенко Валерій

СУСПІЛЬНИЙ ЛАД ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

У статті визначено поняття «суспільний лад», окреслено особливості суспільного ладу Галицько-Волинської держави, зокрема, окреслено поділ суспільства на стани та охарактеризовано особливості кожного зі станів: виявлено специфіку поділу боярства на окремі класи; досліджено особливості структурування духовенства; виявлено форми залежності стану селян у державі; окреслено особливості поділу жителів міст на окремі категорії мешканців міст.

Ключові слова: суспільний лад, Галицько-Волинська держава, стани суспільства, князь, бояри, духовенство, селяни, міщани, невільники.

Суспільний лад являє собою історично складену конкретну систему суспільних відносин та організації суспільства, що обумовлена рівнем виробництва, розподілу і обміну, особливостями суспільної свідомості і традиціями взаємодії людей в різних сферах життя. Суспільний лад охороняється державою та охоплює всі соціальні відносини і взаємозв'язки.

Слід зазначити, що, як і в Київській Русі, у Галицько-Волинській державі існувала чітка структура суспільства, де кожній групі належало певне і чітке місце.

Нам відомо поняття «великий князь», яке літописці застосовують до Мстислава Мстиславича Удалого, до Данила й Василька Романовичів і сина Василька Володимира. Вочевидь, таке визначення позначає володаря великої волості, під керівництвом якого, як правило, перебували правителі більш дрібних князівств у складі його земель. Князь мав повне право розпоряджатися землею і містами [1, с.12].

Населення Галицько-Волинської держави поділялося на вільних, напіввільних та невільних людей. В Галицько-Волинському соціумі виділяються боярський, церковний, селянський і міщанський (міський) стани.

До категорії вільних належали бояри, духовенство, частина сільського та міського населення. Провідну роль в державному житті князівства відігравала аристократія та знать – боярство, яке поділялося на велике, середнє та дрібне [2, с.136].

Суспільне значення стану бояр визначалося різним урядовим, юридичним значенням. Великі (знатні) бояри були крупними землевласниками, володіли спадковими маєтностями – вотчинами, займали

найвищі посади в державі. Дрібні та середні служили князю або великому боярину, тримали землю до кінця служби, до кінця життя, довічно (з правом передачі у спадщину).

Отже, можна стверджувати, що суспільним станом «при владі» було боярство. Представники знаті були постійними військовими радниками князя. Їх переваги в цих питаннях надали даному прошарку стану боярства привілейований характер, який більш дбайливо охороняється законом.

Бояри володіли «дедництвами» (вотчинами), колишніми їх споконвічними родовими володіннями, а також могли отримувати від князя феод за службу. З бояр князь вибирав більшість кандидатур на роль адміністраторів на місцях (воєвод). Бояри також були вищою владою в своїх володіннях. До таких володінь зазвичай входили і міста, хоча в XIV столітті вже можна спостерігати поширення в Галицько-Волинських землях магдебурзького права. Та й бояри-власники зазвичай допускали в містах формування місцевої адміністрації («кращих мужів»), що вирішувала потокові проблеми місцевого управління. Сам боярин обмежувався отриманням належної податі.

Під літописним терміном «службовці князя», ймовірно, треба розуміти тих, хто мав зовсім невеликі волості в межах володінь «великого» князя і був особливо залежимо від нього політично [3, с.117].

У середні століття і мови не йшло про відділення церкви від держави.

Духовенство поділялося на біле та чорне, воно володіло спадковими землями (якщо син священика переймав посаду батька) та залежними селянами (монастирі), не платило податків, звільнялось від обов'язків перед князем.

Права князя на управління землями монастирів були вельми обмежені. Світська влада сприяла збору церковної десятини; нерідко князь вибирав свого представника на місці з духовних, а не світських феодалів [4, с.3].

Селяни традиційно іменувалися смердами, які жили общинами. Роблячи короткий екскурс і історію походження смердів, як суспільного стану, зазначимо, що саме слово «смерд» має індоєвропейське коріння і є видозміною слів «смурд» і «сморд», а перекладається як «проста людина» або «залежна людина».

У досліджуваний нами період так називали вільних селян, головною працею яких була обробка земель, просто кажучи – землеробів. Смерди відносилися до нижчого стану суспільства. Спочатку смерди були вільними людьми, а пізніше їх «закріпачили» і смерди почали належати князям.

Смерди могли мати свій наділ землі, але були зобов'язані працювати і на полі князя, обробляючи його землю.

Все змінилося з прийняттям на Русі християнства. Тоді з'явилося інша назва простих людей, що займаються землеробством – селяни, що практично означало «християни». А ось вже поняття «смерд» стали використовувати в негативному значенні по відношенню до людини нижчого стану.

А ще смерди – селяни повинні були нести військову службу. Вони могли, як самі брати участь в бойових походах, або принести відкуп, віддавши війську свого коня.

Селяни, які жили на землях світських і духовних феодалів, перебували в різних формах залежності.

Слід зазначити, що процес утворення великого землеволодіння супроводжувався посиленням економічної залежності селян і появою ренти. Першою формою вираження економічної залежності селян була данина. На користь великого князя селяни вносили «татарщину» (раніше її збирали баскаки), «серебщина», відбували різні повинності, а на користь місцевих бояр платили оброк (дякло) натурою: хутром, воском, зерном.

Данина, що накладається на «дим», «плуг», не мала конкретних розмірів і збиралася шляхом «полюддя». Крім того, громадяни виконували підводну і військову повинності, а також повинні були будувати і ремонтувати дороги, укріплення, замки. Грошовий оброк в Галицько-Волинському князівстві набуває назву «чинш», а селяни називаються «чиншовики».

Соціальний склад жителів міст ставав неоднорідним: диференціація тут також була значною. Жителі міст – міщани, граждани – поділялися на заможну купецько-лихварську верхівку (мужі градські, містичі), яка захопила міське управління і підтримувала владу князя.

Міська верхівка була опорою влади князя.

Середній прошарок становили ремісники, майстри, дрібні торговці, які об'єднувалися в корпорації – цехи, вулиці, братчини, сотні, ряди зі своєю казною та на чолі зі старостою. Вони становили найчисельнішу групу міського населення. У містах перебували ювелірні, гончарні, ковальські та інші майстерні, продукція яких йшла не тільки на внутрішній, але і на зовнішній ринок. Великі доходи приносила соляна торгівля.

До міських низів належали підмайстри, «робітні люди», «люди менші» тощо, тобто вся біднота та робоча сила, яка цілком залежала від перших двох груп [5, с.96].

Категорію напіввільних/напівзалежних становили закупи – селяни-боржники, які збіднівши, втрачали економічну самостійність і потрапляли в кабалу до бояр, беручи в борг зерно, худобу, інвентар, землю, гроші, змушені були працювати на землі власника. Характерною особливістю для Галицько-Волинської держави є та, що зі збільшенням великого боярського землеволодіння скорочувалася кількість вільних селян, збільшувалася кількість залежних, яких в той час можна було віднести до напівзалежних.

На нижньому суспільному щаблі були невільники, яких, як і у часи Київської Русі, називали холопами (хлопами) або челяддю.

Перші «холопи» на Русі – це вільні люди, які свідомо йдуть в «неволю» до захисника-князя, приймають його суд. Причини різні: заступництво, гарантії особистої безпеки, матеріальна допомога, звичайна можливість вижити в світі кровної ворожнечі, позбутися від звички сильних обертати на «челядь» будь-якого чужинця. Під словом «челядь», на відміну від холопів, розумілися залежні селяни, які захоплювалися разом зі своїм майном.

Формування великого боярського землеволодіння було пов'язане з процесом перетворення холопів на феодально-залежних людей. Проте їхня експлуатація в умовах Галичини та Волині не була вигідною і їх поступово перетворювали на кріпаків, надаючи землю і можливість вести власне господарство.

Отже, як було вказано вище, все населення Галицько-Волинської держави поділялося на вільне, напівзалежне (напіввільне) і залежне. Кожен із зазначених станів мав властивий йому суспільний статус та особливості існування.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодрухін В. М. Князівська влада і проблеми державотворення в Україні (XII- XIV ст.): автореф. дис...докт. іст. наук: 07.00.01. Донецьк, 2005. 39 с.
2. Вилкул Т. Л. Люди и князь в древнерусских летописях середины XI–XIII вв. М.; Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив, 2013. 405 с.
3. Горский А. А. Древняя Русь: очерки политического и социального строя; Российская акад. наук, Ин-т рос. истории. М.: Индрик, 2008. 478 с.
4. Ісаєвич Я. Князь і король Данило: суспільство, церква, держава (до 800-річчя народж. Д. Галицького) // Київська старовина. 2002. № 1. С. 3-9.
5. Котляр Н.Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв. Київ: Наук. думка, 1985. 250 с.

ЕТИКА І ЕСТЕТИКА

Луценко Мирослава

ЗНАЧЕННЯ ЕТИКИ ТА ЕСТЕТИКИ У ЖИТТІ ЛЮДИНИ ТА ПРОФЕСІЇ ПЕДАГОГІВ

У статті проаналізовано як саме етика та естетика пов'язана з певними сферами життя людини та з діяльністю педагогів у закладах дошкільної освіти.

Ключові слова: етика, естетика, людина, педагог.

Етика та естетика завжди присутня у нашому житті. Ці науки присутні або ж пов'язані з нашим життям з самого малечку. Вони є обов'язковими, так як в поєднані з іншими аспектами навчання становлять основу для розвитку майбутньої особистості. Саме вихователі знайомлять нас з цим з самого дитинства. Саме педагоги дошкільної освіти прищеплюють першооснову цих наук дітям так щоб ці науки дали максимально позитивний вплив на життя дитини в майбутньому.

Метою статті є показати важливість присутності етики та естетики у житті кожної людини, як вихователя так і дитини.

Етика – це вчення про моральний спосіб освоєння світу, а естетика – вчення про естетичний спосіб освоєння світу, сутність мистецтва, естетичної та художньої творчості та мистецьку діяльність. Між ними існують як єдність, так і відмінність, проте, постаючи органічними елементами процесів людської життєдіяльності, вони своїми особливими засобами виражають та фіксують явища життя, а тому наставляють людину на більш уважне та вдумливе до нього ставлення. Естетичне в тій чи іншій мірі стосується всіх сфер життєдіяльності людини і безпосередньо відноситься до професійної діяльності педагога. В даному випадку йдеться як про форми, засоби, способи цієї діяльності, так і про самих суб'єктів останньої. Естетичне сприйняття дійсності має свої особливості. Основним для нього є чуттєва форма речей - їх колір, форма, звук. Тому його розвиток вимагає великої сенсорної культури. Краса сприймається людиною як єдність форми і змісту. Форма виражається в сукупності звуків, фарб, ліній. Однак сприйняття стає естетичним тільки тоді, коли воно емоційно забарвлене, пов'язане з певним ставленням до нього. Але естетичне сприйняття не може відбуватися без морального виховання людини. Мораль, яка лежить в основі морального виховання, це практично оцінюючий спосіб ставлення людини до дійсності, що регулює її поведінку з точки зору добра та зла, це сукупність вимог, норм, принципів до поведінки людини, її ставлення до оточуючих людей, до себе та світу загалом. Це таке явище яке є основою для людської поведінки,

це ціннісно-смислове ядро культури. Тобто ці два вчення мають існувати в поєднані, адже саме так вони дають людині все що потрібно для розвитку та життя в сучасному суспільстві.

Тому щоб отримати всю користь від поєднання цих наук у педагога дошкільної освіти, що є одним із найголовніших джерел впливу на розвиток особистості дитини з самого дитинства, повинні бути певні професійні якості та навички щоб розпочинати навчання дітей. Вихователь повинен володіти спеціальними вміннями і навичками поряд з спеціальними знаннями і методиками навчально-виховної роботи з дітьми, вміти малювати, майструвати, робити прості іграшки з паперу, картону, пластиліну, виготовляти нескладні посібники для занять. Вихователю потрібно знати багато віршів, казок, бути достатньо ерудованим, щоб відповідати на запитання дітей, володіти музичною грамотою, сольфеджіо, ритмікою, вміти танцювати і співати. Всі ці навички у правильному поєднанні та розкриті вихователем можуть показати усю красу естетики та прищепити її дітям, щоб в майбутньому у них були основи певного естетичного смаку та ідеалу, які вони будуть удосконалювати та створювати щось нове та неповторне.

Вихователю мають бути притаманні чуйність, доброзичливе і терпляче ставлення до усіх людей, відповідальність, справедливість, толерантність та інші якості, певні моральні принципи та норми за якими будується робота вихователя закладу дошкільної освіти, а також педагогічна мораль. Якщо ж вихователю не будуть притаманні ці якості, то і його вихованцям вони притаманні також не будуть. Тому при роботі з дітьми вихователю необхідно проявляти всі ці якості, щоб дитина сприймала їх та відтворювала у своїй поведінці. Адже вихователь це один із тих хто формує майбутню особистість, тому він багато часу проводить з дітьми, внаслідок чого дитина переймає багато чого з поведінки вихователя на себе. Тому у разі чого вихователь має коректувати поведінку дитини так щоб прищепити ці якості дитині.

Але щоб правильно вплинути на розвиток дитини за допомогою етики та естетики, вихователю недостатньо дотримуватися усіх правил, показувати певні якості, використовувати наявні знання про ці науки. Вихователю потрібно розвивати самого себе, свої моральні якості та принципи, знання про естетичний ідеал, смак, інші категорії естетики так як суспільство не стоїть на місці, все міняється і художня картина світу, і моральні цінності, моральні принципи, естетичні ідеали суспільства. Вихователь повинен цікавитися сучасними тенденціями в цих науках щоб

розвиватися в загальному та щоб потім всі свої знання спроектувати на дітей.

У дітей з раннього віку починає формуватися основи для розвитку особистості, тому при роботі з дітьми повинен бути педагог, який зможе розкрити у дитині всі можливості етики та естетики. У ході своєї педагогічної роботи педагог повинен не лиши донести своїм вихованцям досвід та знання, які він взяв від цих наук, але й для кожної дитини, яка ставить вихователя своїм еталоном, беручи від нього все і наслідуючи його.

Нікандрова Вероніка

ЕТИКА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті аналізується професійна етика та її функції в діяльності вчителя. І яким має бути сучасний вчитель української мови.

Ключові слова: етика професійного спілкування,обов'язки вчителя, яким має бути сучасний вчитель, культура спілкування.

Під етикою ділового спілкування слід розуміти історично сформовану сукупність моральних приписів, норм, оцінок, кодексів і наукових теорій про належну поведінку особистості в діловому спілкуванні, що випливають з соціальних функцій і обумовлених специфікою професії. Етика ділового спілкування найтіснішим чином пов*язана з повсякденною практикою людини, так як саме через конкретно професійну моральність затверджуються в кінцевому рахунку духовно-моральні цінності, підвищується загальна і моральна культура громадян країни, реалізуються права і свободи людини, його відносна автономність і самостійність поряд із збільшеними вимогами і відповідальністю.

Професійна етика – це…(професійний обов'язок, професійна відповідальність, професійна совість, професійна честь, професійна гідність, професійна справедливість, професійний такт).

Професійне спілкування – це… (культура говоріння, культура слухання, культура поведінки, чистота, грамотність, доречність мовлення).

Людина може по-різному ставитися до свого співрозмовника, але етикет у поєднанні з почуттям власної гідності та самоповаги не дозволяє їй відкрито висловлювати негативні оцінки чи іншим чином виявляти своє негативне ставлення.

Державна мова в нас — українська. Саме українською мовою оприлюднюються документи найвищих органів законодавчої та виконавчої влади України. Вступаючи до будь-якого вищого навчального закладу або

влаштовуючись на роботу, кожен із нас повинен оформити відповідні документи, надати різноманітні ділові папери. Отже, для цього потрібні спеціальні знання.

Українська мова є важливою в нашому суспільстві. І в Україні дуже мало є справді хороших вчителів мови та літератури. Також вчитель української мови повинен розуміти, що так як він навчить дитину в школі, так вона буде говорити в повсякденому спілкуванні. Вчитель повинен заохочувати правильно говорити, щоб майбутнє покоління не розмовляли суржиками і кальками з російської мови.

Від мови багато чого залежить, бо мова – це засіб обміну інформацією у всіх суспільно важливих сферах: у політиці, в науці, у галузі економіки, у виробництві і діловій сфері, в осіті, культурі та ін..

Спілкування дає життя мові, бо мова, якою не спілкується стає мертвою.

Мова – засіб дотримання норм поведінки, моральних правил.Досягається це існуванням сукупності мовленнєвих етикетних формул та настанов щодо їх використання. Ввічливість, чемність, тактовність, шанобливість, стриманість – визначальні ознаки українського мовленнєвого етикету.

«Етичне в мові, - зауважує Н. Бабич, - це конкретно-історична система мовних засобів (ресурсів) відповідно до форми моральної свідомості й поведінки людини, що передбачає ефект добра». Слово доброзичливе, добродарне має бути в основі етики спілкування.

Важливою є не тільки українська мова, але й українська література. Щоб правильно говорити потрібно багато читати. І діти повинні знати українських письменників, які внесли в нашу культуру багато! Вони повинні розуміти, що завдяки їм ми зараз маємо незалежність та національну мову.

Перед тим як це все розповідати дітям у школі, вчитель сам повинен багато вчитися, щоб стати хорошим викладачем!

Загальні принципи професійної етики:

Сутність *першого принципу* виходить із так званого золотого стандарту: «У межах службового становища ніколи не допускати стосовно своїх підлеглих, до керівництва, до колег, до клієнтів та ін. таких дій, яких би не бажав бачити стосовно себе».

Другий принцип: потрібна справедливість при наділенні працівників необхідними для їхньої службової діяльності ресурсами (грошовими, матеріальними та ін.).

Третій принцип вимагає обов'язкового виправлення етичного порушення незалежно від того, коли й ким воно було допущене.

Четвертий принцип – принцип максимуму прогресу: службова поведінка й дії співробітника визнаються етичними, якщо вони сприяють розвитку організації (або її підрозділів) з моральної точки зору.

П'ятий принцип – принцип мінімуму прогресу, відповідно до якого дії працівника або організації в цілому етичні, якщо вони хоча б не порушують етичних норм.

Шостий принцип: етичним є терпиме відношення працівників організації до моральних основ, традицій та ін., що мають місце в інших організаціях, регіонах, країнах.

Сьомий принцип: не слід боятися мати власну думку при вирішенні будь-яких службових питань.

Восьмий принцип – ніякого насильства, тобто «тиску» на підлеглих, що може мати різні форми, наприклад, у приказній, командній манері ведення службової розмови.

Дев'ятий принцип – сталість впливу, що виражається в тому, що етичні стандарти можуть бути впроваджені в життя організації не одноразовим наказом, а лише за допомогою зусиль, що не припиняються, з боку й керівника,і підлеглих.

Десятий принцип – при впливі (на колектив, окремого працівника, на пацієнта та ін.) ураховувати силу можливої протидії. Справа в тому, що визнаючи цінність і необхідність етичних норм у теорії, багато працівників у повсякденній діяльності намагаються їм протидіяти.

Одинадцятий принцип полягає в доцільності авансування довірою – почуттю відповідальності працівника, до його компетенції, до почуття обов'язку та ін..

Дванадцятий принцип пропонує прагнути до безконфліктності.

Тринадцятий принцип – свобода, що не обмежує свободи інших.

Чотирнадцятийй принцип: працівник повинен не тільки сам дотримуватись етичних норм, а й сприяти такої ж поведінці своїх колег.

Зазначені принципи повинні служити підставою для вироблення кожним працівником власної особистої етичної системи. Зміст етичних кодексів корпорацій бере свій початок із принципів етики.

Персюк Вероніка

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито питання моральних і етичних цінностей у молодших школярів.

Ключові слова: виховання, моральне виховання, етичне виховання.

У складному процесі формування всебічно розвиненої особистості чільне місце належить моральному вихованню.

Моральне виховання- виховна діяльність школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності. Моральне виховання починається з перших кроків свідомого життя дитини. Саме в молодому віці, коли душа дуже піддатлива до емоційних впливів, ми розкриваємо перед дітьми загальнолюдські норми моральності, вчимо їх азбуки моралі.

Результати морального виховання характеризуються такими поняттями: мораль, моральність, моральні свідомість, моральні переконання, моральні почуття, моральні звички і моральна спрямованість.

Засвоєння дитиною загальнолюдських цінностей моралі ми вважаємо дуже важливим етапом формування моральної культури особистості. Привчаючи дітей додержувати істин моралі, ми добиваємось того, щоб кожна дитина могла щасливо жити, виховувати в ній перші громадянські спонукання, першу турботу про інтереси суспільства.

Потреба у морально-етичному вихованні учнів початкової школи зумовлена необхідністю реалізації і втілення гуманістичного підходу, що ґрунтується на ціннісному ставленні до дитини і повазі її гідності, як умови особистісного становлення. Сутність морально-етичного виховання на засадах гуманістичної моралі стосовно дітей молодшого шкільного віку розглядається нами як сукупність знань про добро і зло, справедливість, честь, гідність, совість, обов'язок, відповідальність, уявлення про способи прояву відповідних особистісних моральних якостей, їх поцінування і вміння керуватися ними у взаєминах з іншими людьми при здійсненні морального вибору та роботі над собою.

Методи морального виховання – способи педагогічної взаємодії, за допомогою яких здійснюється формування особистості відповідно до мети і завдань морального виховання і вікових особливостей дітей.

До найпоширеніших методів морального виховання належать методи формування моральної поведінки, методи формування моральної свідомості, методи стимулювання моральних почуттів і мотивів поведінки.

Діяльності вчителя повинно бути його вміння тонко й ненав'язливо створювати атмосферу морального комфорту для кожного учня в класі. Методи і прийоми виховання, мають допомогти йому викликати в учня потреби особистісного контакту з класним керівником та однокласниками на уроці, прагнення дістати від них схвалення та підтримку своїх дій.

Головне на годинах спілкування на теми етичні – уміння бачити в кожній дитині не тільки учня, а насамперед людину, бажання здійснювати в ціннісний підхід до особистості дитини, глибоко розуміти, що кожен школяр має свою життєву історію, власне Я, свій внутрішній неповторний світ, уміти проявляти щиру симпатію до учнів і тонко сприймати їхні безпосередні потреби, приймати рішення, які не суперечать нормам моралі. Стриманість, тактовність, толерантність і терпіння – такі основні концепти діяльності вчителя на годинах спілкування, які формують емоційно-чуттєву сферу школярів.

Отже, зміст виховної роботи вчителя, класного керівника щодо формування моральної культури учнів, морально-етичного виховання і становить формування відносин. Група відносин до інших людей припускає виховання гуманності, взаємоповаги між людьми, товариській взаємодопомозі, виховання турботи про старших й молодших в сім'ї.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Терещенко Ю. Філософія освіти та науки морально-етичного виховання // Шлях освіти. – 2002.- №3. - с.11-15.
2. Островська Л.Ф. Виховання культури поведінки дошкільників. – К.: Рад. школа, 1975.-120с.
3. Виховання моральності підростаючого покоління: наук.-метод. посіб. / [К. І. Чорна, В. О. Білоусова, В. А. Киричок та ін.]. – К.: Богдана, 2005. – 288 с.
4. Компанієць Л. Морально-етичне виховання / Л. Компанієць // Школа. − 2009. − № 5. − С. 56 – 58.

Мельник Анна

МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЛЮДИНИ У ХХІ СТ.

У статті проаналізовано моральні цінності сучасної людини. Визначено основні життєві пріоритети, розуміння поняття «сенс життя».

Ключові слова: мораль, цінності, пріоритети.

Моральні цінності — моральні зразки, поняття, вимоги, що дають можливість людині оцінювати дійсність та орієнтуватися в ній. Наприклад, чесність, вірність та інші риси порядної людини.

Моральні цінності є предметом розгляду етики й психології. У соціальній психології моральні цінності розглядаються як складова психологічної атмосфери колективу, спільноти.

Формування загальнолюдських моральних норм через залучення молоді до масових заходів

- Головна
- Методичний відділ
- Методична скарбничка

Формування загальнолюдських моральних норм через залучення молоді до масових заходів

Арістотель писав: «Морально прекрасною називають людину досконалої гідності...Адже про моральну красу говорять з приводу доброти: морально прекрасним називають справедливу, мужню, благородну і взагалі володіючу всіма добротами людину».

Головною метою морального виховання на сучасному етапі є цілеспрямований свідомий процес формування гармонійної особистості, що включає гуманність, працелюбність, чесність, правдивість, дисциплінованість, почуття відповідальності, власної гідності, виховання патріотизму, любові до Батьківщини. На цій основі формуються особистісні риси людини, які включають в себе національну самосвідомість, розвинену духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і таланту.

Теоретико-методологічні основи морального виховання глибоко і всебічно розкриті у Законі «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про охорону дитинства», Концепції позашкільної освіти та виховання, Національній доктрині розвитку освіти «України в ХХІ столітті», Державній національній програмі «Освіта України ХХІ століття». В «Основних напрямах реформи загальноосвітньої і професійної школи» визначено, що «школа зобов’язана виробляти

внутрішню потребу жити і діяти за принципами моралі, неухильно додержуватись правил співжиття. З ранніх років вона повинна виховувати в учнів колективізм, чесність і правдивість, вимогливість і принциповість, стійкість і мужність характеру».

Нині, коли в Україні обрано курс на побудову гуманного демократичного суспільства, що передбачає культ Людини і Народу, гуманні й демократичні відносини між людьми в усіх сферах життя, питання морального виховання виходять на одне з перших місць у системі виховання. Пріоритетними напрямками реформування виховання в нашому суспільстві є:

- утвердження принципів загальнолюдської моралі — правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших доброчинностей;
- прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, які населяють Україну;
- виховання духовної культури особистості; створення умов для вибору нею своєї світоглядної позиції;
- формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю.

Моральне виховання — виховна діяльність школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності.

Результати морального виховання характеризуються такими поняттями:

Мораль — це система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми за будь-якої ситуації на демократичних засадах. Мораль — це імперативно-оцінний спосіб ставлення людини до дійсності, котрий регулює поведінку людей з огляду на принципове протиставлення добра і зла.

Моральність — охоплює моральні погляди, переконання, почуття, стосунки, поведінку людей.

Моральна свідомість — одна із сторін суспільної свідомості, яка у вигляді уявлень і понять відображає реальні відношення і регулює моральний бік діяльності людини.

Моральні почуття — запити, оцінки, відношення, спрямованість духовного розвитку особистості.

Моральні звички — корисні для суспільства стійкі форми поведінки, що стають потребою і здійснюються за будь-якої ситуації та умов.

Моральна спрямованість — стійка суспільна позиція особистості, що формується на світоглядній основі, мотивах поведінки і виявляється як властивість особистості в різних умовах.

Моральні переконання — це внутрішньо прийняті особистістю, укорінені в її свідомості уявлення і поняття про добро і зло, про правильні і неправильні моральні відносини; це, інакше кажучи, стійкі, тверді погляди людини на свою власну поведінку і поведінку інших людей.

Моральна оцінка — це внутрішня міра, якою користується людина у своєму ставленні до власної поведінки і поведінки інших людей, суспільних подій і явищ. Вона обумовлюється досвідом людини, її світоглядом, інформацією про предмет оцінки.

Виховання моральної свідомості нерозривно поєднане із формування у дітей, підлітків і молоді оцінного ставлення до явищ дійсності, яке виявляється в актах поведінки і служить її мотивом.

Обов'язок педагогів — формувати в у дітей тільки такі звички поведінки в колективі, в сім'ї в суспільстві, які відповідають вимогам моралі.

Формування моральної свідомості, почуттів і звичок — це єдиний процес, наслідок якого є створення морально повноцінної, духовно багатої і щасливої людини нового світу.

Принципи виховання

Процес морального виховання ґрунтується на певних принципах:

- цілеспрямованість виховання;
- обов'язковий зв'язок виховання з життям;
- єдність свідомості та поведінки у вихованні.;
- виховання в праці;
- комплексний підхід у вихованні ґрунтується на діалектичній взаємозалежності педагогічних явищ і процесів;
- виховання особистості в колективі;
- поєднання поваги до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього;
- індивідуальний підхід до дитини у вихованні;
- принцип системності, послідовності й наступності у вихованні;
- єдність педагогічних вимог школи, сім'ї і громадськості.

У формуванні моральної свідомості дітей старшого віку особливого значення набуває принцип гармонійного поєднання свободи і необхідності. Основним видом діяльності, де це поєднання виступає безпосередньо і найбільш переконливо, є праця — навчальна, громадська, продуктивна.

Праця стає для юнаків і дівчат основним критерієм честі, гідності, совісті та всіх інших моральних цінностей.

Система моральних цінностей людини.

Завдання педагога — створювати всією системою засобів виховного впливу такі моральні відносини, при яких би дитина переживала задоволення від того, що вона своїми вчинками, своєю поведінкою приносить радість людям, творить добро для них. Це — азбука морального виховання.

Особливість лише тоді починає набувати стійких моральних якостей, коли цьому сприяють і об'єктивні умови, її позиція у колективі, значимість соціальної ролі, яку вона виконує.

Спілкування у діяльності і через спільну діяльність впливає на моральне обличчя дитини, збагачує її моральний досвід, задовольняє потребу у самоствердженні. Мораль формується у родині. Сімейні цінності — моральні основи життя сім'ї, стосунки поколінь, закони подружньої вірності, піклування про дітей, пам'ять про предків та ін.

Моральні стосунки в сім'ї накладають відбиток на все життя людини, оскільки їх вплив пов'язаний, по-перше, із сильними переживаннями, по-друге, вони постійніші, по-третє, в них закладаються підвалини всіх моральних ставлень людини до суспільства, до праці, до інших людей.

Сімейні цінності — моральні основи життя сім'ї, стосунки поколінь, закони подружньої вірності, піклування про дітей, пам'ять про предків та ін. Цінності особистого життя мають значення насамперед для самої людини, визначають риси її характеру, поведінку, стиль приватного життя та ін. Формування національної свідомості та самосвідомості передбачає: виховання любові до рідної землі, до свого народу, готовності до праці в ім'я України, освоєння національних цінностей (мови, території, культури), відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, патріотизм, що сприяє утвердженню національної гідності, залучення учнів до практичних справ розбудови державності, формування почуття гідності й гордості за свою Батьківщину.

Патріотичні почуття зміцнює морально-патріотичне виховання, покликане виробляти глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовність вивчати бойові традиції та героїчні сторінки історії народу, його Збройних сил.

Людина у духовному розвитку здолала суттєвий та надзвичайно складний шлях та продовжує його долати. Проте найбільш значущим

вираженням розвитку індивідума завжди є і була перш за все моральна свідомість в найгуманістичніших та більш прогресивних вираженнях.

Відносини людини з природою, зовнішнім світом, іншими людьми особливо загострені. Вони тісно пов'язані з майбутнім усього людства. Та це не винятково. Розвиток людства являє собою рух спіраллю, а не по колу. Однак кожен з нас є людиною, особистістю, яку опікали батьки, намагались вберегти, застерегти.

Та від того, якою данна конкретна людина прагне бути чи буде, якою зараз є її система моральних авторитетів, сьогодні залежить не тільки її особиста доля та розуміння чи буде вона особистістю, а і майбутнє повністю цілого світу.

Конкретно моралізація та гуманізація відносин – являє той логічний центр системи педагогічної науки загалом, базуючись на якому можна вибудовувати вирішення проблеми формування індивіда, особистості, її внутрішнього я, регуляції поведінки людей в цілому.

Мораль, як форма людської свідомості, є звіркою правил, вимог, норм, які регулюють взаємодію та відносини людей, їхню поведінку.

Поняття моралі оперує моральними категоріями, віднести до яких можно доброту, справедливість, гідність, обов'язок, честь, щастя.

Суспільство виробляє прклад моральної поведінки – певний моральний ідеал, до нього мають прагнути всі, вважаючи цей приклад розумним, правильним, красивим, корисним.

Дуже часто люди протирічать одне одному. Саме протиріччя — це те, що відбувається впродовж всього існування людства. Але вміння обходити загострені кути, замість обпилювати та ламати їх – це найперша мета та завдання старшого покоління, в ролі мудрих наставників. Те, що вдасться сформувати, те й буде тим основним камінцем в подальшій розбудові моральних цінностей всіх громадян.

Осмисленне знання моральних принципів, категорій, норм формує моральну культуру та свідомість.

Всі ми живемо в відносно молодій і незалежній країні і відчуваємо на влашній шкурі, яке нелеге тут життя українській молоді. Для нашого покоління випало відповідальне та складне завдання – відродження традицій, мови, нації, української державності. Це історичне зобов'зання: зрозуміти те, що зміни в житті на краще можливі тільки після особистих перемін.

Становлення людини, її моральних якостей здійснюється всебічно у різноманітних видах діяльності. В навчальній діяльності розглядаються проблеми свободи, щастя, любові і долі людини.

Трудова: спільне прибирання території, облаштування власної кімнати. Громадсько-корисна: самоврядування по організації свят. Виховна діяльність: тематичні години, гуртки за інтересами.

Будь-яка людина в своїх діях щодо формування своїх якихось моральних якостей частково використовує так би мовити методику виховання, що є поведінковою. Це є методика, що передбачає цікаву, цікаву і заохочуючу ігрову обстановку, співробітництво між учнями та наставниками. Ця методика формує вміння взаємодіяти, комунікативні навички, приймати рішення, обирати цінності, вирішувати життєві проблеми.

Рівні розвитку дитини, виділені психологом з америки — Л. Колбергом: доморальний рівень (дитина керується егоїстичними уявленнями про взаємну вигоду, веде себе чемно і добре, щоб отримати заохочення та уникнути покарання); конвенціональний рівень (дитина прагне вести себе так, щоб отримати похвалу від оточуючих, від тих людей, що відіграють важливу роль). Це прояви поведінки, орієнтована на авторитет зовні; автономний, переносить прийняте особистістю моральне рішення всередину.

Вища стадія автономного рівня свідомості відзначається розвитком абстрактного мислення, релятивізм змінюється усвідомленням та визнанням існування вищого закону, що проявляє інтереси більшості.

І лиш на цьому наступному етапі формуються всі моральні принципи, укорінення та підтримання них забезпечується совістю кожого, не залежно від логічних міркувань та зовнішніх обставин. Пора формування справді моральних принципів, переходу з рівня свідомості конвенціонального до автономного рівня – це юнацький вік.

Згідно теорії психолога Гейли Шіїхі – критичний період життя, час розвитку рівня свідомості автономного, є тривалим періодом, коли основним серед завдань його є «пересаджування коренів». Потрібно пересадити корені, що пустили в свідомість батьки, виховання родиною на «свій» грунт. Це особливо складний період, враховуючи те, що відбувається становлення особистості, переживання за особисті почуття, безкомпромісність, потреба бути в злагоді з самим собою. Однак цей період необхідний.

Вже з початку становлення кожна людина постає перед певними поглядами на спосіб життя, норми, які вона черпає зі свого досвіду та виховання. Ще в дитинстві пояснюють, як треба жити, проявляти співчуття,

в більшості випадків вчать бути великодушними, пояснюють, що моральним принципом повинен бути альтруїзм, тобто прагнення допомогти іншим, співпереживати чужому горю, як своє, з кожним днем розвивати готовність пожертвувати своїм достатком, спокоєм, а часом, своїми інтересами задля інших.

Старшокласникам, відносно морально-духовних критеріїв належать гідність, гордість та скромність. Ці якості, що в подальшому впливають на зміст спілкування, характер, на його «розкіш» чи бідність.

Студент – це особистість, та ставитися до нього потрібно як до індивіда, особистості, до рівного, громадянина своєї держави, тільки молодшого, члена свого колективу.

Викладач, шукаючи причину і виявлення негативу, повинен розгледіти за тією злобою та безсердечністю миролюбство, а під страхом – мужність, а під дурістю – пронизливий до кісточок розум, тобто треба навчитись бачити зовсім іншу сторону проблеми.

Розуміння і взамна праця, дають відповідь та можливість уникнути, передбачити, виправити небажані наслідки поведінки. Діти не народжуються злими, та випадково, ніхто і ніколи не стане хорошим. Треба лише повірити в те, що добро переможе усе, навіть після того, як діти стикаються з випадками, коли на їх добро відповідали злом. Треба дати дітям зрозуміти, що кожна людина може впливати на свою долю, коли вірити в успіх і в перемогу, в позитивний результат будь-якої власної діяльності, що не розходиться з суспільним ідеалом.

Співпраця з батьками та допомога, екскурсії визначними місцями нашої країни, прогулянки на природу. Дуже важливо – мати бажання, а нащадки – є нащадки: вони легкі на підйом, завжди їх можна підвести, зацікавити, надихнути на суттєві рішення в їх житті. Дуже важливо — віра в них та надання їм відчуття довіри, підтримки, а іноді потрібно й просто йти за ними.

Щодо моральних цінностей, до їх контексту можна віднести нормативні уявлення стосовно добра та зла, справедливості, прекрасного та потворного, про цінність людських ідеалів, людини як такової, норм, принципів життєдіяльності та ін. Вони є фундаментом всіх продуктів діяльності людини, а також мають моральну вагу та суттєво впливають на суспільне життя загалом.

Моральні авторитети, установки, уявлення й аксіоми – являють собою продукт нашої культури та історії. Саме ідеали милосердя, добра, людяності та такі площини, як гідність, честь, працелюбство стали основоположними чинниками моралі народу.

Молодь інколи соромиться виявів милосердя, доброзичливості, добродійності, вважає, що то є вияв слабкості, яка в свою чергу принижує їх серед однолiток.

Задля переконання, що вищезазначені якості не принижують людську гідность, а зворотньо допомагають людям жити достойно, долати хвороби та страхи, старість та самотність, необхідне залучення молоді до активної участі в різних спортивних змаганнях, благодійних заходах, аматорському мистецтві.

Довіра, доброзичливість, скромність, співчуття, мужність, терпимість та милосердя лише в тому разі трансформуються в норму життя, як будуть усвідомлені в ролі морального обов'язку перед родиною, товаришами та друзями, меншими та старшими, перед освітньо-навчальним закладом та викладачами, що піклується про молоду людину.

Моральним обов'язком є затвердження усіх цих ліпших якостей, затвердження гуманності.

Серед молоді певною мірою знижується рівень духовності, що є наслідком насамперед зниженням життєвого рівня в державі, відсутності соціальної захищеності, прихованним та явною інфляцією, безробіттям, невизначеністю моральних напрямів в діях держави й звичайному житті. ЗМІ та ЗМК все більше мають вплив на суспільство, а особливо на молодь, демонструючи зброю, насилля, прищеплюють релятивізм моралі, цинічно-гедоністичне відношення до звичайного життя та конформізм. Все це, як наслідок, призводить до віддалення молоді та дітей від моралі, схиляє їх до особистих пошуків шляхів самореалізації, та нарешті до певного заперечення моральності й духовності, як особистісно так і суспільно значущих феноменів. Дані процеси підсилюються суттєвим кризовим станом в сім'ї, яка зменшує свою роль, як головного джерела долучення дитини до моральних базисів та джерела розвитку моральної сутності в окремих випадках. Людство взагалі звикає до розкошного життя. Деякі діти входять в суперечки з батьками, жадібно споживають їжу та доводять вихователів до розпачу.

Молодь викликає різне відношення до себе серед людей. Хтось говорить, що варто цінувати ентузіазм та запал, гаряче прагнення змін, на противагу інші проявляють приниження. Всі вони потребують прояву розуміння та гуманізму, що послужать гарним прикладом.

Необхідністю для збереження честі в моралі народу є вшанування правдивості. Пращури вчили та вчать своїх дітей з пелюшок передусім шанувати любов до батьків. А моральним обов'язком дітей є допомога

батькам по господарству, догляд за ними в разі хвороби. Сьогодні та завжди суворо засуджується народною мораллю внутрішньосімейна ворожнеча; родинне життя має ґрунтуватися на засадах щирої співдружності, краси взаємовідносин, людяності, поваги до свого родоводу. в нашого народу пробуджується жага до морального збагачення, прагнення передусім допомагати людині, яку спіткало нещастя, турбуватися про дітей-сиріт, обездолених. А чесноти, такі як честь та гідність особливо загострились в українській народній моралі. В першу чергу шанується відраза до фізичного та духовного рабства і почуття національної гідності.

Великим безчестям вважається зрада нації та зречення рідної мови.

Слово багато важить в людському житті. Воно може вплинути навіть на долю. Слово вмить змінює настрій, робить щасливим або ж нещасливим, радісним чи пригніченим. Оскільки мова – концентрація досвіду та мудрості, а втрата її веде до суспільної дисгармонії, порушення законів людської еволюції.

Втрата мови народом – це трагедія, бо тоді втрачається весь попередній досвід, зафіксований в ній. Змінює генетичний код культура, а народ відчужується від духу предків, традицій, звичаїв, потрапляє в іншу духовну атмосферу та свідомо чи несвідомо страждає.

Соціологи стверджують, що виникла нова молодіжна культура, відмінна від тієї, що властива всьому суспільству. Серед молодих розповсюджуються свої смаки, традиції. Тривають зміни в моралі.

Сучасний українець дуже глибоко сприймає такі поняття, як: «моральне виховання», «моральна свідомість» та й взагалі «моральність». Саме це створює, формує юнку і юнака як особистість та людину з великої літери. В сучасному суспільстві система морального виховання скерована на бородьбу з нав’язування людям моральної вседозволеності, егоїзму, лицемірства, блюзнірства, гордості, відсутності ідеалів, та певною мірою обмеженості. Запевнитись в тому, що сучасна молодь перебуває на етапі морального піднесення, можна на вулиці, в школах, в магазині, в кіно, в університетах і їх більшість. Хоча великий відсоток характеризується розбещеністю, що виражається в непристойній поведінці, вживанні спиртних напоїв, привселюдному палінні, розкутості злодійстві тощо. Та не достатньо просто це виявляти, підкреслювати чи наказувати, забороняти, треба вчити своїм прикладом як робити правильно. Треба бути спроможним поглянути на турботи та проблеми молоді з їхньої точки зору. А ще краще зробити висновки, проаналізувати вчинки, критерії моралі, показати приклад. Але зробити це без «позиції сили», тобто толерантно.

Індивід, людина, яка бачить можливість застосування своїх умінь, знань, перед собою чітку мету, здібностей, талантів та гідної їх винагороди, не може бути не зацікавленою в можливості розвивати свої здібності, отримати ці знання.

Віками Україна виборювала свою незалежність, а ті, хто хотів захопити та панувати на нашій землі, нав'язували нам думки про те, що ніби й чеснот в нас не досить і ми меншовартісні, гідності в нас не вистачає, щоб бути самостійними, вільними та суверенними, незалежними на своїй землі.

Живучи в матеріальному світі й опікуючись раціональним та технічним зростанням, удосконаленням життя, ми втратимо життя духовне, внутрішнє. Потрібно дбати про тілесне здоров'я, піклуватись про запобігання та попередження всіляких хвороб та одночасно не нехтувати духом, не вбивати його чужою інформацією, чужою мовою, чужими ідеями, цілями та прагненнями. А це також хвороба дуже небезпечна.

Та навіть за умов, які склалися сьогодні не можна впадати в відчай. Треба зробити вибір, зібратися з силами та вирішити, до чого ми тяжіємо – до краси чи потворності, до доброго чи злого? Безсумнівно кожна особистість, людина обере високу мораль, духовність, надію та віру, любов. І тому кожнен має безперервно, постійно самоствердждуватись, самовдосконалюватися морально та духовно.

Отже, при формуванні та закріпленні моральних якостей, адже це безперервний процес, потрібно орієнтуватись на єдність індивідуального, особистісного та суспільного морального вдосконалення, збагачення, аби уникнути групового егоїзму, що може призвести до конфліктів. Це дуже серйозна проблема, адже долання і врешті вирішення її може забезпечити збереження традицій та найголовніше виживання в сучасних умовах такої спільноти як народ, людство. Шляхів є багато. І їх достатньо. Треба лише бачити кінцеву мету – і впевнено йти до неї, не падати духом. Метою є виховання в усіх без виключення людей таких якостей та чеснот як справедливість, чесність, доброта, толерантність, самоцінність, самовизначеність. І найкраща, найбільша, найвища винагорода для кожного – бачити людей, які твердо стоять на ногах та відчувати, що в кожному з них є частина та української вільної душі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія: Підручник. К., 1999. 488 с.
2. Степаненко В. Ф. Етика: Навч. посібник. К., 2004. 270 с.
3. Гусейнов А. А., Апресян Р. Г. Этика. М., 1998. 472 с.

4. Зеленкова И.Л., Беляева Е.В. Этика: Учебное пособие и Практикум. Минск, 1997. 320 с.

5. Золотухина-Аболина Е. В. Современная этика: истоки и проблемы: Учебник для вузов. Ростов н/Д., 1998. 448с.

6. Шрейдер Ю.А. Этика: Введение в предмет. М., 1998. 271с.

7. *Т. Аболіна*. Цінності моральні // Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. редкол.)

Борейко Каміла

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті аналізується естетичне виховання у дітей дошкільного віку та його засоби.

Ключові слова: естетичне виховання, естетичне сприйняття, особливості розвитку, засоби естетичного виховання.

Сприйняття і розуміння прекрасного починається у дитинстві. “Все прекрасне, що існує в навколишньому світі і створене людиною для інших людей, повинно доторкнутися до серця дитини і облагородити його”, - стверджував В. Сухомлинський

Естетичне виховання — послідовне формування у дітей естетичного ставлення до життя, розвиток сприймання і розуміння прекрасного у мистецтві, природі, взаєминах людей, художніх потреб і здатності до художньої творчості.

Краса нерозривно пов´язана з душею людини, її працею, поведінкою, мовою, зовнішністю. Творча душа людства, в тому числі й українського народу, витворила справжні шедеври виховання у дитини почуття прекрасного: від маминої колискової пісні до складних видів мистецтва, якими може оволодіти людина протягом життя, якщо їх основа закладена у дошкільному дитинстві..

Естетичне виховання можна розглядати як системну діяльність, спрямовану на розвиток чуттєвої сфери особистості, її умінь сприймати, оцінювати явища естетичної дійсності за законами краси, збагачувати у процесі їх сприймання свій внутрішній світ, оволодівати законами творчості і творити. Важливою складовою цього процесу є естетична освіта — процес засвоєння мистецьких знань, умінь і навичок.

Усі ці якості особистості необхідно розвивати уже в ранньому дитинстві, зосереджуючись на певних напрямах, добираючи засоби, форми і методи з огляду на вікові особливості дітей, передусім на особливості їх естетичного сприймання.

Естетичне сприймання є специфічною діяльністю, під час якої у дітей дошкільного віку формується здатність до пізнання об´єктів навколишнього світу з естетичних позицій

У молодшому дошкільному віці елементарна художня діяльність дитини має ознаки естетичного характеру, а її естетичний розвиток пов´язаний з індивідуальним досвідом та її інтересами. У своїх творах дитина намагається досягти образності, виявляє елементи самостійності, творчої активності.

Особливості розвитку естетичних сприймань дітей середнього дошкільного віку. У середньому дошкільному віці діти зацікавлюються настроєм творів мистецтва, помічають зв´язок між змістом твору і його виражальними засобами, починають вибірково ставитися до жанрів мистецтва і конкретних творів, порівнювати їх. Багато з них виявляють художні інтереси, прагнення до творчості, відчувають радість від створення найпростіших віршиків, пісеньок, малюнків. Дорослі повинні максимально підтримувати ранні творчі прагнення дітей, стимулювати розвиток художньо-творчої практики, дбати про збагачення дітей життєвими враженнями, досвідом у різноманітних видах художньої практики.

Особливості розвитку естетичних сприймань дітей старшого дошкільного віку. У цьому віці дитина глибше сприймає твори мистецтва, у неї може розвинутися музичний слух або поетичний хист, вона виявляє здатність помічати й емоційно відгукуватися на виражально-зображувальні засоби творів мистецтва, пояснювати особливості, оцінно ставитися до музичних, літературних, малярських творів.

Важливе значення в естетичному розвитку старших дошкільників має розвиток уяви, яка забезпечує формування естетичних переживань і творчої діяльності дитини. На перших порах уява поширюється на зовнішні дії з предметами, створює образ не до його втілення, а в процесі діяльності. Згодом формуються мислительні форми творчої активності: діти створюють образ у своїй уяві перед втіленням його у малюнку чи грі. Формування естетичного переживання охоплює розвинені емоції, роботу мислення та уяви, потребу в естетичній діяльності.

Основним шляхом естетичного розвитку дитини є самостійна художня творчість, у якій вона відкриває нове для себе, а для тих, хто її оточує, — нове про себе. Творчість може виявлятися у виконанні художніх творів (виразній передачі їх змісту і настрою), у створенні власного продукту (малюнка, поробок із пластиліну), музичних імпровізаціях (прагненні втілити у пісеньках свої переживання, ставлення до навколишньої дійсності).

Важливим напрямом естетичного виховання дітей дошкільного віку є художнє виховання — виховання особистості засобами мистецтва, завданнями якого є:

— систематичний розвиток естетичного сприймання, почуттів і уявлень дітей;

— прилучення дітей до діяльності у сфері мистецтва, виховання прагнення вносити елементи прекрасного в побут, природу, власну діяльність;

— розвиток художньо-творчих здібностей у різних видах діяльності.

Естетичне виховання тісно пов´язане з вихованням почуттів. Усі види мистецтва, краса природи сприяють розвитку естетично насиченого сприймання, яке викликає хвилювання, радість, захоплення, зацікавленість, прагнення створити прекрасне.

Художні здібності виявляються у дітей дошкільного віку індивідуально у різний час і в різних формах. Тому помилково поділяти їх на здібних і нездібних до художньої творчості. Безумовно, природні задатки дітей відіграють у художньому вихованні значну роль, однак без систематичного навчання розвиток їх сповільнюється.

Освоєння дітьми естетичної діяльності. Це завдання передбачає розвиток естетичного і художнього сприймання, формування початкових умінь і навичок виконавської художньої діяльності, втілення елементів прекрасного в побут, стосунки з людьми, ставлення до себе. Вже в молодшому дошкільному віці естетичне сприймання дітей постає як емоційний інтерес до естетичних властивостей певних об´єктів. З метою розвитку емоційного сприйняття, долучення до нього пізнавального компонента, естетичного судження педагог активізує пізнавальну сферу, передусім сенсорику дитини, вправляє її у доборі різних критеріїв оцінювання естетичності конкретного об´єкта.

Засобами естетичного виховання є відібрані педагогом і спеціально організовані для виховання дітей предмети і явища навколишньої дійсності. До них належать:

1. Естетика побуту. Покликана навчити дитину відчувати і розуміти красу життя, виховати в неї прагнення створювати і берегти її

2. Твори мистецтва. їх використовують в оформленні побуту, під час навчання, самостійної діяльності. З цією метою підбирають твори побутового і казкового живопису (портрети, натюрморти, пейзажі), графіки (естампи, гравюри, офорти, книжкові ілюстрації), малі форми скульптури (вироби з фаянсу, гіпсу, дерева), твори декоративно-ужиткового мистецтва

(кераміка, художнє скло, народні декоративні вироби та ін). Різноманітні заходи у дитячому садку обов'язково супроводжуються музикою (ранкова гімнастика, дозвілля тощо).

3. Природа. Виростаючи серед природи, дитина вчиться бачити гармонійність, красу, багатство барв кожної пори року, відтворювати свої враження в усній розповіді, малюнках

4. Спеціальне навчання. Формуванню уявлень про прекрасне, навичок художньо-творчої діяльності, розвитку естетичних оцінок, переживань і смаків сприяє спеціальне навчання дошкільнят у дитячому садку. Для цього використовують різні види занять, художньо-дидактичні ігри, свята, ранки, екскурсії, прогулянки, перегляди кіно і телепередач, спектаклів тощо.

5. Самостійна художня діяльність дітей. Є важливим засобом естетичного виховання дошкільників. У процесі художньої діяльності вони реалізують свої творчі задуми, задатки, які згодом можуть розвинутися у здібності до художньої творчості.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1.Эстетическое воспитание детей. - Свердловск,2003.

2.Гончаренко Ю.В. Формування естетичного ставлення молодших школярів до хореографічної діяльності та мотивації до естетичного втілення тілесних проявів /Ю.В. Гончаренко. – 2010.

3. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. —М., 1975.

4. Асмус В. Ф. Вопросы теории и истории эстетики. — М., 1968.

Чемес Діана

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті розповідається про значення мистецтва та естетичного бачення у розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: мистецтво, задатки, розвиток.

Кожна дитина народжується з природними творчими задатками, але у дитини їх потрібно розвивати та допомагати їх удосконалити. Багато залежить від людини яка знаходиться біля дитини, хто даватиме поради коли вона буде робити перші кроки у складний та багатогранний світ мистецтва. Особистість вчителя є не менш важливою, аніж особистість батьків.

Образотворча діяльність відіграє важливе значення для всебічного розвитку особистості. У дитини формується спостережливість, естетичне

сприйняття, художній смак, творчі здібності. Засобами образотворчого мистецтва виражається не тільки краса життя, природи, високі думки, почуття, ці засоби є основними у формуванні креативності особистості загалом.

За твердженням відомого психолога Л.Виготського, основний закон дитячої творчості полягає у тому, що цінність його потрібно вбачати не в результаті, не в продуктах, а у самому процесі. Важливо не те, що створять діти, важливо те, що вони створюють. Неможливо навчити творчості, але можна дати вміння, навички та знання, які допоможуть дитині у творчості. Важливе значення у навчально-виховному процесі та в розвитку й формуванні пізнавальних процесів в молодших школярів має психодіагностика.

Психодіагностика застосовується з використанням різноманітних методик залежно від вікових особливостей учнів і цілей, які ставляться перед психодіагностикою. Аналіз психологічних особливостей учнів дає змогу оцінити процес формування та розвитку різних психологічних процесів.

Результати психологічного обстеження дають змогу зробити висновки шодо визначення рівня розвитку школяра, дають підстави для подальшої корекції в роботі з розвитку творчих здібностей, формування особистості школяра. Працюючи творчо, вчитель, психолог використовує для психодіагностики такі методи, як спостереження, експеримент, бесіду, аналіз продуктів діяльності. Отже, саме за результатами психодіагностики необхідно формувати та розвивати різні психологічні процеси. Такими психологічними процесами є пізнавальні процеси. Це сприймания, уява та мисления. Саме вони сприяють розвиткові та формуванню творчих здібностей, які формуються на уроках образотворчого мистецтва.

Інтенсивне вивчення творчих здібностей здійснюється з кінця 50-х років XX ст. Пошуки якогось единого показника не дали позитивних результатів. Було з'ясовано, що творчі здібності багато в чому залежать від того матеріалу, на основі якого складено завдання. Наприклад, дитина може досить легко і продуктивно фантазувати, комбінуючи елементи зорового образу, однак погано складає слова з літер. Або, якщо їй легко складати слова з літер, то дуже важко придумувати цілісні фрази. Ці дані підтвердились у дослідах, коли не було виявлено зв'язку між здібністю до фантазування на основі зорового образу і здібністю до складання слів. Здібність до складання слів виявилась не зв'язаною зі здібністю придумувати фрази. Також виявилась відсутність зв'язку між здібністю до

узагальнень та здібністю до смислової аналогї. Відсутність зв'язків можна пояснити лише тим, що кожна розумова здібність формується автономно, на специфічному учбовому матеріалі й має свої психічні механізми розвитку. Існує певна етапність формування творчих розумових здібностей. Приміром, раніше за інші формуються здібності, пов'язані з творчістю на основі здорової уяви. Ці завдання посильні вже для п'ятирічиих дітей.

Показниками творчих здібностей можуть бути: оригінальність малюнків, кількість ідей, тривалість і смислова завершеність сюжету. По досягненню шестирічного віку формуються здібність до узагальнень і класифікації. Здібність же до аналогій формується лише по досягненні 9-10 років. Серед мовленневих здібностей раніше за інші формується здібність до словотворення (7-8 років), а здібність до утворення фраз за заданими властивостями лише по досягненню 10-11 років.

У розвитку творчих здібностей дітей значна роль належить дорослому. Саме на вчителя припадає значна частина у розвитку творчих здібностей. Адже без вчителя, без його керівництва художньою творчістю дітей, неможливий розвиток творчих здібностей. Саме вчитель покликаний націлити дитину бачити, розуміти та цінувати прекрасне, красу нашого краю, вміти глибоко відчути, яскраво й обережно виразити через малюнок свої думки та емоції. Маючи необхідні знання, художній смак, він не тільки відхиляє невдале, але й відбирає серед багатьох варіантів той, який має художню цінність. Це найважливіша закономірність-участь педагога чи батьків у створенні дитиною нового. Для її реалізації необхідно дотримуватись однієї умови сприймати дитячий твір таким, яким він є, не додумувати ні штриха до малюнка. Дорослий повинен підмітить тільки, що це робота талановита, заслуговує уваги, недосконала з тих чи інших причин. Тільки в цьому випадку його участь у дитячій творчості буде мати плідний вплив на розвиток творчих здібностей дитини.

Отже, розвиток творчих здібностей потребує безперервного трудового напруження, творчого пошуку самого себе, своїх індивідуальних можливостей і своїх меж. Використовуючи теоретичні надбання науки й практики, вчитель повинен збудити думку молодшого школяра, бо саме цей вік, науковців, сенситивний розвитку здібностей. Вчитель повинен зробити навчання цікавим і захоплюючим для розвитку творчих здібностей дітей, визначаючи необхідний обсях знань, умінь та навичок.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1.Никитин Б. П., Никитина Л.А. Мы наши дети и внуки.-М.: Мол. Гвардия, 1989.-С.255-303

2.Книга вчителя дисциплін художньо-естетичного циклу: Довідково-методичне видання / Упоряд. М.С. Демчишин, О.В. Гайдамака. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006.

3.Киреенко В.И. Психология способностей к изобразительной деятельности. – М., изд. АПН РСФСР, 1959. – 304 с.

4.Руденко Т.А. Розвиток творчих здібностей дітей засобами образотворчого мистецтва [Електронний ресурс]: Дис. канд. пед. наук: 13.00.07 /Полтавський державний педагогічний університет ім. В.Г.Короленка. – Полтава. – 2005.

Пилявець Ольга

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито зміст естетичного виховання дітей дошкільного віку. Розглянуто різні форми роботи, що використовуються в процесі естетичного виховання, умови й способи вироблення в дітей естетичних смаків, а також поняття культури дитини, на якій базується її духовно-моральне життя.

Ключові слова: виховання, естетична культура.

Естетичне виховання – це цілеспрямований, систематичний процес впливу на особистість дитини з метою розвитку в неї здатності бачити красу навколишнього світу, мистецтва і створювати її. Починається воно з перших років життя дітей.

Естетичне виховання - поняття дуже широке. У нього входить виховання естетичного ставлення до природи, праці, суспільного життя, побуті, мистецтву. Однак пізнання мистецтва настільки багатогранне і своєрідне, що воно виділяється із загальної системи естетичного виховання як особлива його частина. Адже знайомство з красою в житті і мистецтві не лише виховує розум і почуття дитини, але і сприяє розвитку уяви і фантазії.

У сучасних умови в дитячому саду висуваються такі завдання естетичного виховання:

- Систематично розвивати сприйняття прекрасного, естетичні почуття, уявлення дітей.

В наш час усі види мистецтва, природа і побут сприяють цьому, викликають безпосередню емоційну чуйність та багато різних емоцій: радість, хвилювання, захоплення, захопленість.

- Залучати дітей до діяльності у галузі мистецтва, виховуючи в них потребу і звичку посильно вносити елементи прекрасного в побут, природу, суспільні відносини.

Вихователь повинен донести до дітей, що вони можуть не лише споглядати красу, а у самостійно творити щось красиве. Навесні можна висадити квіти та дерева. Намалювати листівку до дня матері чи зробити саморобку. Це розвиватиме естетичний смак дошкільника і навчатиме їх самостійно створювати щось красиве.

- Формувати основи естетичного смаку дітей та здатність самостійно оцінювати твори мистецтва і явища життя.

Під час розглядання картини, перегляду мультфільмів чи прослуховування музичного твору, запропонувати дітям оцінити витвір мистецтва. Щоб діти пояснили що їм подобається в даному творі, а що ні. Якщо вони навчаться оцінювати мистецтво, то з легкістю зможуть дати оцінку життєвій ситуації.

- Розвивати художньо-творчі здібності дітей.

Дитяча діяльність, пов'язана з мистецтвом, завжди повинна бути невимушеною, насиченою радісним устремлінням, творчою уявою, ініціативою. Чим більш естетично розвинений дитина, тим міцніше його художні вміння і навички, тим повніше розвивається його творча діяльність.

- Провідне місце у здійсненні естетичного виховання належить дитячому саду. Але велика і роль сім'ї.

Тільки при єдності впливів дитячого саду і сім'ї можливе повноцінне здійснення завдань естетичного виховання. Не кожен з дітей стане музикантом або художником, але в кожної дитини можна і потрібно виховувати любов і інтерес до мистецтва, розвивати естетичний смак, музичний слух, елементарні навички малювання. Вихователь допомагає сім'ї створити необхідні умови для правильного естетичного виховання дітей. Він розповідає про важливість естетики побуту, радить, що читати дітям, які платівки для слухання музики придбати, домагається, щоб у дитини в сім'ї було все необхідне для прояву дитячої творчості: альбом, олівці, фарби, іграшки, книги.

Отже, етичним вихованням дошкільників повинен не лише вихователь, а й родина. Працівники закладу дошкільної освіти під час естетичного виховання дошкільників, повинні співпрацювати з родиною, цікавитись захопленнями дітей, їхніми естетичними вподобаннями. Те ж саме повинні робити батьки, адже вони не завжди здатні помітити творчі задатки своїх дітей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Н. А. Ветлугіна «Естетичне виховання в дитячому садку»
2. В. І. Ядешко «Дошкільна педагогіка»

3. М. В. Грибанова «Формування естетичного і художнього сприйняття дітей старшого дошкільного віку»

4. А. А. Адаскіна «Особливості прояву естетичного ставлення при сприйнятті дійсності».

Кирилюк Вікторія

ЕТИКА ПОВЕДІНКИ ВИХОВАТЕЛЯ-ПЕДАГОГА

У статті проаналізовано особливості професійної етики вихователя дошкільного освітнього закладу.

Ключові слова: етика, поведінка, мораль, вихователь.

Вихователь у групі – найголовніша людина для маленької дитини. Вона повністю довіряє вихователю, наділяє його авторитетом і всілякими перевагами: розумом, красою, добротою. І це не дивно, оскільки все життя малюка в дошкільному закладі залежить від головного дорослого. Саме він вирішує, коли можна гратися, коли піти на прогулянку, помалювати, побігати, а коли можна з усіма дітьми спокійно посидіти і послухати казку, розповідь, оповідання. Він влаштовує цікаві ігри, конкурси, вистави, читає книжки. Саме він є суддею у розв'язанні дитячих конфліктів, вводить правила; він усе знає і може допомогти, підтримати, похвалити, а може не помітити, насварити чи відштовхнути.

Усім дітям з перших днів перебування в дошкільному закладі потрібна радісна атмосфера. Творцем і водночас берегинею такої комфортної атмосфери в групі і в усьому дошкільному закладі має стати вихователь.

Вихователь - це не лише професія, а й соціальний статус, якому потрібно відповідати. А для цього педагог повинен володіти педагогічною культурою. Всі вимоги до культури педагога записані в педагогічній етиці. Етика - (від грец.Ethos - звичай, вдача, характер) - наука про моральність. Найважливіша вимога педагогічної етики - любов до дітей. Однак любити дітей - це не просто виявляти почуття, а й уміння педагога прийняти вихованця таким, який він є, співпереживати йому і допомагати в розвитку.

Педагогічна етика - це повне врівноваження моральних почуттів свідомості і поведінки педагога. Всі ці якості повинні бути присутніми в його культурі спілкування з дітьми, з будь-якими іншими людьми, в педагогічному такті педагога.

Педагогічним тактом (від лат. Tactus - дотик) називається почуття міри у виборі засобів педагогічного впливу. Тактовність взагалі передбачає те, що педагог буде завжди добреньким або безпристрасним, не реагуючим на негативну поведінку і вчинки дітей.

Педагогічний такт полягає в поєднанні поваги до особистості дитини з розумною вимогливістю до неї.

Основними елементами педагогічного такту є:

♦ вимогливість і повага до вихованця;

♦ вміння бачити і чути дитину, співпереживати їй;

♦ уважність, чуйність педагога.

Професійний такт виявляється:

♦ в зовнішньому вигляді педагога і т.д.

Чутливість вихованців до свого вихователя як особистості досить висока. Вони інколи вважають його унікальною людиною, заперечуючи його право на все людське. Особистісна система вихователя, хоч і не може бути ідеальною, повинна якісно відрізнятися від особистісної системи пересічної особи. Адже вихователь чинить виховний вплив всіма своїми якостями, тому він повинен постійно контролювати їх, а то й здійснювати необхідну корекцію.

Ці дії вихователя стосовно себе надзвичайно важливі. Адже існує закономірність, згідно з якою людина на заслуги ближньої не звертає уваги, однак до будь-яких її недоліків ставиться особливо прискіпливо. Будучи навіть незнаними, вони знижують привабливість багатьох великих людей.

Виховна діяльність - це невпинна діяльність душі, коли лише сукупність доброчинностей є визначальними її характеристиками. Тому моральний Я-образ вихователя має бути освітлений чистою совістю заради успішного досягнення поставлених виховних цілей. З огляду на це вихователь повинен, крім позитивної морально-духовної системи, достатньо володіти розважливістю і різноманітним життєвим досвідом. Важливою його професійною якістю є багатогранність як умова успішної взаємодії з вихованцями, членами педагогічного колективу, батьками та ін. Однак багатогранність вихователя несумісна з лукавством, лицемірством, лестощами, а передбачає його свободу, сміливість та вміння йти на поступки з користю, коли цього вимагають інтереси справи.

Поведінка вихователя неодмінно стає об'єктом наслідування вихованців. Тому для приборкання, наприклад, їхньої зневажливості він не повинен бути зневажливим. Приховати свої недоліки вихователю досить важко, навіть незначні з них швидко стають відомими вихованцям. Усі його добрі справи приносять їм користь, спонукають їх до морального самовдосконалення, а його поведінкові вади не сприяють цьому процесу. При цьому слід зважати, що моральніпогрішності пересічних людей шкодять

переважно лише їм, а погрішності людей відомих, публічних завдають загальну шкоду.

Високої педагогічної майстерності досягають лише вихователі, в яких чуйне, доброзичливе ставлення до дітей поєднується з умінням справляти вольовий тиск на них, виявляти вимогливість, а іноді й суворість. Якщо у вихователя, загалом м'якої, доброї людини, слабо розвинуті вольові якості, він не може добиватися хорошої дисципліни дітей під час навчальних занять, ігор та інших навчально-виховних заходів. Доброта, чуйність у поєднанні з добре розвинутими вольовими якостями є необхідною умовою роботи вихователя дошкільного закладу.

Педагогічна діяльність ставить високі вимоги до емоційної сфери вихователя.

Дітям дошкільного віку особливо необхідно, щоб у їх вихователя будь-яке почуття — радості, подиву, незадоволення та ін. проявлялося дуже яскраво.

Висока експресивність, емоційна виразність вихователя викликають відповідні почуття дитини, сприяють народженню співпереживання. З вихователем, який не вміє проявляти свої почуття, дитині сумно, нецікаво. З іншого боку, вихователь має бути емоційно стійкою особистістю, стримувати спалахи роздратованості і гніву. Постійні нотації педагога дають негативний ефект: діти звикають до них, перестають на них реагувати, часто намагаються дошкулити вихователю, спеціально здійснюючи "недозволені" вчинки.

Високі вимоги ставить педагогічна діяльність і до мови вихователя. У дошкільному дитинстві у спілкуванні дорослих з дитиною, її вихованні значну роль відіграють словесні методи (пояснення, оповіді, вказівки, інструкції тощо).

Тому вихователь повинен вміти логічно, грамотно, чітко формулювати свої думки у доступній для дітей даного віку формі. Особливе значення має емоційне забарвлення мови вихователя, її виразність. Такі вимоги до мови вихователя пояснюються не лише тим, що вона є формою виражання його думок, а й тим, що вона — еталон, взірець для наслідування, отже, важливий фактор розвитку мови дошкільнят.

Специфічні вимоги ставляться до уваги вихователя дитячого садка. Він повинен уміти у потрібний момент зосередитися на об'єкті або процесі діяльності. Стійка і глибока концентрація уваги допомагає вихователю виконувати ту чи іншу роботу якісно і в коротші строки

Під час проведення навчальних занять, рухливих ігор, інших заходів навчального та виховного характеру вихователь мусить швидко і легко переключати свою увагу з одного об'єкта на інший, з одного виду діяльності на інший, з однієї форми роботи на іншу. Встановлено, що у вихователів, увага яких здатна часто, легко і швидко переключатися, значно чіткіше, організованіше, жвавіше та цікавіше проходять рухливі ігри та інші види динамічних робіт, ніж у вихователів, які не мають такої здатності.

В процесі виконання навчальних та виховних функцій вихователь часто спрямовує свою свідомість не на один, а одночасно на кілька об'єктів, видів діяльності. Тому йому необхідний значний об'єм уваги та широкий її розподіл.

На успішність роботи вихователя дитячого садка впливають і особливості його пам'яті. Він повинен мати добре розвинуте довільне запам'ятовування, щоб запам'ятати велику кількість казок, оповідань, загадок, пісень, різноманітну інформацію про явища природи, життя тваринного світу, звичаї різних народів нашої та інших країн. Пам'ять вихователя має бути оперативною, щоб швидко і своєчасно актуалізувати потрібні знання.

У роботі з дошкільнятами допомагає і добре розвинута короткочасна наочно-образна пам'ять вихователя. Динамічний характер занять, ігор з вихованцями часто ставить його перед необхідністю швидко запам'ятати будь-яку наочно-образну інформацію при короткочасному її сприйманні і тут же відтворити її, продемонструвавши дітям.

Як бачимо, педагогічна діяльність ставить високі вимоги до комплексу психологічних якостей вихователя дитячого садка. Врахування цих вимог у ході профорієнтаційної роботи з молоддю та виховної роботи зі студентами педагогічних закладів, безперечно, відіграє важливу роль в укомплектуванні дошкільних закладів морально вихованими, освіченими працівниками, професійно здатними за своїми психологічними якостями до діяльності вихователя.

Як висновок ми можемо зазначити, що проблема розвитку професійної етики педагога є сьогодні надзвичайно актуальною. Саме етика дозволяє подолати іноді ціннісний хаос не тільки у свідомості педагога, а й у суспільстві в цілому.

Саме через професійну етику конкретизуються загальнолюдські принципи моралі щодо умов фахової діяльності. При цьому професійна етика містить сукупність моральних норм, які визначають ставлення

працівника до свого професійного обов'язку, а через нього –до людей, з якими він контактує у процесі діяльності.

Отже, основними педагогічними цінностями сучасного вихователя дошкільного навчального закладу мають стати:

- людські: дитина як головна педагогічна цінність і педагог, здатний до її розвитку, співпраці з нею, соціального захисту її особи, допомоги і підтримки її індивідуальності, творчого потенціалу;

- духовні: сукупний педагогічний досвід людства, відображений у педагогічних теоріях і способах педагогічного мислення, спрямований на формування особистості дитини;

- практичні: способи практичної педагогічної діяльності, перевірені практикою освітньо-виховної системи, педагогічні технології;

- особистісні педагогічні здібності, індивідуальні особливості особи педагога як суб'єкта педагогічної культури, педагогічного процесу і власної життєтворчості, які сприяють створенню особистісно-гуманної взаємодії.

Таким чином, професійна поведінка вихователя в різноманітних ситуаціях дошкільного життя пов'язана з постійною динамікою і вибором оптимальних педагогічних рішень. Їхній позитивний результат, у значній мірі, пов'язаний з тим, наскільки вихователь актуалізує норми педагогічної етики у практичній діяльності, спирається на них для розв'язання моральних дилем.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Загородняя Л.П., Тітаренко С.А. Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу. – Суми: Університетська книга. -2010.

2. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність. –Київ, 2008.

3. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. - К.: УРІМБ, 2007.-302

4. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання / С.Г. Карпенчук - К.: Вища школа, 2007. - 304 с.

5. Люблинская А.А. Современный воспитатель. Какой он? / А.А.Люблинская, С. Е. Кулачковская. - К.: Знание, 2001. - 64 с.

6. Поніманська Т.І. Підготовка педагогічних кадрів для системи дошкільної освіти / Т.І. Поніманська (Дошкільна педагогіка). - К., 2004. - 456с.

7. Тищук Л. І. Творчість як умова особистісного розвитку і підвищення рівня професійної майстерності педагога дошкільного навчального закладу / Л.І. Тищук // Обдарована дитина. - 2008. - № 6. - С. 19-25.

Поліщук Юлія

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПЕДАГОГА ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Статтю присвячено питанню професійної етики педагога початкової школи. В ній аналізується педагогічна майстерність вчителя, його вміння показати свою авторитетність.

Ключові слова: професійна етика, педагогічна етика, суспільна думка, мораль.

Професійною етикою в загальному називають кодекси поводження, що забезпечують моральні характеристики тих взаємин між людьми, що випливають з їхньої професійної діяльності. Особливістю професійної етики є її тісний зв'язок з діяльністю членів конкретної групи і нерозривна єдність із загальною теорією моралі.

Велику роль у становленні і засвоєнні норм професійної етики грає суспільна думка. Норми професійної моралі не відразу стають загальновизнаними, це буває зв'язано з боротьбою думок. Взаємозв'язок професійної етики і суспільної свідомості існує й у формі традиції.

Професійна етика педагога – це сукупність етичних і поведінкових норм, що забезпечує моральний аспект діяльності педагога і взаємин, зумовлених педагогічною діяльністю.

Дослідниця Л. Хоружа визначає педагогічну етику, як складову частину етики, «котра відображає специфіку функціонування моралі в умовах цілісного педагогічного процесу, наука про різні аспекти моральної діяльності вчителя.

Вона охоплює соціально значимі елементи суспільної моралі, виступає інтегративною характеристикою професійної діяльності вчителя, визначає морально-етичні вимоги до нього та відображає ступінь їх трансформації у свідомості й поведінці педагога» [2, с. 14].

Професійна етика педагога спрямована на здійснення теоретичних і практичних функцій, до яких належить пізнавальна, ціннісно-орієнтована, виховна тощо. До основних категорій професійної етики вчителя початкових класів відносять педагогічну свободу, справедливість та відповідальність.

У діяльності педагога, знання, якими він володіє, рівноцінні етиці, тому що «етика є невіддільним складником кожної педагогічної дії. Адже педагог постійно перебуває у стані морального вибору. Всі стосунки, що складаються в умовах педагогічної діяльності, є похідними від рівня сформованості у вчителя його професійної етики» [2, с. 14].

Унікальність та винятковість професійної етики педагога початкових класів полягає передусім у тому, що вчителю надається право формувати

почуття, думки учнів, впливати на них та вчити бути «людиною». Така незвичайна властивість педагогічної професії стає джерелом величезної відповідальності перед учнями, їх батьками та загалом, суспільством. Етика у професійній діяльності вчителя відіграє надзвичайно важливу роль, адже педагог стає прикладом для наслідування, авторитетом, його поведінка впливає на формування взаємин з усіма членами освітнього процесу та психологічний клімат навчально-виховного процесу.

Аналіз педагогічних посібників, котрі висвітлюють проблеми етики, показав, що більшість дослідників для педагогічної професії вирізняють таку моральну норму, як любов до дитини. Вона наявна в системі педагогічної моралі кожної історичної доби.

До етичних вимірів педагогічної професії можна віднести і такі важливі моральні регуляції, як професійний обов'язок і відповідальність, совість та гідність, чесність і шляхетність. Їхня сформованість дає педагогу можливість уникнути або звести до мінімуму моральні суперечності між: свободою і необхідністю; волею і розумом; розумом і почуттями та ін. Адже саме визначені категорії презентують рівень моральної регуляції поведінки вчителя, без них неможлива реалізація будь-якої педагогічної технології, функціонування навчально-виховних систем.

Етичні виміри педагога початкової школи віддзеркалюють його систему суб'єкт-суб'єктного ставлення до сутності власної професії, до учасників педагогічної взаємодії, впливають на формування відповідних установок. А саме:

- на учня як на самоцінність, на розуміння його особистості, готовність до співпереживання, визнання значимості його внутрішнього світу;

- на педагогічну діяльність як засіб розвитку учня, створення емоційно-сприятливого фону навчання, гнучкість і доцільність методів впливу;

- на себе як суб'єкта гуманістичних перетворень, інтерес до професійного і особистісного самоаналізу, віра у власні сили;

- на педагогічний колектив як творче співтовариство, бажання допомогти іншим і за необхідності звернутися за порадою до колег.

Таким чином, це дає змогу виокремити такі важливі функції етики у професійній діяльності педагога: регулятивну, пізнавально-інформаційну, культуротворчу, оцінювально-орієнтовну, організаційно-виховну, мотиваційну та інші.

Отже, професійна етика вчителя початкових класів має вагоме значення у педагогічній діяльності та сприяє підвищенню її ефективності та результативності. В освітньому процесі педагог – це наставник, авторитет

для своїх учнів, який поєднує в собі наявні особистісні якості та цінності, принципи професійної етики, які він формує у процесі професійної підготовки, та прагнення до педагогічного ідеалу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Фіцула М.М. Вступ до педагогічної професії: навч. посіб. для студ. вищих пед. закладів освіти. 2-е вид. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. 136 с.

2. Хоружа Л.Л. Етичні виміри педагогічної професії. Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота / Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ: Аграр Медіа Груп, 2009.

3. Професійна етика вчителя: час і вимоги /За загальною редакцією Б.М.Жебровського. –К.,2000.

Наконечна Лілія

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ВИХОВАТЕЛЯ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті проаналізовано педагогічний статус професійної етики вихователя.

Ключові слова: професійна етика, обовязок, мораль.

Вихователь - це не лише професія, а й соціальний статус, якому потрібно відповідати. А для цього педагог повинен володіти педагогічною культурою. Всі вимоги до культури педагога записані в педагогічній етиці. Етика - (від грец. Ethos - звичай, вдача, характер) - наука про моральність.

Професійною етикою називають кодекси поводження, які забезпечують характер взаємин людей, що проходять в їхній спільній професійній сфері діяльності.

Особливістю етики педагогів є культура норм поведінки, взаєморозуміння, прагнення до загальних ідеалів, моральність життя. Суспільна думка, грає неабияку роль у встановленні і застосуванні норм професійної етики. Людина, яка стала на шлях боротьби з собою, за своє щастя, за наближення до ідеалів поведінки,з одного боку, відчуває насолоду вже від того, що йде цією дорогою, з іншого боку, відчуває величезну відповідальність перед собою, перед оточуючими, перед близькими людьми.

Педагогу вихователю слід ретельно слідкувати за своєю поведінкою, контролювати свої емоції, навіть, міміку та жести. Аби уникнути негативного протиставленого образу. Для дітей, педагог зазвичай є авторитетом. Тому

педагог – вихователь має всю увагу звернути на підтримання цього авторитету.

Тема професійної етики дуже важлива у нашому житті, оскільки уявлення, сприймання та розуміння її змісту суттєво впливають на життєдіяльність особистості. Квінтіліан вперший хто поставив питання педагогіки саме на професійному рівні. Рекомендації педагога були представленні узагальненням педагогічного досвіду, він виступав проти використання примуса, був прибічником здорового глузду, виділяв зацікавленість дитини в навчанні та в результатах діяльності.

Виділяють основні види професійної етики. А саме: лікарська етика, етика педагогів, акторська етика, художня етика, підприємця, інженера тощо. Кожен з видів професійної етики визначається своєрідністю професійної діяльності, має свої особливі вимоги в сфері моралі.

Наприклад: Лікарська етика відповідає за збереження та підтримку здоров'я.

Педагогічна етика орієнтується на глибокі знання вчителя, гуманність.

Творча етика передбачає творчі звершення високих цінностей.

Судова етика відповідає за вірність КУ, законам гуманності і справедливості.

У педагога, діти,насамперед, цінують доброту, чуйність, розуміння. Любов до дітей повинна бути на рівні моральних відносин. Якщо ж педагог не любить дітей, то він не зможе викликати любов і довіру в підростаючого покоління.

У свої взаєминах з учнями вчитель має враховувати деякі норми та правила. Учитель вибирає відповідний стиль спілкування з учнями, заснований на взаємній повазі. Учитель у своїй роботі не повинен принижувати честь і гідність учнів ні за яких підстав, в тому числі за ознаками віку, статі, національності, релігійних переконань та інших особливостей. Учитель є неупередженим, однаково доброзичливим і прихильним до всіх своїм учням.

Педагогічна етика займає значне місце серед професійного етикету. Процес формування особистості пов'язаний з усуненням складних суперечностей, що породжують численні конфлікти, тому в ході цього процесу виникає об'єктивна необхідність регулювати взаємовідносини та учасників педагогічної діяльності. Так виникають вимоги педагогічної моралі, частина яких адресована від імені товариства вчителю, а частина — від імені вчительства суспільству, учнівському колективу та батьківської громадськості. Педагогічна етика ставить перед собою багато важливих

задач, які впливають на формування особистості учнів, закладають ази порядності та життєвості. Вчитель має ставити до себе особливі вимоги і з великою самокритикою ставитись до себе. Адже саме поведінка педагога – вихователя являється прикладом для наслідування.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1.https://allref.com.ua › skachaty › Eti...Етика поведінки вихователя-педагога | Allref.com.ua

2.https://studopedia.com.ua › 1_3699...Професійна етика вихователя дошкільного навчального закладу...

3.http://www.etica.in.ua › etika-poved...Етика поведінки вихователя, вчителя

4.https://pidru4niki.com › pedagogich...Педагогічна етика - Навчальні матеріали онлайн

5.http://m.sumskij-sanatornij-dnz-24.webnode.com.ua› Консультація "Професійна етика педагога ЗДО" - Жульова Н.О...

Дзюбак Діана

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті проаналізовано питання формування педагогічної етики вчителя початкових класів.

Ключові слова: педагогічна етика, педагогічна мораль, принципи педагогічної етики.

Звертаючись до актуальних проблем професійної етики я не можу не звернути увагу на цю тему. Насамперед,педагогічна етика- це розділ етичної науки, який вивчає особливості педагогічної моралі,специфіку реалізації загальних принципів моралі, розкриває її функції, зміст етичних категорій. Я обрала саме цю тему, тому що вона є актуальною і для самої мене, адже я здобуваю освіту вихователя та вчителя початкових класів. Професія педагога вирізняється найвищим рівнем єдності професійного та морального начал. Також професія педагога є невід'ємною частиною розвитку суспільства і ще з давніх-давен вона розвивається та удосконалюється. Є декілька висловлювання відомих людей щодо педагогічної етики, серед яких і висловлювання Л. Шевченко: вона характеризує педагогічну етику, як складову науку етики, яка віддзеркалює особливості функціонування моралі в умовах цілісного педагогічного процесу, вивчає різнобічні аспекти моральної діяльності вчителя. А от такі вчені як В. Наумчук та Є. Савченко трактують педагогічну етику як науку про формування моралі в умовах педагогічного процесу. Неможливо не згадати

вислови відомого письменника, поета, публіциста В. О. Сухомлинського. Сухомлинський стверджував, що професійна етика педагога є системним утворенням. Її головними структурними компонентами є наукова ерудиція і науковий світогляд, педагогічна майстерність, культура спілкування і культура мовлення, педагогічна етика, духовне багатство, прагнення до самовдосконалення.

Можна ще перечислювати судження вчених щодо педагогічної етики, але давайте ж повернемось до головного! Так, як ми вже наголосили, що педагогічна етика є розділом етичної науки, слід зазначити, що ж є предметом педагогічної етики. Предметом педагогічної етики є особливістю вияву моралі у свідомості, поведінці, професійній діяльності педагога і його відносинах з учнями, батьками та колегами. Не можна і лишити без уваги педагогічну мораль. Педагогічна мораль -це система моральних вимог, які висуваються до вчителя, його ставлення до себе, своєї професії та інших учасників освітнього процесу. Тому бути вчителем не так просто, адже педагог є взірцем для наслідування і учасником формування особистості. Тому педагогічна етика, як усі галузі професійної етики, оперує універсальними категоріями, серед яких категорії «добро», «зло», «моральна відповідальність», «гідність», «справедливість» та «щастя». Педагогічна етика також має свої принципи, якими вона й керується:

- Повага прав усіх членів суспільства
- Дотримання загальнолюдських норм і етичних стандартів
- Підтримка високого рівня компетентності
- Введення науково-дослідницької роботи
- Підвищення кваліфікації
- Викладання максимум зусиль, щоб бути фаховим спеціалістом
- Перша реакція на помилку учнів
- Образ викладача
- Харизма
- Гумор
- Взаємовідносини повинні базуватися на повазі.

Педагогічна етика вчителя здійснює безпосередній вплив на формування ціннісно-мотиваційної сфери школярів. Тому слід зазначити, що вихователь має володіти такими етичними якостями:

- Чесність
- Справедливість
- Об'єктивність

- Працелюбність
- Повага та любов до дітей та школи
- Дисциплінованість
- Відповідальність
- Тактовність
- Самокритичність

Також у своїй діяльності вчитель повинен враховувати наступні фактори:

- Учитель повинен прагнути стати позитивним прикладом для своїх учнів
- Учитель не повинен займатися антикультурною, аморальною, неправомірною діяльністю
- Учитель повинен бути вимогливий до себе, прагнути до самовдосконалення
- Учитель не повинен психологічно втрачати почуття міри і самовладання
- Учитель дотримується правила мови, культуру своєї промови, не допускає використання лайок, грубих і образливих фраз
- Учитель є чесною людиною, яка дотримується законодавства. З професійною етикою вчителя не поєднуються одержання хабарю

Слід звернути увагу на взаємини вчителя з батьками учнів:

- Вчителі повинні шанобливо і доброзичливо спілкуватися з батьками учнів.
- Учитель консультує батьків з питань освіти учнів.
- Учитель не розголошує висловлену дітьми думку про своїх батьків або думку батьків про дітей.
- Відносини вчителів з батьками не повинні впливати на оцінку особистості і досягнень дітей.
- На відносини вчителів з учнями та на їх оцінку не повинна впливати підтримка, що надається їх батьками освітній установі.
- Учитель повинен дбайливо й обґрунтовано витрачати матеріальні та інші ресурси. Він не повинен використовувати майно школи чи іншого виховного закладу, а також свій робочий час для особистих потреб.

Також важливим фактором професійної педагогічної етики є зовнішній вигляд вчителя, адже зовнішній вигляд формує у дітей ставлення до нього. Зовнішній вигляд вчителя:

- Акуратна зачіска

- Не зухвалий одяг
- Неяскравий макіяж
- Елегантність

Педагог також має виконувати декілька важливих функцій:

- Дидактична- передача знань дітям
- Розвивальна- створення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу вихованця
- Виховна- організація діяльності дітей і переведення загальнолюдських цінностей у свідомість і досвід поведінки дитини.

Та другорядні функції:

- Корекційна
- Діагностична
- Координаційна
- Посередницька

Тому, щоб стати педагогом з «великої літери» слід докласти до цього багато зусиль.

Отже, педагогічна етика ставить перед собою багато важливих завдань, які впливають на формування особистості учнів, закладають основи порядності та життєвості. Вчитель має ставити до себе особливі вимоги і з великою самокритикою ставитись до себе. Базовою психологічною вимогою педагога є його поведінка яка має бути прикладом для наслідування.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Сухомлинський В. О. Як виховувати справжню людину // О. В.Сухомлинський. Вибрані твори: В 5 томах. К.: Рад. Школа, 1976. Т. 2. – С.244–415.

2. Якухно І.І. Теоретико-методичні основи інноваційного розвитку післядипломної педагогічної освіти регіону. //Полісся. Ж.2014. 537 с.

3. В.А. Малахов Етика. К.: Либідь, 2000. 432 с.

4. Чарльз Тейлор. Етика автентичності. Львів. //Секулярний вік 2015.

Томчук Аліна

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПЕДАГОГА

Етика роботи педагогів є одним з ключових факторів у шкільному середовищі та загальному навчальному процесі. Для вчителя важливо володіти і популяризувати найвищі стандарти трудової етики, а також бути рольовою моделлю для студентів або учнів. Високий рівень трудової

етики, таким чином, стає conditio sine qua non[1] у професії вчителя та інших професій у сфері освіти. Тема трудової етики викладачів недостатньо досліджена в національних науково-дослідних колах, і як така, представляє новизну, тому варто закцентувати увагу на наявних складових для подальшого дослідження.

Ключові слова: професійна етика педагога, етичний кодекс

Етика роботи викладачів, як складова частина наукових досліджень і предмет професійного інтересу, є рідкістю в міжнародному і, особливо, національному контексті. Більше того, немає значної уваги, присвяченої цій конкретній темі (крім загальної характеристики) і як така вона представляє надзвичайно велику і недосліджену територію. Вітчизняна науково-дослідна сфера рясніє публікацією з досліджень на різні теми, що стосуються навчання і навчального процесу, однак тема професійної етики викладачів відсутня в цій широкій області.

Професійна етика педагогів є одним з найважливіших факторів у (діловому) шкільному середовищі і в загальному навчальному процесі. Для педагога важливо, як одного з найважливіших зацікавлених сторін у системі освіти, володіти і просувати найвищі стандарти трудової етики і виступати як рольова модель для своїх учнів. Крец [2014, с.340] виступає за те, що «викладачі, як етичні вихователі, несуть моральну відповідальність сприяти не тільки критичному моральному мисленню, але й критичному моральному ідеалу». Завдяки цьому високий рівень трудової етики стає conditio sine qua non[1] роботи вчителя, а також роботи всіх працівників системи освіти.

Професійна етика, в контексті системи освіти, може бути проаналізована з декількох різних перспектив.

У навчальних закладах, а також у професійному контексті терміни: «етичний кодекс», «код поведінки» та «стандарти професійної практики» використовуються взаємозамінно. Однак, існують певні відмінності між цими термінами і, таким чином, необхідно контекстуалізувати кожен з них для того, щоб зрозуміти і використовувати їх відповідно.

Бенкс [2003 in Van Nuland, 2009] вказує на те, що етичні кодекси походять від професійної етики, яка може бути визначена як набір переконань, які вчителі приймають щодо відносин зі студентами, колегами, роботодавцями та батьками або опікунами. Ці переконання впливають на манеру, в якій вчителі виконують свою щоденну діяльність. Кодекс поведінки походить від цінностей, що згадуються етичним кодексом, але він також «встановлює стандарти професійної та особистої поведінки та професійної компетентності, які професія очікує від своїх членів» [King, 2008, p. 82 in Van

Nuland, 2009]. Крім того, такі країни, як Шотландія, Нова Зеландія і Канада розробили стандарти професійної практики, які часто включають елементи кодексів поведінки, а також (опосередковано) етичних кодексів, однак вони стурбовані процесом викладання і діяльністю, що відбувається в класі або аудиторії.

Такі країни, як Ірландія, Ісландія, Нова Зеландія та Індія мають кодекси, які значною мірою спрямовані на етичні принципи професії вчителя. Наприклад, ірландський кодекс професії вчителя служить посібником з управління класними залами і ґрунтується на наступних етичних цінностях - повазі до культурних і демократичних цінностей, екологічному занепокоєнню, позитивному впливі на учнів, надійності і чесності в роботі і відповідальності перед учнями і професією (Teaching Council, 2012).

Ісландський етичний кодекс ґрунтується на ставленні вчителів до роботи над ідеєю забезпечення позитивної робочої атмосфери, встановлення справедливих правил з метою роботи та поведінки в класі та догляду за кожним окремим учнем та його навчальним процесом (The Icelandic Teachers' Union, 2010).

Що ж до України, то професійна етика педагога не викладена так чітко й структуровано, до того ж не задекларована чинним освітнім законодавством, проте все ж має свої основні складові, які варто проаналізувати дещо ширше. Найважливішою вимогою педагогічної етики в Україні є дотримання кількох засадних принципів:

1) Гуманність;
2) Законність;
3) Демократичність;
4) Справедливість;
5) Професіоналізм;
6) Взаємна повага;

У свої взаєминах з учнями, студентами або вихованцями, тобто слухачами різних вікових категорій, вчитель має враховувати деякі норми та правила. Учитель вибирає відповідний стиль спілкування, заснований на взаємній повазі. Педагог у своїй роботі не повинен принижувати честь та гідність учнів ні за яких підстав, в тому числі за ознаками віку, статі, національності, релігійних переконань та інших особливостей. Вчитель є неупередженим, однаково доброзичливим і прихильним до всіх своїх учнів.

Вчитель зобов'язаний справедливо і об'єктивно оцінювати роботу учнів, не допускаючи завищеного або заниженого оціночного судження.

Також, слідуючи закону про конфіденційність, викладач повинен зберігати в таємниці інформацію, довірену йому учнями, за винятком випадків, передбачених законодавством.

Педагогічний такт, в свою чергу, є тією основою, на якій зароджується і міцніє духовна близькість між вчителями та учнями. Також існує багато моделей поведінки, і всі вони наближаються звичайно до загальноприйнятих і особистих, у рамках яких гуманність співвідноситься з благом, з його володінням з творенням.

У гуманістичній етиці існує думка, що для того, щоб людина була щасливою, вона повинна не мати, а бути – бути морально автономною, самодостатньою особистістю, яка відрізняється певними моральними якостями. Так само й педагог. Педагогічний такт можна визначити як дотримання педагогічного принципу у спілкуванні з дітьми в найрізноманітніших сферах діяльності, як, наприклад, уміння вибрати правильний підхід до учнів, виходячи з їхніх особистісних особливостей і відносин з ними. Тактика поведінки вчителя, що володіє педагогічним тактом, полягає в передбаченні можливих наслідків при застосуванні різних методів і своєчасного їх коригування, а також у тому, щоб, передбачаючи наслідки, вибрати стиль і тон, час і місце педагогічної дії. До основних елементів педагогічного такту відносять:

1) Вимогливість і повага до учнів або студентів;
2) Вміння слухати і чути людину, дитину, співпереживати їй;
3) Чуйність педагога, вияв уважності.

Отже, питання професійної етики представляє один з основних елементів різних освітніх професій і професійних середовищ. Хоча в національному контексті ще недостатньо досліджений і наявний як такий, в міжнародному контексті це є неминучим показником успішності та якості роботи навчального інституту. Професійна етика педагогів представляє турботу про студентів або учнів і вихованців загалом, створення позитивного середовища, захист професійної інформації та відданість батькам і соціальному середовищу. Дотримуючись основних детермінантів і правил трудової етики, вчитель є тим, хто здатний встановлювати правила і норми поведінки в навчальній практиці і також є тим, хто за позитивною і образною поведінкою стає рольової моделлю. Для реалізації зазначених детермінантів трудової етики акцент робиться на важливості освіти та підготовки викладачів з метою стимулювання їх зусиль до створення високих стандартів трудової етики в щоденній навчальній практиці. Важливість освіти та свідомості педагогів для морального виховання та

набуття компетентностей морального міркування є викликом у національних рамках, що перевершує існування таких документів, як етичні кодекси або кодекси поведінки конкретних навчальних установ.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Kretz, L. (2014). Emotional responsibility and teaching ethics: student empowerement, Ethics and Education, 9(3), 340. Ел.ресурс. Режим доступу: http://dx.doi.org /10.1080/17449642.2014.951555
2. The Icelandic Teachers' Union. (2010). Teachers' Code of Ethics. Extracted 16-03-2013, Ел.ресурс. Режим доступу: http://www.ki.is/lisalib/getfile.aspx?itemid=8653
3. Teaching Council. (2012). The Code of Professional Conduct for Teachers (2nd edition). Ел.ресурс. Режим доступу: http://www.teachingcouncil.ie/_fileupload/Professional%20Standards/code_of_conduct_2012_web%20 19June2012.pdf
4. Педагогіка. Ел.ресурс Режим доступу:http://metodportal.net/ node/35944

Бабин Ольга, Лапшин Сергій

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ПЕДАГОГА

У статті проаналізовано особливості та значення професійної етики педагога.

Ключові слова: педагогічна етика, педагогічна мораль, принципи педагогічної етики.

Педагогічна етика є складовою етики, яка відбиває моральності за умов цілісного педагогічного процесу. Педагогічна етика, як наука про різні моральні аспекти діяльності педагога. Основа педагогічної етики виявляється у тому, що педагог має справу з дитиною - дуже тендітним об'єктом впливу. Тому дуже важливі у педагогічній діяльності прояви делікатності, тактовності, відповідальності. Педагогічна етика з'явилася разом із виникненням педагогічної діяльності як невід'ємна частина її.

Мета статті – дослідження професійної етики педагога. Завдання: описати теоретичний аспект професійної етики педагога; навести поняття етики педагога; обґрунтувати сутність тактичності; охарактеризувати практичну діяльність педагога.

За радянських часів проблемами професійної етики займався В.О. Сухомлинський. У його роботах наголошувалося, що «у процесі навчання між педагогом та дітьми повинні бути живі людські відносини».

Професійна культура педагога – це діяльність педагога в рамках моральності і правил, які поєднують у собі соціальні та професійні характеристики особистості. Культура педагога – це, насамперед його етична поведінка як щодо вихованців, взаємин у педагогічному колективі і у суспільстві загалом.

Етику можна назвати філософським вченням про мораль або моральності. Це кодекс поведінки, який найкращим способом забезпечує гуманний характер взаємовідносин для людей. Отже, ця наука вивчає глибоко моральні сторони життя. Визначає межу між добром і злом, розглядає всілякі моделі відносин та діяльності людини в соціумі [5, с. 61].

Педагогічна етика виникла разом із виникненням діяльності педагога. Педагогу приділяється важлива роль. У процесі своєї діяльності, педагог, закладає учням основи морального світогляду та етичних знань. Для цього педагогу самому дуже важливо засвоїти ідеї та цінності моралі і прагнути втілювати їх у життя.

В.О. Сухомлинський неодноразово писав, що «педагог стає педагогом, тільки тоді, коли він опановує високоточний регулятор виховання – етикою, наукою про моральність» [2, с. 97].

Справжній педагог, навіть найкращий – це жива людина, і в нього теж можуть бути і свої помилки, і прикрі промахи, але з будь-якої ситуації він має знаходити вихід. Чинити по совісті, безкорисливо, справедливо і ніколи не виявляти зарозумілість та агресію. Вчитель виховує насамперед особистим прикладом, тому має сам відповідати нормам і стандартам моральності.

Педагогічна мораль є зведенням норм, звичаїв та правил поведінки, переплетених між собою у складні взаємозв’язки. Щоб ефективно впливати на поведінку вчителя, педагогічна мораль має становити єдине ціле. Педагогічною мораллю є система моральних цінностей, що виявляються у поведінці педагога, у його ставленні до себе, до дітей, до суспільства, до своєї професії. Вона виступає головним регулятором поведінки педагога у процесі трудової діяльності.

Чимало важливим фактором у педагогічній діяльності є моральне усвідомлення самим педагогом норм своєї поведінки, цінності якостей людської особистості, що не може не виражатися у поглядах педагога, його уявленнях, та звичках. Мораль у суспільній свідомості відображає специфіку того середовища, у якому людина постійно знаходиться, з якою вона взаємодіє. Моральні погляди педагога відбивають його реальність і характеризуються стійкістю. Головним елементом моральної свідомості

педагога є розуміння ним моральних цінностей та осмислення того, яким чином відбувається сприйняття моралі його вихованцями [8, с. 193].

Педагогічна етика не лише розглядає моральні принципи, які є нормою поведінки вчителя, але знаходить шляхи вирішення конфліктних ситуацій у процесі взаємодії вчителя з учнем. Професійний обов'язок педагога бути об'єктивним та лояльним щодо вихованців. У професійній етиці моральність педагога сприймається як його особистісний духовний показник, характеризує його особисті переконання стосовно своєї професійної діяльності.

Під професійною етикою, загалом, мають на увазі кодекси поведінки, які забезпечують моральний характер спілкування та взаємини у професійній діяльності. Специфікою професійної етики є діяльність конкретної групи людей та нерозривний зв'язок із законами моралі. Педагогічна етика як частина етичної науки вивчає особливості педагогічної моралі, розкриває її функції, принципи та етичні норми.

Практична діяльність вихователя, на жаль, не завжди відповідає нормам професійної етики, це викликано складністю та протиріччями самого педагогічного колективу, того середовища, в якому здійснює свою діяльність вихователь. Педагогічний колектив це структура досить складна та суперечлива, у якій співпрацюють люди з різними темпераментами, характерами, індивідуальними характеристиками. У ході своєї професійної діяльності у педагога неминуче виникають конфлікти та проблеми, з яких потрібно вміти виходити гідно. Для вирішення педагогічних завдань, вихователям необхідно знати принципи професійної етики. Поведінка самого вихователя щодо «педагог – педагогічний колектив ДНЗ», «педагог – вихованець», «педагог – батьки» стає предметом пильного розгляду. Для цього необхідно знати достатньо коректні та науково обґрунтовані методи. Для виховання моральних почуттів дітей необхідно створювати психологічні ситуації, які б викликали емоційний відгук вихованців. Навчили б їх співпереживати іншим людям, ставитись до навколишньої дійсності гуманно, а до своєї поведінки - самокритично, і це справді складні педагогічні завдання [1, с. 123].

Моральне самовиховання педагога є головним критерієм його особистості. Ті вимоги, які педагог пред'являє до себе, є показником його етичної культури. Адже не секрет, що багато дій педагога не контролюються ніким. Вихователь самостійно дає оцінку своїм вчинкам та самостійно коригує свою поведінку.

Тому совість – це його моральний барометр і добре, якщо він чутливий найвищою мірою.

Кодекс професійної етики педагога визначає сукупність моральних вимог, принципів та норм педагогічної моралі. Основою кодексу професійної етики педагога є зведення встановлених правил, вимог, що визначають межі поведінки педагога.

Говорячи про професійну етику педагога, не можна забувати про таке важливе у його діяльності поняття, як педагогічний такт. Педагогічний такт – це педагогічна мораль у практичній діяльності вихователя, у якій реалізується думка та дія [7].

Тактовність – це моральна поведінка. У ній проявляється і поважне ставлення до особистості, і висока вимогливість до себе, вміння доброзичливо вислухати вихованця та поставитися з співпереживанням до нього. Педагогічний такт – це врівноваженість та самовладання, тактовна принциповість без руйнівної впертості, діловий тон у взаєминах, ввічливість та уважність до оточуючих.

Почуття міри у поведінці та зважених діях педагога теж можна назвати педагогічним тактом. Такт відбиває поважне справедливе ставлення до вихованця, високу гуманність, самовладання у спілкуванні з дітьми [3, с. 192].

Основою такту є його причетність до етичної компетентності вихователя. Будучи моральним регулятором педагогічного процесу, педагогічний такт, що базується на морально-психологічних якостях педагога.

Професійний такт проявляється:

- у зовнішньому вигляді педагога;

- в умінні правильно і досить швидко оцінити сформовану ситуацію, але не поспішати з висновками;

- в умінні стримувати свої емоції і не втрачати самовладання в критичній ситуації;

- у поєднанні зваженої вимогливості з чуйним ставленням до вихованця;

- у відмінному знанні індивідуальних та вікових особливостей вихованців;

- у самокритичній оцінці своєї поведінки [6, с. 15].

Педагогічний такт є важливим компонентом етичної компетентності педагога. «Професійна (педагогічна) етика регулює поведінку педагога, щоб зміцнити його авторитет, забезпечити єдність зусиль педагогічного

колективу. Водночас вона реалізує принцип єдності поваги до особистості учня та вимогливості до нього, ставить питання моральної довіри суспільства до вчителя» [4, с. 73].

Педагог, у своїй професійній діяльності, як натхненник і вихователь нових поколінь людей, несе велику моральну відповідальність перед суспільством. Тому дуже важливо для педагога постійна самоосвіта та самовдосконалення, підвищення загального культурного рівня та підвищення етичної компетенції, як самої важливої складової успіху у його педагогічній діяльності. Професійна педагогічна етика не є абсолютною істиною у регулюванні поведінки людей. Кожне нове покоління доповнює та вдосконалює норми поведінки в суспільстві, але нові підходи повинні спиратися на досвід, моральний багаж знань, створений іншими поколіннями та перевірений часом. Сьогодні, у вік випереджаючого технічного прогресу не повинно відбуватися відставання культурного розвитку. Дуже важливо зрозуміти, що для мирного співіснування на планеті та гармонізації стабільності суспільства - необхідні етичні знання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Академічна доброчесність як основа сталого розвитку університета / Міжнарод. благод. фонд « Міжнарод. фонд дослідж. освіт. політики», за заг. ред. Т. В. Філіпова, А. Є. Артюхова. К.: Таксон, 2016. 234 с.

2. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених: кол. моногр. / за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.

3. Етика та естетика [Текст]: навч. посібник для студ. ВНЗ / В. Л. Петрушенко [та ін.]; за ред. В. Л. Петрушенка. Львів: Новий Світ-2000, 2015. 305 с.

4. Етика. Естетика. Кредитно-модульний курс [Текст]: навч. посібник для студ. закладів вищої освіти / К. А. Іванова [та ін.]; за ред. проф. К. А. Іванової; НФаУ. Харків: НФаУ: Золоті сторінки, 2019. 316 с.

5. Професійна етика вищої освіти: Навчальний посібник/ А. П. Алексеєнко, К. І. Карпенко, Л. О. Гончаренко, В. В. Дейнека. Харьків: ХНМУ, 2015. 232 с.

6. Професійна та педагогічна етика: навчально-методичний посібник /О.О.Базалук, О.П.Кравченко, Л.М.Харченко. Переяслав-Хмельницький (Київ.обл.): «Видавництво КСВ»,2019. 85 с.

7. Ямщикова Е.Г. Развитие профессиональной этики как нравственного сознания педагога в процессе повышения квалификации. ЧиО, 2019. № 1 (58).

8. Яровова Т.В., Сергеева Е.И. Роль этики в профессиональной деятельности педагога. Профессионализм педагога: сущность, содержание, перспективы развития: Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 130-летию со дня рождения А.С. Макаренко 14-15 марта 2019 г. / Под ред. Е.И. Артамоновой. Москва: МГОУ, МАНПО, Ярославль: Ремдер, 2019. С. 193–197.

Покрищук Оксана

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ВЧИТЕЛЯ

У статті аналізуються проблеми професійної етики вчителя, приклади та поняття з даної теми.

Ключові слова: професійна етика, мораль, вчитель.

Проблема педагогічної етики у наш час є досить актуальною, тому що саме етичні правила дають вчителю настанови та правильне орієнтування на роботу з учнями. Сучасні вимоги передбачають переосмислення застарілих пріоритетів до особистості вчителя. Сьогоднішня діяльність педагогічного працівника відповідає за розкриття творчих здібностей учнів, а також впровадженням авторських, новітніх методик викладання, що допоможуть розкрити здібності та таланти багатьох учнів. Нестандартний тип викладання дає в наш час більше результатів, ніж традиційні методи навчання. Для учнів новітнє завжди було чимось цікавим. Існує поняття, що педагогічна діяльність є типовою, але насправді вона є індивідуальною, творчою. Педагог не досягне бажаного результату, якщо не зможе зацікавити учнів, навчальний процес не дасть результатів у такому випадку. Тому важливо саме знайти підхід до учнів. Якщо ж аналізувати сучасну підготовку педагогів до творчої діяльності можна підкреслити вимоги суспільства, підвищення рівня розвитку психолого-педагогічної науки – все це та багатого інших чинників вимагають творчої педагогічної діяльності від сучасних вчителів та педагогів.

Поняття етика. Професійна етика. Уміння визначити предмет і об`єкт етики; розкрити основні етичні положення, що мають значення для професійної діяльності педагога, розглянути професійну етику як спосіб регуляції поведінки в конкретних видах професійної діяльності; визначити загальні принципи професійної етики, такі як: професійний обов’язок і особлива форма відповідальності, професійна солідарність та корпоративність.

Етика – це наука, що вивчає мораль, норми поведінки, сукупність моральних правил певної суспільної чи професійної групи.

Існує ряд понять, зв'язаних з поняттям «етика», більш приватного роду, як те: «наукова етика», «релігійна етика», «професійна етика». Поняття «наукова етика» багатозначно. Під даним поняттям звичайно розуміється прагнення людини спиратися у своїй моральній діяльності на більш глибоке, наукове знання дійсності. І з таким значенням поняття «наукова етика» можна і потрібно погодитися. Та зараз ми розглянемо поняття професійна етика і все детальніше про дану діяльність.

Професійною етикою в загальному називають кодекси поводження, що забезпечують моральні характер тих взаємин між людьми, що випливають з їхньої професійної діяльності.

Особливістю професійної етики є її тісний зв'язок з діяльністю членів конкретної групи і нерозривна єдність із загальною теорією моралі.

Розглянемо більш детально поняття «педагогічна етика». У науковій літературі виділяють поняття «професійна етика» і «педагогічна етика». У літературі немає однозначного тлумачення поняття «професійна етика». У Словнику з етики відзначається, що професійною етикою називають кодекси поведінки, які забезпечують моральний характер взаємовідносин між людьми, які займаються спільною професійною діяльністю. Особливістю професійної етики є тісний зв’язок з діяльністю членів конкретної групи (фахівців) і наявність єдиних моральних правил, норм поведінки для членів цієї групи. Виокремлення професійної етики у відносно самостійну галузь заняття обумовлене необхідністю визначення певних моральних норм, правил, традицій, які будуть властиві представникам певних професій і якими вони будуть керуватися при здійсненні конкретної професійної діяльності. Визначення цих норм, правил, традицій спрямовано на формування особистості представника цієї професії, його переконань, поглядів, норм і правил поведінки.

Завдання професійної етики в тому, щоб освоїти складний процес професійних стосунків у моральній свідомості, у морально-професійних нормах, провести чітку межу між морально-професійними явищами і явищами професійної майстерності, вивчити суспільні завдання, цілі професії і їх значущість у соціальному прогресі, саме цим сприяючи їх успішному виконанню.

Педагогічна етика є самостійним розділом етичної науки і вивчає особливості педагогічної моралі, з'ясовує специфіку реалізації загальних принципів моральності в сфері педагогічної праці, розкриває її функції, специфіку змісту принципів і етичних категорій. Також педагогічною етикою вивчається характер моральної діяльності вчителя і моральних відносин у

професійному середовищі, розробляються основи педагогічного етикету, що представляє собою сукупність вироблених у вчительському середовищі специфічних правил спілкування, манер поводження і т.п. людей, що професійно займаються навчанням і вихованням.

Практична діяльність учителя насправді не завжди відповідає нормам професійної етики, що викликано складністю і протиріччями педагогічної практики, тому одна з важливих задач педагогічної етики — у вивченні стані моральної свідомості педагога.

Можна розглянути 3 розподіли професійної етики:

Професійна честь у педагогіці — це поняття, що виражає не тільки усвідомлення учителем своєї значимості, але і суспільне визнання, суспільна повага його моральних заслуг і якостей. Високо розвите усвідомлення індивідуальної честі й особистого достоїнства в професії педагога виділяється чітко. Якщо вчителем у своєму поводженні і міжособистісних відносинах порушуються вимоги, пропоновані суспільством до ідеалу педагога, то відповідно їм демонструється зневага до професійної честі і достоїнства.

Честь учителя — суспільна оцінка його реальних професійних достоїнств, що виявляються в процесі виконання їм професійного боргу.

Нарешті, педагогічний авторитет учителя — це його моральний статус у колективі учнів і колег, це своєрідна форма дисципліни, за допомогою якої авторитетний і шановний учитель регулює поводження вихованців, впливає на їхні переконання.

Педагогічний авторитет залежить від попередньої морально-етичної і психолого-педагогічної підготовки вчителя. Рівень його визначається глибиною знань, ерудицією, майстерністю, відношенням до роботи і т.д.

Також професійна етика вчителя містить такі моральні норм, головними з яких, очевидно, слід назвати:

— відноситися до учня як до особистості;

— поважати і підтримувати найбільш вагомі його особисті якості; всебічно спонукати їх розвитку;

— любити дітей, бути уважним до кожної дитини; відноситися до його думок і вчинків як до значущих фактів;

— постійно вивчати внутрішній світ своїх учнів, а також умов їх життя для того, щоб мати можливість зрозуміти кожного учня;

— бути вимогливим до учня, але у всьому бачити міру. Тобто, вимогливість повинна бути педагогічно- і ціле-направленою, доброзичливою та обґрунтованою;

— потрібно бути стриманому з учнями, терпляче виправляти його будь – які помилки, думки, дії, вчинки;

— ніколи не принижувати людську гідність дитини, вимагати цього і від своїх колег.

Отож, повага до учня — це неприпустимість приниження його особистості і ображення людської гідності. Поважати кожного учня і бачити в ньому особистість складна робота вчителя.

Насправді з прикладами професійної етики вчителя, учні, студенти та навіть дорослі зустрічаються доволі часто. Але як правильно професійно діяти у тому чи іншому випадку, потрібно розібратись.

Отже, наведімо декілька прикладів ситуацій, де присутня етика вчителя:

Ситуація №1

Пролунав дзвінок. До 8-го класу зайшла вчителька біології Олена Василівна. Привіталась, сіла за стіл і розгорнула класний журнал. Раптом відчинилися двері, і через поріг порачкував Андрій. Клас завмер: всі знали, що напередодні однокласниці обізвали цього спокійного хлопчину боягузом і вигадали для нього іспит — увійти в клас рачки.

Дії вчителя можуть бути наступними: …. пройшла хвилина, друга, вчителька, дочекалась поки шибеник сів на місце, і промовила спокійно: «Продовжимо урок. Як я вам уже розповідала...» Звичайно Олена Василівна не могла знати всі обставини такої поведінки учня. Але після уроку вона все ж таки провела би з ним розмову.

Ситуація №2

З наочними посібниками, журналом і чималим зошитом, де слово в слово був записаний весь урок, Ірина Петрівна вперше в житті переступила поріг класу як учителька. Не пам'ятала, як промовила звичайне: «Добрий день. Сідайте». Тільки чудово запам'ятала той жах, який охопив її від гудіння, що раптом сповнило кімнату. Так, так, гудіння! Здавалось, воно лунало звідусюди: від стін, вікон, навіть від стелі. Ще не розуміючи, у чому справа, молода вчителька оголосила тему. Гудіння посилилось, а чийсь басок промовив: «Двадцять разів уже чули...» Ірина Петрівна придивилась до учнів і здогадалась: це гули вони. Гули, не розтуляючи ротів, манірно склавши руки на парті.

Дії вчителя можуть бути наступними:

1) Не стане робити їм зауваження і закликати їх до порядку, а вчитель спокійно підійде до дошки з удавано-байдужим виразом обличчя і напише: «Погудіть, будь ласка, ще хвилин десять, бо в мене є термінова робота.

Думаю, що за цей час устигну її завершити». Закінчивши писати, сяде за стіл, розкладе папери і мовчки з серйозним виразом обличчя почне працювати...

2) Зробить серйозний вираз обличчя. Зручно сяде за стіл. Відкриє портфель. Не кваплячись, витягне звідти папери. Розкладе їх на столі та почне працювати, ніби не звертаючи уваги...

Ситуація №3

П'ятикласник погано вчиться. і вкотре не виконав домашнього завдання. Іван Семенович докоряє йому: «Олеже, як ти допускаєш, щоб тобі весь час ставили двійки?» Хлопець відповідає: «А я стану великим футболістом і гратиму в зарубіжних клубах. Мені платитимуть там великі гроші без вашої освіти!»

Дії вчителя можуть бути наступними:

1) Коли за сприятливих умов футболіст не може забити гол, то тут винні не ноги, а голова. Саме вона шукає вихід з найскладніших обставин на футбольному полі. Так що футболісту треба вміти не тільки добре рукатись, а й добре думати.

2) Так, ти станеш великим футболістом, але домашні завдання все одно потрібно виконувати. Інакше будеш безграмотним, і тебе постійно будуть дурити, тому потрібно навчатись

Наскільки ми вже знаємо, що етика як наука досліджує свій предмет з конкретно-історичних, філософсько-світоглядних позицій у тісному взаємозв'язку з соціальними відносинами. Також вона розкриває закони виникнення й історичного розвитку моралі, її сучасний стан і функції, аналізує соціальну сутність моральності, обґрунтовує її історичну прогресивність. Зрозуміло, що етика розглядає людину в цілісності, єдності всіх її складових. Вона обґрунтовує етичні категорії, принципи і норми, дає їх філософський і соціальний аналіз.

Узагальнюючи нові моральні відносини в суспільстві, етика уточнює, розширює свій предмет дослідження, вивчає загальні закономірності моральної свідомості, визначає роль об'єктивного і суб'єктивного факторів у формуванні моралі, відкриває те нове, що вносить життя у її зміст, виявляє якими мотивами керуються люди, вчиняючи певним чином, чи можна взагалі піддавати людські вчинки моральній оцінці і який у такому випадку їх об'єктивний критерій.

Професійна етика має своїм завданням, на основі методології етики, обґрунтувати певну систему норм, що регулюють взаємовідносини людей у тій чи іншій сфері діяльності. Професій без специфічної моралі немає.

Кожна володіє відносною самостійністю в суспільстві. Це накладає певні вимоги і певним чином відображається на моралі носіїв цієї професії.

Ми живемо в ті часи, коли формуються ринкові відносини, розбудовується громадянське суспільство і правова держава, зростання вільної саморегулюючої першооснови в праці, гуманізація різних сфер праці веде до постійного розширення кола професій, що претендують на формування власних моральних кодексів. Тож, ми не можемо сказати що професійна етика стосується лише викладачів. Вона необхідна всюди і жодна професія без неї не буде вправно регулювати. Крім традиційно відомих медичної, педагогічної та юридичної, поряд з дипломатичною та військовою етикою, рішуче заявляють про себе адміністративна і депутатська етика, міліцейська і спортивна, етика вченого й журналіста, інженера і працівника сфери обслуговування. Дедалі більш очевидним стає те, що прогресивний розвиток сучасного суспільства, усіх боків суспільного життя залежить від рівня загальноосвітньої та професійної підготовки, загальної культури, моральних якостей працівників - активних і мислячих учасників історичної творчості. Безумовно, кожна трудова діяльність (незалежно від професії) базується на моральній системі суспільства. В її лоні можуть обґрунтовуватися особливі моральні норми, що відбивають специфіку професійної діяльності.

Професійна діяльність, об'єктом якої виступають живі люди, утворює складну систему взаємозумовлених моральних стосунків. До цієї системи належать перш за все: а) ставлення спеціалістів до об'єкта праці (слідчий - обвинувачений, лікар - хворий, вчитель - учень); б) стосунки спеціаліста з колегами; в) ставлення спеціаліста до суспільства.

Отже, в наш час дуже велику роль відіграє професійна етика в будь-якій сфері праці, а особливо у педагогіці. Адже все починається з поведінки на уроках, правил поводження у різних життєвих ситуаціях. Тому вчитель, вихователь це саме ті люди, яка закладають в дітей першооснови правил етики.

В даний час зростає значення професійної етики в регулюванні різних видів трудової діяльності. Це зв'язано з прагненням постійно удосконалювати професійні норми стосовно до суспільних відносин; що змінюються.

Професійна етика, суспільства не може представляти абсолютну істину в поводженні людей. Кожне покоління повинне вирішувати їх знову і знову самостійно. Оволодіти педагогічним тактом, не маючи педагогічної майстерності, неможливо. Педагогічний такт найбільше необхідний в

конфліктних ситуаціях, але основне його призначення попереджувати такі ситуації. Отже, педагогічний такт — це спеціальні педагогічні вміння, за допомогою яких вчитель в кожному конкретному випадку застосовує до учнів найбільш ефективні засоби виховання. Педагогічний такт не засвоюється шляхом заучування, запам'ятовування чи тренування. Він є наслідком творчості вчителя, показником гнучкості його розуму.

Педагогічний такт не буває однотипним. У різних вчителів він може мати різні форми. Це залежить від вікових особливостей вчителя, особливостей його темпераменту, характеру тощо. Абсолютний кожен вчитель має свій індивідуальний підхід до учнів. Головне розуміти їх, бути тактовними у будь-якій ситуації, адже всі ми колись були дітьми, учнями, студентами. Часи йдуть, покоління змінюється та правила етики завжди залишатимуться вічними. І як казав відомий німецький філософ, музикознавець та лікар - Альберт Швейцер: «Етика полягає у безмежній відповідальності за все, що живе».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Сучасні етичні проблеми педагогічної творчості. Ел.ресурс. Режим доступу: http://www.etica.in.ua/suchasni-etichni-problemi-pedagogichnoyi-tvorchosti/

2. Етика вчителя та педагогічний такт. Ел.ресурс. Режим доступу: https://ru.osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14140/

3. Педагогічна етика вчителя в школі майбутнього. Ел.ресурс. Режим доступу: https://liudatimush.wixsite.com/pochatkivcyam/single-post/2016/11/09/d09fd0b5d0b4d0b0d0b3d0bed0b3d196d187d0bdd0b0-d0b5d182d0b8d0bad0b0-d0b2d187d0b8d182d0b5d0b

4. Актуальні проблеми суспільних наук: погляд молоді: збірник матеріалів наукової конференції /Упор. Яременко О.І., Лапшин С.А. Вінниця, 2019. 229 с.

5. 100 Складних ситуацій на уроках та поза уроками: Шукаємо рішення. Навчальний посібник для вчителів /В.Каплінський. Вінниця-2015.

Кривенчук Анна

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА ТА ЛІТЕРАТУРИ

Стаття присвячена актуальній проблемі розширення світогляду дошкільників, пізнання ними чогось нового, формування особистості дітей засобами мистецтва та літератури.

Ключові слова: виховання, естетична культура, естетичне виховання, естетичне уявлення, краса.

Дошкільний вік має надзвичайно важливе значення для формування особистості дитини. У дошкільному віці діти роблять свої перші кроки у безмежному, складному і загадковому світі. Естетична культура – це є будь-який прояв мистецтва. Вихователь повинен навчити дітей розуміти суть мистецтва, та тим самим він сформує у їхньому розумінні що ж таке естетична культура. Дорослий допомагає дітям зрозуміти, знайти, відчути красу музики, живопису, поезії, а за допомогою мистецтва, глибше усвідомити це все. Показує дітям що їх оточує навколо: життя людей, природа, різноманітні предмети та її духовні надбання. Взагалі краса це щось незвичайне, вона тісно пов’язана з добротою, теплом, вона може надихати людей на добрі вчинки. Завдання естетичної культури донести дітям правильне розуміння прекрасного у мистецтві і дійсності, прагнення й уміння будувати своє життя за законами краси. Для того щоб у дітей був різнобічний гарномійний розвиток, дуже важливо коли вони тільки починають пізнавати світ, сприймати його по своєму, відкрити для них всі прояви прекрасного, навчити бачити, відчувати та розуміти красу.

Формування естетичних уявлень передбачає запровадження дошкільнят у світ художньої культури: знайомство з діячами культури та їх творами, а також осмислення дітьми образів мистецтва. Однією з найважливіших завдань формування естетичного уявлення є залучення дітей до художньої творчості та формування художньо-творчих здібностей. Всі види художньо-творчої діяльності тісно пов'язані з різними розділами роботи, включеними до педагогічної системи дошкільного виховання. У процесі занять з ознайомлення з навколишнім світом, в тому числі з природою, з розвитку мови, при читанні творів, при слуханні музики діти отримують різноманітні враження, знання, уявлення, відчувають різні почуття. Все це є основою творчості.

Механізмом інтеграції є образ, створений засобами різних видів мистецтва та створюваний дітьми у різних видах художньої діяльності: у літературі – слово (образні уявлення, визначення, епітети, порівняння,

метафора); театралізованої діяльності – рухи, жести, міміка, голос, інтонація, пози; музиці - мелодія, ритм, гармонія, динаміка, інтонація та ін.

На думку В. Сухомлинського, краса – могутній засіб виховання чутливості душі. Як наголошував педагог, без розуміння і відчуття прекрасного, без захоплення і натхнення ніколи не стати справжньою людиною, не навчитися боротися зі злом. “Краса – це яскраве світло, що осяває світ, виправляє наш дух, нашу совість, наші почуття й переконання. Через неї відкриваються істина, правда, добро”. Можна залучувати вихованців до різних видів роботи: інсценування, драматизація твору з його творчим переосмисленням, втілення творчого задуму в образотворчій діяльності, виготовлення виробів із різноманітних матеріалів, етюди, пантоміми, пошуково-дослідницька діяльність під час ознайомлення із природою тощо. Той чи інший об'єкт навколишньої дійсності не виступає перед дитиною з самого початку як естетичний об'єкт. Переш ніж стати таким він повинен бути для дитини осмисленим, змістовним, а отже, в найпрямішому розумінні слова "зрозумілим об'єктом". Естетичне ставлення до твору чи до малюнка так само, як і до музичного твору, виникає в дошкільника поступово. Сприймаючи високохудожні твори мистецтва, які правдиво і яскраво відображають дійсність, учні виявляють такі емоції, як радість і обурення, сум і побоювання (за долю героїв твору), ненависть і гнів до ворогів, глибоке хвилювання, викликане трагічною розв'язкою, і т.д.

Розвиваючи естетичні смаки і живлячи думки, література спрямовує прагнення, бажання дітей, виховує в них високу культуру почуттів..

Отже, формування естетичної культури у дітей дошкільного віку повністю залежить від дорослих, вихователів. Вони допомагають дітям побачити всю красу навколишнього світу, показати правильний бік прекрасного. Розширюють світогляд дітей засобами літературних творів,прослухання музики, передавання своїх вражень, почуттів, розглядання картин і тд. Найважливішим завданням є навчити дитину бачити красу оточуючого світу, доброту, щирість, людські цінності. Саме естетична культура пов’язана з літературою, мистецтвом, яка допомагає більш розкрити красу та показати її дітям.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. https://vseosvita.ua/library/formuvanna-esteticnoi-kulturi-v-ditej-doskilnogo-viku-zasobami-literaturi-obrazotvorcogo-ta-muzicnogo-mistectva-253970.html

2. http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/7437/2/10Artuhowa.pdf

3. https://urok.1sept.ru/articles/603595

Радевич Ольга

ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА

У статті аналізується поняття мистецтва, моральні дилеми сучасного мистецтва у контексті професійної етики

Ключові слова: етичні проблеми, мистецтво.

Мистецтво – галузь людської культури, в якій за допомогою знаків через конкретні óбрази світу виражаються його узагальнені сенси. Зазвичай поділяється на літературу, образотворче мистецтво, декоративно-ужиткове мистецтво, музику та архітектуру.

В широкому сенсі мистецтвом називають досконале вміння в якійсь справі, галузі; майстерність.

Сьогодні етичні проблеми сучасного мистецтва коректно розглядати у вимірах професійної і прикладної етики. (Зазначимо, що поділ на професійну і прикладну етику є не однозначним і знаходиться у ситуації осмислення). Професійна етика конкретизує загальні моральні вимоги стосовно специфіки відповідної професії і займається головним чином нормами, правилами поведінки, а прикладна етика має своїм предметом конкретні моральні ситуації. Перша - розглядає професійну поведінку, друга - поведінку у морально загальнозначущому змісті. Професійна етика митця у першу чергу пов'язана з групою і кодексом (вона пропонує конкретній людині рекомендації експерта-професіонала у вигляді корпоративних норм і кодексів). Прикладна етика пов'язана з одиничним, особистістю, вчинком. Це етика конкретного вчинку, який відштовхується від унікальності особистості, від неповторної ситуації, звертається до унікальної особистості, до конкретної людини.

Професійна мораль у мистецтві почала зароджуватися ще за часів античності, разом з появою професійного мистецтва, долаючи шлях від цехових норм до сучасних кодексів. Аналізуючи професійну етику митця, необхідно враховувати психологічні аспекти специфіки свідомості митця - вразливість психіки творчих людей, специфіку сприйняття, творчої уяви художника, емпатії, характерний для них стан фрустрації, неадекватну оцінку власного емоційного стану. Особливості моральної регуляції та саморегуляції поведінки художника безумовно залежать від видової специфіки мистецтва, так як професійна етика і норми професійних ділових взаємовідносин режисера, актора та, наприклад, письменника, мають свої особливості. У письменників, наприклад, творчий процес, не має такого опосередкованого характеру, як у диригента чи режисера. Професійно-нормативна конкретизація етики прямо залежить від виду творчого процесу:

колективні види творчості, на відміну від індивідуальних, передбачають більш складні творчі умови, ставлять художника у залежність від потреб виробництва. Опосередковані види творчості здійснюються як правило, колективно, а для творчих колективів характерні складні стосунки між режисерами, акторами, операторами, композиторами. Це вимагає дієвого кодексу професійної етики. Як писав К.С. Станіславський у роботі "Етика" (1947 р.), театру необхідна етика, норми поведінки, які будуть регулювати взаємовідношення у колективі. Без етики неможливе формування актора і неможлива колективна творчість.

На думку багатьох науковців, деформації у системі цінностей відбулись саме через те, що були підірвані, майже зруйновані суспільні культурні інститути - система освіти, правова система. Головна ознака моральної кризи - втрата професійної і соціальної ідентичності. Зокрема, кризові явища у сучасному українському мистецтві багато у чому мають своє коріння у руйнуванні системи професійної підготовки митців, у зневажливому ставленні до професіоналізму. Також майже зруйновано інститут мистецької критики. У силу сумного становища естетики, естетичного виховання і мистецтвознавства кадри вчених-естетиків і мистецтвознавців помітно скоротилися. У 2009 році у м. Санкт-Петербург була проведена конференція "Мистецтво без естетики", де було показано, наскільки небезпечно ігнорування естетки, оскільки зникають не лише наукові, а й моральні критерії оцінки творів мистецтва, що веде до помітного зниження їх рівня і якості, не кажучи вже про рівні художньо-естетичного смаку публіки. Якщо найближчим часом не буде відновлено науковий, соціальний статус мистецьких професій, важливість естетики, мистецтвознавства, естетичного та художнього виховання, суспільству загрожує деградація, вульгарність, брутальність, аморальність, несмак духовної культури і подальший занепад професійного і художнього рівня сучасного мистецтва.

Сьогодні мораль художника у першу чергу спирається на індивідуальну етику, етику чеснот і не апелює до експертів, інституційної етики і суспільної моралі. У суспільстві виникло протиріччя між індивідуальною моральністю людини і моральним занепадом суспільних інститутів і професійної етики.

Причини етичних дилем сучасного мистецтва, у великій мірі, полягають у втраті професійної ідентичності, руйнуванні системи професійної підготовки художників. Як наслідок, руйнується система професійної етики митця, яка традиційно формувалася у конкретних творчих майстернях і лабораторіях. Саме там створювався і передавався від учителя до учня "кодекс честі" - особливо високі моральні вимоги до художника.

Кодифікація етичних норм у більшості сфер суспільного життя відбувалася і відбувається у межах професійних колективів у процесі самоорганізації самого професійного середовища. З другої половини XX століття у країнах Європи та США поновлюється процес формування і інституціоналізації професійної етики, створюються моральні кодекси інститутів, що організують культурне і художнє життя суспільства. Передусім це моральні кодекси музеїв, бібліотек, мистецьких фондів, театрів, професійних організацій митців, закладів професійної підготовки художників, спілок реставраторів, антикварів, арт-менеджерів, кураторів, галерей тощо. У останнє десятиріччя процес створення моральних кодексів культурних інституцій розпочався у художньому житі України і Росії. Наведемо приклади діючих на сьогодні моральних кодексів. Моральний кодекс Американської науково-дослідницької асоціації мистецтва (ARARA) (1987 р.); Міжнародний моральний кодекс ICOM для музеїв /Кодекс професійної етики ІКОМ/ (з 1986 р.); Комітет етики музеїв (ICOM); Моральний кодекс Національної Асоціації Справедливості Художників СІЛА (AEA); Моральний кодекс художника Асоціації коледжів мистецтв США (CAA); Венеціанська хартія професійної етики реставратора (1992 р.); Міжнародний кодекс професійної етики торгівців культурними цінностями; Кодекс професійної етики антикварної спільноти Росії; Кодекс професійної етики російського бібліотекаря; Кодекс етики бібліотекаря української бібліотечної асоціації (1996 р.).

Актуальність прикладної етики у сучасному мистецтві - це закономірна реакція на абстрактність класичних теорій моралі, що ігнорували особливості спеціалізованої сфери мистецтва і її функціонування у суспільстві. Моральні дилеми сучасного мистецтва є наслідком великого розриву етичної рефлексії і практики. Мова іде про ізольованість етичних теорій і кодексів від нагальних, практичних проблем соціального функціонування мистецтва. За умов необхідності реального вирішення моральних конфліктів етика часто виступає лише як схоластика. І тут виникає питання про роль самого художника, мистецтвознавця, естетика, культуртрегера, ширше кажучи, інтелектуала. Митці і експерти повинні усвідомити свою велику відповідальність, власну соціальну роль і завдання. Задачею професіонала, експерта у галузі мистецтва є пояснення всіх особливостей конкретної етичної проблеми і винесення висновків на підставі фактів. А митець повинен розуміти і аргументувати свою діяльність, спираючись на розуміння логіки моральних міркувань, розуміючи принципову цілісність всіх сфер життя, того, що мистецтво є складовою частиною соціального поля.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1.Майстри мистецтва про мистецтво: в 5 т. М., 1965-1972. Т. 2. 432 с.

2.Буддизм: Канони. Історія. Мистецтво: [альбом] / [рук. проекту С. Д. Намсараев; відп. ред. І. Л. Жуковська]. М., 2006. 324 с.

3.Буддійська колекція Державного музею історії релігії: [альбом] / [авт.-упоряд. О. С. Хижняк]. СПб., 2008. 542 с.

Корсун Діана

РОЗВИТОК ЕСТЕТИЧНОГО ХУДОЖНЬОГО СПРИЙМАННЯ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

У статті представлено результати дослідження психологічних особливостей творчого сприймання та розуміння дошкільниками сюжетних картин. Показано, що розвиток художнього сприйняття у дошкільному віці відбувається за декількома напрямами – розвиток естетичного сприйняття, формування естетичних почуттів та розвиток здібності до інтерпретації картин і розуміння зображеного.

Ключові слова: творче сприймання, розуміння, естетичний розвиток, дошкільний вік.

Дитяча творчість відображає навколишній світ, як на основі безпосереднього його сприймання, так і в результаті знайомства з творами мистецтва й літератури. Відзначаючи вплив мистецтва на естетичний розвиток дітей, вітчизняні психологи й педагоги великого значення надають саме емоційно-художньому пізнанню світу і розглядають естетичне сприймання як емоційне пізнання світу, що починається з відчуттів, а вже надалі спирається на розумову діяльність. При цьому особлива увага приділяється розвитку естетичних відчуттів, смаків, потреб та інтересів дитини саме в дошкільному віці, в якому естетичне сприймання носить специфічний характер й відрізняється емоційною безпосередністю, підвищеним інтересом і пізнавальною активністю дітей, що обумовлено їх віковими особливостями.

Вирішальну роль в здійсненні естетичного розвитку дітей грає естетичне виховання, яке можна охарактеризувати як складний і тривалий процес, коли діти отримують перші художні враження, залучаються до мистецтва, опановують різними видами художньої діяльності. За визначенням педагогічного словника, *естетичне виховання* – це складова частина виховання, що направлена на формування художньо-естетичної свідомості, здатності сприймати і оцінювати естетичні явища в мистецтві і дійсності. Це цілеспрямована, систематична дія на особистість з метою її

естетичного розвитку, формування творчо активної особистості, здатної сприймати і оцінювати прекрасне, а також мати потребу в творчості, естетичній діяльності, перетворенні дійсності за законами краси.

Розглянемо такі основні поняття як «естетичний розвиток», «естетичне відчуття», «естетичне сприймання», «естетична свідомість», «естетична оцінка», «естетичний інтерес», «естетична потреба», «естетична діяльність».

Естетичний розвиток – це тривалий процес становлення і вдосконалення естетичної свідомості і естетичної діяльності особистості. Цей процес має різні етапи і рівні, обумовлені віковими і соціальними чинниками, і здійснюється в результаті творчого засвоєння естетичного досвіду і за допомогою різних форм.

Естетичне відчуття – це суб'єктивне переживання оцінного відношення до естетичного предмету або явища, що виражається в естетичній «насолоді» формою і змістом у процесі споглядання або діяльності; характеризуються складністю, глибиною і різноманітністю змісту.

Естетичне сприймання – це процес відображення естетичної суті предметів і явищ навколишньої дійсності у всій сукупності їх елементів, характеризуються взаємозв'язком емоційного і інтелектуального, і відрізняється цілеспрямованістю. Основу естетичного сприймання складають естетичні відчуття.

Естетична свідомість – це сукупність ідей, поглядів, естетичного сприймання, які формуються в процесі безпосереднього спілкування з дійсністю, природою, мистецтвом і можуть характеризуватися різним ступенем складності, що залежить від характеру і рівня знань особистості, її естетичного досвіду. Основу естетичної свідомості складає естетичне сприймання.

Естетична оцінка – це ціннісне відношення людини до певного явища або образу на основі його зіставлення з естетичними нормативами, ідеалами. Естетична оцінка спирається на категорії прекрасного – потворного, красивого – відразливого, піднесено-героїчного – вульгарного, жахливого – комічного в явищах навколишньої дійсності, а також у творах мистецтва.

Естетичний інтерес – це спрямованість особистості на естетичну діяльність, на естетичне освоєння дійсності. Показниками естетичного інтересу є прагнення особистості до естетичної діяльності, наявність улюблених творів мистецтва, прагнення їх неодноразово сприймати, висловлюватися про них і т.д. Естетичні інтереси породжують естетичні

потреби особистості і її естетичне і дієве відношення до навколишнього життя.

Естетична потреба – суб'єктивний чинник, спонукаючий людину до естетичного освоєння дійсності, до конкретного виду художньої діяльності або до різноманітних її видів.

Естетичні потреби включають потребу в естетичній інформації, прагнення до багатократного її сприймання; потреба дізнатися нове про конкретний жанр, твір мистецтва, його автора і т.д. Через потік естетичної інформації формується естетичний смак як поєднання суб'єктивних естетичних уподобань та оцінок.

Єдність естетичних відчуттів, сприймань, знань, інтересів, потреб і смаків готує особистість до повноцінного прояву естетичної активності. Таким чином, *естетична діяльність* – це творча діяльність по створенню і перетворенню оточуючого за законами краси. Показником естетичної вихованості людини є її естетична активність, яка виявляється в будь-якій діяльності: у житті за законами краси, в естетичних уміннях, придбаних людиною: красиво одягатися, культурно поводитися, створювати естетичну обстановку та ін. Вона припускає сформованість навичок художньої діяльності, що виявляються в образотворчому, музичному мистецтві і т.п.

Вже з раннього віку у дитини повинні розвиватися відчуття прекрасного, перші естетичні смаки, інтереси, уміння розуміти, а щоб розуміти, треба навчитися сприймати, відчувати і цінувати твори мистецтва. Перші естетичні переживання дитини пов'язані із задоволенням, яке доставляють їй якості предмету – його колір, форма і т.д. Гамма кольорів, форма, закладені в будьякому творі мистецтва, виражає певне відчуття, думку автора і при сприйманні цього твору викликає у дитини схожу з відчуттям художника відповідну реакцію. Зіставляючи життєві явища з їх відтворенням у мистецтві, дошкільник спирається, перш за все, на власний досвід. Він сприймає не тільки змістовно, але і дієво, віддаючи перевагу одним об'єктам і явищам перед іншими. При цьому дитина дуже активна: все побачене прагне розглянути, докладно обстежити з усіх боків, посвоєму, яскраво і образно охарактеризувати свої враження, виразити свої відчуття. Так, у процесі розвитку художнього сприймання зароджується естетична оцінка сприйнятого. Зрозуміло, що оцінки дітей дошкільного віку ще досить примітивні, але сприйняття художніх творів дошкільниками буде глибшим, якщо вони навчаться бачити елементарні засоби виразності (колір, колірне поєднання, форма, композиція і ін.).

Необхідність використання творів образотворчого мистецтва в роботі з дошкільниками обумовлена їх величезною пізнавальною і естетичною цінністю. Так, вітчизняні педагогидослідники вважають, що дітей дошкільного віку можна підвести до сприймання й розуміння живопису: розгляд картин великих майстрів сприяє розвитку у дітей естетичного смаку, естетичних відчуттів, естетичного інтересу, дозволяє звернути увагу на те, що раніше залишалося непоміченим, розвиває уміння і бажання дітей розповідати про сприйняте. Н. М. Зубарєва відзначає, що розгляд картин сприяє виразності дитячої мови, збільшується кількість визначень, порівнянь, діти вчаться розуміти задум художника, настрій, переданий їм у картині, загалом підвищується культура сприймання, розвивається мислення дітей.

О.О. Мелік-Пашаєв розглядає художній розвиток як актуалізацію і становлення здібності дитини створювати і самостійно сприймати (розуміти, оцінювати) художні твори: «С образовательной точки зрения это означает воспитание человека, способного быть творцом и наследником художественной культуры. Мы рассматриваем само восприятие (постижение) искусства как творческий, точнее – сотворческий процесс… Это не пассивное «отражение» в интеллектуальном и эмоциональном плане готовых содержаний, а сотворческое воссоздание (именно воссоздание, а не воспроизведение, репродуцирование) художественного образа и самостоятельная, индивидуальная оценка авторского замысла, участие в диалоге с автором посредством произведения и по поводу произведения… Говоря о художественно-творческом развитии детей, мы всегда имеем в виду оба его полюса: и создание, и постижение художественного образа, продвижение ребенка по обеим этим линиям» Побачити, сприйняти в мистецтві естетичну сторону – це означає сприйняти її в першу чергу в чуттєвих конкретних рисах.

Б.М. Теплов, характеризуючи особливості сприймання творів мистецтва, писав: «Якщо наукове спостереження іноді називають «думаючим сприйманням», то естетичне сприймання можна назвати сприйманням чуттєвим, емоційним. Зрозуміти художній твір – значить, перш за все, відчути, емоційно пережити його і вже на цій основі розміркувати над ним». У цих цілях для дітей дошкільного віку використовуються твори різних видів образотворчого мистецтва: живопис, декоративне прикладне мистецтво, книжкова графіка, в процесі ознайомлення з якими дітей вчать розуміти єдність змісту і форми, виразних засобів, формують естетичне сприймання, естетичні оцінки. Підбираючи твори мистецтва для

ознайомлення дітей, враховуються їх художні особливості, доступність для дитячого сприймання як за змістом, так і за образотворчими засобами. Так, наприклад, у роботі з дошкільниками можна використовувати репродукції картин художників-пейзажистів І. Шишкіна, І. Левітана, О. Саврасова, І. Грабаря і ін., картини жанрового характеру Т. Яблонської, А. Пластова та ін., натюрморти К. Коровіна, П. Сезанна, книжкову графіку (малюнки О. Чарушина, В. Сутєєва, Ю. Васнєцова і ін.)

При відборі репродукцій для дітей дошкільного віку потрібно, перш за все, щоб картини були не багатопланові, прості за композицією, яскраві, без зайвих деталей, що забезпечить доступність дитячого сприймання. Знайомлячи дітей з живописом, їм розкривають засоби передачі змісту картини, привертають їх увагу до композиції, колориту, емоційного стану, вираженого художником у певній колірній гаммі.

Характер сприймання картини змінюється з віком дитини. Виділяють три ступеня сприймання: І ступінь – коли діти називають окремі предмети, зображені на картині (приблизно у 3 роки), ІІ ступінь – діти намагаються описати предмети і встановити перші зв'язки (у 4-5 років), ІІІ ступінь – коли діти вже можуть пояснити зміст картини (6-7 років).

Як бачимо, у своєму умінні сприймати картини дитина проходить декілька етапів: спочатку, вона лише перераховує предмети, зображені на картині, дає коротку їх характеристику; потім, під впливом навчання дитина починає більш повно, точно і образно характеризувати зображене, використовуючи для цього різні виразні засоби. Розповіді за картиною збагачують і розвивають мову дітей, навчають логічно мислити, послідовно і зв’язно викладати свої думки.

В.С. Мухіна, досліджуючи особливості сприймання дошкільниками малюнків, відзначала, що розвиток художнього сприймання в дошкільному віці відбувається за трьома напрямами: поперше, змінюється відношення до малюнка як до відображення дійсності, по-друге, розвивається уміння правильно співвідносити малюнок з дійсністю, бачити саме те, що на ньому зображене, і, нарешті, удосконалюється інтерпретація малюнка, розуміння його змісту [7].

Л.В. Компанцева, досліджуючи поетичний образ природи в дитячому малюнку, дійшла висновку, що естетичне сприймання природи в поетичному описі допомагає дошкільникові осмислити власні життєві спостереження, поетичне слово допомагає узагальнити дитячі враження від спостережень та спонукає до відображення їх у малюнку. Розгляд картини про природу конкретизує поетичне сприймання, робить його більш осмисленим:

знайомлячись одночасно з ілюстрацією і поетичним твором, дитина реально представляє різні способи передачі виразності образів і прагне відтворити це в своїх малюнках.

Дослідження показали, що сприймання істотно змінюється залежно від постановки питань до дітей за змістом картини. Так, на питання «Що намальоване?» діти відповідають перерахуванням, на питання «Що роблять?» – намагаються описувати зображене, а на питання «Про що?» – намагаються зрозуміти і дати свої тлумачення. Зрозуміти настрій картини допомагають такі питання: «Весела ця картина або сумна? Чому художник так назвав свою картину?». Різноманітні питання сприяють розумінню задуму художника, допомагають дітям зрозуміти суть картини, основну її тему, «по-новому» поглянути на картину: не механічно відзначати на ній все зображене, а намагатися побачити головне, цікаве з точки зору дитини.

Повнота і змістовність сприймання картини, якість дитячих розповідей, значною мірою, обумовлюються бесідою в процесі її розгляду. Бесіда повинна включати питання, що вимагають відповідей-описів об’єктів, дій тощо; питання, що вимагають відповідей-роздумів, які примушують дитину порівнювати і зіставляти факти, робити висновки, будувати свої припущення; питання причинно-наслідкового характеру. Крім того, розглядаючи з дітьми картину, слід групувати питання так, щоб при відповіді у дитини вийшла закінчена розповідь за сюжетом картини або по одному з її фрагментів, а щоб не порушувалася цілісність сприймання картини, після кожного такої розповіді-фрагмента необхідно передбачити фразу-зв’язку, об’єднуючу першу розповідь з наступною.

Охарактеризуємо більш конкретно психологічні особливості сприймання сюжетних картин дітьми дошкільного віку від 3 до 6-7 років та завдання щодо їхнього естетичного художнього розвитку.

Так, для дітей молодшого дошкільного віку сюжетна картинка є ефективним засобом пізнання навколишньої дійсності. Сприймання, і як діяльність, і як психічний процес, розвивається дуже рано і рівень його розвитку у молодших дошкільників вже достатній, щоб було можливе здійснення сприймання нескладних репродукцій, картин, ілюстрацій. Так, трирічна дитина може сприймати зміст картини, де персонажі об’єднані одним або двома-трьома однорідними діями, але їй ще важко відрізняти істотне від неістотного, головне від другорядного. Взагалі, молодші дошкільники намагаються пізнати й отримати знання про властивості предметів не стільки за допомогою сприймання, скільки за допомогою безпосередніх практичних дій з цими предметами; сприймання поєднується

у них з практичними діями і вони як би допомагають один одному. Тому краще всього на картині з сюжетним змістом сприймаються об’єкти, що діють, оскільки функціональні ознаки мають для дітей найбільшого значення, тому й процес розгляду слід супроводжувати короткими образними визначеннями не тільки самого предмету, але і його дій, що надасть можливість дитині краще запам’ятати предмет і самостійно розповісти про нього. Для активізації сприймання, мислення дітей при розгляді картини обов’язкові запитання про те, що робить персонаж, про його місцеположення: відповідаючи на ці питання, дитина не тільки описує дії, але й намагається пояснити, більше розповісти про них.

Щодо естетичного розвитку у молодшому дошкільному віці важливим завданням буде збагачення, уточнення і закріплення представлень дітей про колір, форму предметів, про параметри величини і деякі просторові орієнтири: дітей навчають розрізняти основні та проміжні кольори, порівнювати предмети, хоча порівняння ще здійснюється без аналізуючого розгляду об’єктів. Розвиток дітей молодшого дошкільного можна розглядати як підготовчий етап естетичного засвоєння оточуючої дійсності.

У середньому дошкільному віці дитина вже досить добре сприймає художні сюжетні картинки, наприклад, ілюстрації до казок, оповідань. Вона осмислює, хоч і фрагментально, сюжет, розповідає про те, що зображено на картинці, дає свої оцінки. Зорове та інші види сприймання супроводжуються у дитини вже поясненнями, оцінними думками. Так, якщо на одному малюнку предмет зображений художньо, виписані всі його деталі, а інший намальований схематично, діти віддають перевагу першому малюнку і обґрунтовують чому. Завдання розвитку естетичного сприймання у середньому дошкільному віці будуть ті ж самі, що для молодших дошкільників, а саме: збагачення, уточнення і закріплення представлень дітей про колір, форму предметів тощо, а також завдання навчати самостійно передавати в малюнку, ліпленні, аплікації схожість з реальними предметами або явищами, бажання відобразити свої враження, емоційне відношення.

В старшому дошкільному віці у дітей збагачуються і систематизувалися знання про навколишню дійсність, розвивається спостережливість, поглиблюються відчуття, удосконалюється образотворча техніка. Старший дошкільник вже має деякий досвід сприймання образів, йому зрозумілі прості ілюстрації, нескладні репродукції. Рівень психічного розвитку дитини 4-6 років дозволяє їй наочно представити ті конкретні предмети, явища, які описуються у творах мистецтва, естетично їх оцінити, тому в старшому

дошкільному віці вже проводиться спеціальна підготовка до сприймання художніх картин: дітям пропонують запитання, бесіди, що заохочують, спонукають дітей, а також слухання музики, читання поезії, художніх творів тощо.

З дітьми старшого дошкільного віку робота з розвитку естетичного сприймання ускладнюється: наприклад, із старшими дітьми проводяться екскурсії в природу, що «готує» дитяче сприймання до опосередкованого знайомства з пейзажами. Так, у результаті цілеспрямованої роботи діти накопичують чуттєвий досвід, нові враження, що отримуються в результаті активних спостережень, і на основі яких зіставляють нескладні поетичні і художні образи. Так, наприклад, при ознайомленні дітей з поетичним твором, в якому описаний знайомий дітям художній образ або нескладна картина природи, можна одночасно демонструвати яскраву ілюстрацію до нього. В старшому дошкільному віці роль ілюстрації до твору значно змінюється: дітям вже доступний розгляд не однієї, а двох-трьох ілюстрацій або репродукцій, причому можливо використовувати не тільки безпосередньо ілюстрації до тексту, але й репродукції з картин, що допомагають осмислити літературний твір, його виразні і образотворчі засоби. Така комплексна дія емоційних, зорових і слухових образів сприяє розвитку у дітей естетичного сприймання, відчуттів, естетичного смаку, уподобань та естетичних оцінок.

Як ми вже відзначали, провідним прийомом при розгляді картини є питання до дітей. Для старших дошкільників вони повинні бути ретельно продумані, їх призначення – допомогти дітям з'ясувати загальний сенс картини, сприяти цілеспрямованому опису предметів (явищ), направити увагу дітей на взаємозв'язок між зображеними об'єктами тощо. Так, основним завданням може бути заохочення прагнення дитини побачити картину «по-своєму» і розповісти про неї – для цього слід передбачити такі питання, які допоможуть дитині побачити в картині щось несподіване, дивовижне, дозволить висловити своє враження, відчуття. Отже, враховуючи ще недосконаліть мислення, уяви, мовлення та обмеженість дитячого досвіду, важливу роль у процесі сприймання, відграє керівництво дорослого, який уточнює і систематизує дитячі враження, спонукає відшукувати влучні визначення для виразу естетичних емоцій, відчуттів. У результаті багатократних повторень образів дитина починає представляти такі ознаки предметів і явищ, які нею раніше не сприймалися, тобто, можна сказати, що мова, відображаючи «понятійну» суть речей, допомагає впізнати знайомий образ у нових варіаціях. Так, Н. М. Зубарєва відмічала,

що використання образної мови є показником певної зрілості естетичного переживання, бо щоб використовувати в мові образ, треба його відчути, а для того, щоб відчути, треба його глибоко осмислити.

На основі аналізу психолого-педагогічних розробок Н. А. Ветлугіної, Н. М. Зубарьової, Г. С. Костюка, В. О. Моляко, В. С. Мухіної, Г. Т. Овсепян, С. Л. Рубінштейна, Є. О. Фльоріної та результатів нашого емпіричного дослідження [1] щодо проблематики творчого художньоестетичного сприймання у дошкільному віці можна зробити такі висновки:

1. Сприймання дітьми дошкільного віку картин у цілому ще поверхневе і недосконале, дошкільники не завжди вміють правильно «читати» зображення, розуміти його сенс, співвідносити його з образами реальної дійсності, сформованими в життєвому досвіді; передавати своє особистісне відношення до зображеного. Залежно від підготовки дітей, їх інтелектуального розвитку, від близькості і глибини розуміння зображеного на картині, діти по-різному описують картини. Чим старше діти, тим яскравіше і багатше їх уява, тим цілісніше і цікавіше їх розповіді з використанням порівнянь, епітетів, дієслів. Діти так само по-різному емоційно реагують на образотворчі засоби, проявляють відношення до зображеного, виражаючи позитивні емоції: радість, здивування, захоплення.

2. Молодші дошкільники ще не можуть охопити і осмислити композицію, що включає багато фігур, предметів. При розповіді вони відволікаються, обмежується простим перерахуванням зображених фігур, предметів, або починають вигадувати, фантазувати, «зачепившись» за якусь окрему деталь. У старшому дошкільному віці діти вже в змозі інтерпретувати малюнки, достатньо складні за композицією, розглядати їх послідовно і детально, давати правильні пояснення, якщо сюжет картини не виходить за рамки їхніх знань, життєвого досвіду. У процесі навчання старші дошкільники активніше і усвідомленіше сприймають картину, встановлюють взаємозв’язок між фактами, порівнюють, виділяють головне, істотне, надають свої пояснення; у них розвивається уміння правильно співвідносити малюнок з дійсністю, бачити саме те, що на ньому зображене, удосконалюється розуміння змісту малюнка.

3. Наприкінці дошкільного віку сприймання характеризується вже такими властивостями як цілісність, структурність і усвідомленість. Сприймання стає осмисленим, цілеспрямованим процесом, у якому виділяються довільні дії – розгляд, пошук – від схематичного, нерозчленованого воно переходить до цілісного цілеспрямованого спостереження. На різних стадіях розвитку художнього сприймання у дитини

змінюється: а) зміст, доступний для інтерпретації, і глибина пізнавального проникнення в нього; б) складність композиції, яка може бути “схоплена” дитиною в цілому, в єдності і взаємозв’язку всіх її частин; в) естетична оцінка сприйнятого: тут має місце і емоційна забарвленість й особисте відношення дитини. Діти старшого дошкільного віку здатні до елементарної естетичної оцінки художнього образу, до усвідомлення деяких естетичних засобів, у них з’являються стійкі переваги до конкретних творів і певних жанрів, виразно виявляється прагнення до самостійної художньої творчості. Діти починають не тільки бачити, але й усвідомлювати первинні естетичні якості у художніх творах, у них формується інтерес до красивого в навколишньому житті і в мистецтві, до різних видів художньої і ігрової діяльності.

4. У процесі сприймання такого складного об’єкта, яким є сюжет на картині, виразно виступають діалектичні відношення частин і цілого, аналізу і синтезу, споглядання і мислення. Для розуміння змісту малюнка, який сприймають, суттєву роль відіграє його назва, як узагальнене формулювання основної ідеї картини (синтез). Назва спонукає дитину знову до докладнішого її розглядання (поглиблений аналіз). Така розумова діяльність забезпечує тривале збереження образу, що склався, і його подальше використання дітьми в різних видах практичної і художньої діяльності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Ваганова Н. А. Психологічні особливості сприймання старшими дошкільниками картин //Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць /За ред.В. О. Моляко. Т. 12. Вип. 6. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2009. С. 46-51.

2. Зубарева Н. М. Дети и изобразительное искусство / Н. М. Зубарева. – М.: Просвещение,1969. 111 с.

3. Компанцева Л. В. Поэтический образ природы в детском рисунке / Л.В. Компанцева. М.: Просвещение, 1985. – 96 с.

4. Краткий педагогический словарь: Учебное справочное пособие /Андреева Г.А., Вяликова Г.С. М.: Институт общегуманитарных исследований, 2005. С. 25.

5. Мелик-Пашаев А. А. Психологические основы художественного развития // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць / За ред. В. О. Моляко. Т. 12. Вип. 4. Ж.: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2008. С.161-169.

6. Моляко В. О. Концепція творчого сприймання // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Зб. наук. праць / За ред. В.О. Моляко. Т. 12. Вип. 5. Ч. І. Ж.: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2008. С. 7-14.

7. Мухина В. С. Восприятие рисунка /В.С. Мухина // Детская психология. М.: Просвещение, 1985. С. 236-238.

8. Система эстетического воспитания в детском саду / Под общ. ред. Н.А. Ветлугиной. М.: Просвещение, 1977. 372 с.

9. Флерина Е. А. Эстетическое воспитание дошкольника /Е.А. Флерина. М.: Просвещение, 1961. 215 с.

Рябець Вікторія

СТВОРЕННЯ РОЗВИВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті охарактеризовано особливості освітнього середовища, підкреслено його компоненти, приділено увагу позитивним і негативним факторам у створенні безпечного простору початкової школи.

Ключові слова: освітнє середовище, розвивальне середовище.

Поняття «освітнє середовище» співзвучне з поняттям «освітній простір». Однак, незважаючи на схожість, ці поняття, на наше переконання, не тотожні. Так, І. Шендрік розглядає освітній простір як утворення, яке виникає в результаті взаємодії учня та педагога, й визначає оптимальним шляхом його формування проєктування їхньої спільної діяльності. Розуміння учня як «відкритої системи, яка знаходиться у постійній взаємодії з навколишнім світом» і є суб'єктом власного розвитку, здатним до «вільного вибору на основі співвіднесення суб'єктом себе, своїх особливостей та оточення». Освітнім простором є комплекс умов, чинників, тим або іншим чином пов'язаних і таких, що роблять вплив на освіту людини й можуть існувати як певна абстрактна система, незалежно від того, хто навчається.

У Державному стандарті початкової загальної освіти (2000) наголошувалося на таких завданнях, як: «усебічний розвиток та виховання особистості через формування в учнів повноцінних мовленнєвих, читацьких, обчислювальних умінь і навичок, бажання і вміння вчитися. Поряд із функціональною підготовкою, за роки початкової освіти діти мають набути достатній особистий досвід культури спілкування і співпраці у різних видах діяльності, самовираження у творчих видах завдань». Отже, у XXI ст. актуалізується проблема формування розвивального освітнього середовища початкової школи.

Для того, щоб освітнє середовище сприяло самореалізації учня початкової школи, робота повинна бути спрямована на те, щоб кожен учень міг:

– розвинути здібності критичного мислення та незалежного висловлювання; – поповнити знання у сферах, які цікаві учневі й розкривають перед ним нові горизонти пізнання;

– розвивати спроможність приймати самостійні рішення;

– опановувати необхідні навички з базових і профільних предметів;

– розвивати свій емоційний інтелект;

– отримати необхідну індивідуальну педагогічну підтримку;

– розвинути самосвідомість як самостійної особистості та як члена колективу;

– зберегти й зміцнити моральне, фізичне й психічне здоров'я;

– сприяти взаємоузгодженню зовнішніх потреб і внутрішніх мотивів до саморозвитку й самореалізації всіх учасників освітнього процесу [2, с. 112–123].

Розвивальне середовище – це сукупність умов, які забезпечують всебічний розвиток дітей; це система матеріальних об'єктів їхньої діяльності; комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя дітей. Створюючи розвивальний простір слід дотримуватися певних принципів, зокрема таких, як: безпечність; урахування закономірностей розвитку дітей; раціональність; динамічність; активність; комфортність кожної дитини; позитивно-емоційне навантаження.

Найголовнішим принципом організації розвивального простору є його безпечність, адже від цього залежить збереження життя та здоров'я дітей.

Для створення оптимального розвивального простору необхідно підібрати різне обладнання, продумати його щонайліпше розміщення та визначити кількість. Важливо пам'ятати, що розвивальний простір створюють не для зручності педагога, а для того, щоб дитина могла вільно, відповідно до своїх смаків і настрою, обирати той чи інший осередок. Не треба піклуватися лише про кількісне наповнення ігровими атрибутами і при цьому забувати про те, що їх достатня кількість не завжди забезпечує повноцінний розвиток дітей.

У молодших класах загальноосвітньої школи діти найчастіше займаються постійно в одному кабінеті, що не дає можливості перевантажувати його статичним унаочненням, збільшувати площі за рахунок відсутності значної кількості меблів, які суцільно закривають задню

стінку. Тому вчителі змушені максимально економно ставитися до розташування парт та решти меблів, що мають бути не тільки естетичними, але й зручними, відповідати зростовим показникам дітей, їх фізичному розвитку. За такими партами дітям зручно зберігати робочу позу (правильне положення постави відносно поверхні парти), підтримувати необхідну працездатність, не втомлюватись та не перевтомлюватись[1,с.39].

На вимогу Нової української школи, у класних кімнатах, на зміну традиційному розміщенню парт, вчителями раціонально використовуються різноманітні мобільні утворення для роботи в малих та великих групах, самостійної діяльності, організації виконання завдання на килимку, вільного пересування по класу. Робота на уроці організовується так, щоб забезпечити кожному учневі можливість одночасно займатися різними видами діяльності за власним бажанням та інтересами (вимірювати, досліджувати, розглядати, читати, малювати, виконувати різні завдання) та, не заважаючи одне одному, переходити від одного центру діяльності до іншого.

З метою забезпечення якісної сучасної та доступної освіти, що передбачає створення відповідного предметно-розвивального освітнього середовища, реформа НУШ підтримана значним фінансовим ресурсом за рахунок субвенції з Державного бюджету (70%) та коштів міського бюджету (30%).

Особливу зацікавленість у дітей викликають парти, поверхня яких має не тільки різний колір, але й різну форму. Із метою стимулювання навчальної діяльності учнів педагоги можуть прикріплювати на парти малюнки, на яких зображені явища природи (сонечко, веселка, дощик), або ж персонажів з улюблених казок. За такі парти учні сідають із задоволенням та інтересом. На партах учнів, які добре вчяться, постійно або гарно відповідають на якомусь з уроків, додатково можна закріпити кольоровий папір із віршованим текстом. За його змістом можна оцінювати відповіді деяких дітей, заохочувати до подальших успіхів.

Значну роль у створенні навчального середовища, яке позитивно впливає на формування ціннісного ставлення до навчання, відіграє принцип загадковості. Учителі мають можливість реалізувати його під час оформлення класної дошки, яка на уроках за допомогою педагога перетворюється на загадкову скриньку. чарівну квітку з пелюстками, де кожна пелюстка-це тема уроку та його короткий зміст. Так на одній із пелюсток можуть бути намальовані сонечко, хмара, веселка. Діти відгадують, про що йтиметься на уроці природознавства (Я і Україна»).

Дошка може також перетворюватись на скриньку загадок. До неї прикріплені аркуші паперу з малюнками, ребусами, кросвордами, віршованими загадками, розгадавши які, діти визначають тему уроку та його зміст.

Для сприяння самореалізації кожного учня треба розуміти, що кожен учень – це унікальна й неповторна індивідуальність. Тому пріоритет вільного розвитку особи є базовим принципом побудови освітнього середовища школи, головна мета якої – зрозуміти кожну особистість і виявити повагу.

Робота з учнями будується на використанні у викладанні нових підходів, які переносять акцент не на накопичення знань, а на формування технологій розумової праці учнів. Співпраця учителя та учнів, партнерство на уроці, спільний процес пізнання та відкриття, постійне створення ситуації успіху – ось складові самореалізації учня в освітньому середовищі. Треба прагнути, щоб дитина чи підліток не тільки володіли сумою знань зі шкільних предметів, але й усім досвідом демократичних відносин у суспільстві, навичками управління собою, своїм життям у колективі, вміти брати відповідальність за свою діяльність. Для цього вектор діяльності повертати на виховання готовності кожного учня до розв’язання власних задач визначення свого місця в житті, успішного розвитку й реалізації своїх нахилів і інтересів. Як переконують науковці, на безпечність освітнього середовища початкової школи впливає насамперед якість міжособистісних відносин – позитивні фактори (довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність); негативні фактори (агресивність, конфліктність, ворожість та інші). Крім того, захищеність в освітньому середовищі – оцінка відсутності насильства у всіх його видах, формах для всіх учасників освітнього простору, що відбивається в оцінці емоцій, почуттів і панівних переживань у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу. Задоволеність освітнім середовищем початкової школи – задоволення базових потреб дитини, що виражається в допомозі й підтримці; збереженні й підвищенні її самооцінки; пізнанні; розвитку здібностей і можливостей.[3]

Створення нового освітнього середовища розвивального характеру це безперервний процес пошуку нових відповідей на нові виклики життя. Важливо лише, щоб всі учасники цього процесу усвідомлювали спільну відповідальність, мали вміння, бажання та добру волю для такої співпраці.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Лупінович С.М. Навчаємося залюбки! Формування мотивації до навчання в учнів молодших класів: Основа, 2009. — 107с.

2. Гонтаровська Н.Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра: дис.... доктора пед. наук: 13.00.07. Київ, 2012. 474 с.
3. Макар Л.М. Сутність освітнього середовища в педагогічному процесі. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. Київ, 2013. Вип. 30 (83). С. 229–236.
4. Нова українська школа [Електронний ресурс] Режим доступу: https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola

Галюк Вікторія

КОНФЛІКТИ: СУТНІСТЬ, ТИПИ, ЕТАПИ ТА СПОСОБИ УПРАВЛІННЯ

Ознайомити з категоріальним апаратом конфліктології та сформувати у слухачів здатність по-науковому аналізувати конфліктні ситуації, виявляючи дійсні чинники їх загострення та реалістично виходячи з цього, відшукувати способи розв’язання та профілактики конфліктів.

Протягом всього життя між людьми постійно виникають розбіжності і суперечності, що нерідко переростають у конфлікти. Щоб уникати конфліктних ситуацій, варто шукати різні способи розв’язання та профілактики конфліктів, ретельно їх вивчати, досліджувати й діагностувати.

Переважна більшість дослідників вважають, що конфлікт є невід’ємною умовою для розвитку людського суспільства протягом всієї нашої історії. Водночас його не варто розглядати як відхилення від нормальної поведінки людей, тому, що конфлікт – це вид спілкування, в основі якого лежать суперечності сторін. У найзагальнішому вигляді конфлікт – властивість стану людських взаємостосунків, викликаних нестачею тих чи тих важливих ресурсів і виражений у гострій психологічній напрузі та діях протиборства.

Для того, щоб знати, як управляти конфліктом, важливо розуміти, у якій сфері вони виникають.

- За способом розв’язання: насильницькі, ненасильницькі.
- За сферою життєдіяльності: політичні, соціальні, економічні, організаційні.
- За спрямованістю впливу: вертикальні, горизонтальні.
- За ступенем виразності: відкриті, приховані.
- За кількістю учасників: внутрішньоособистісні, міжособистісні, міжгрупові.
- За потребою: когнітивні, мотиваційні.

- За протяжністю: короткі (до кількох годин), довгі (до кількох днів), затяжні.
- За ступенем організованості: випадкові, соціальна, спровоковані, ініційовані.
- За наслідками: позитивні й негативні, конструктивні й деструктивні.
- За внутрішнім характером: ендогенні, екзогенні.
- За джерелом виникнення: конфлікт цінностей, інтересів, ідентифікації, ідеологій.
- За масштабами дії: локальні, регіональні, національні, глобальні, планетарні.

Формули конфліктів: Перший тип конфліктів «А» КГ, + КГ2 + КГ3 + … КГп = К, де КГ1 – перший конфліктоген, КГ2 – другий конфліктоген (як відповідь на перший), КГ3 – третій конфліктоген (як відповідь на другий) тощо. Конфліктоген – це слова або дії, які викликають конфлікт. Це може бути навіть бездіяльність або мовчанка, яка провокує іншу людину на те, щоб вона у відповідь щось сказала або образила свого опонента. Дуже часто в школах конфлікти у дітей відбуваються саме за цим типом конфліктів. Приклади конфліктогенів: пряме негативне ставлення; поблажливе ставлення; хвастощі; менторське ставлення; нечесність та нещирість; порушення етики; регресивна поведінка. Якщо ви хочете уникнути таких конфліктів – не використовуйте конфліктогенів. Якщо до вас хтось їх використав – не відповідайте ними ж у відповідь. У такий спосіб конфлікт не зможе наростати. Другий тип конфліктів «Б» К = КС + І. Конфліктна ситуація – це нагромадження суперечностей, які містять суттєву причину конфлікту. Інцидент – це збіг обставин, що є приводом до конфлікту. Для того, аби уникнути таких конфліктів необхідно або ліквідувати конфлікту ситуацію, або ж вичерпати інцидент. Третій тип конфліктів «В» К = КС, + КС2 + … + КСп, водночас п>2. Третя формула конфлікту показує залежність конфлікту (К) від декількох конфліктних ситуацій (КС). Конфліктні ситуації, які існують у значній кількості переходять у конфлікт лише у разі порушення балансу інтересів учасників взаємодії.

Динаміка конфлікту: Такий підхід показує нам 3 основні періоди у конфлікті. Латентний (передконфлікт): вже виникають певні суперечності між сторонами, але вони ще не проявляються в якихось діях. Відбувається спроба розв’язати ситуацію неконфліктними способами через переконання, прохання і так далі. Відкритий (власне конфлікт): ступінь напруженості стосунків стрімко зростає та настає інцидент. На цій стадії марні будуть

будь-які переговори, адже емоції починають затьмарювати розум. Завершення етапу полягає в пошуку вирішенні проблеми та припиненні конфлікту за будь-яких умов.Латентний (післяконфлікт): поступова нормалізація стосунків. фази конфлікту: Початкова. На початковій фазі найкраще вирішувати конфлікти, адже тоді ми ще повністю усвідомлюємо ситуацію. Практика показує, що саме тут 90% всіх конфліктів можна вирішити.Фаза підйому. Коли відбувається фаза підйому до 50% конфліктів ще можна вирішити.Пік конфлікту. Вже на етапі розвитку відкритого конфлікту вирішити його майже неможливо.Фаза спаду. Розв'язання конфлікту. На цьому етапі можливість розв'язання конфлікту – близько 20%.

Виділяють такі технології розв'язання конфліктів:

- Комунікативні. Організація спілкування між суб’єктами конфліктної взаємодії.
- Інформаційні. Ліквідація дефіциту інформації, виключення помилкової інформації.
- Соціально-психологічні. Робота з неформальними лідерами і мікрогрупами.
- Організаційні. Розв'язання кадрових питань, використання методів стимулювання.

Проаналізуємо зміст управління конфліктом і його динаміку. Прогнозування конфлікту — найважливіший вид діяльності суб’єкта управління, який спрямовано на виявлення причин конфлікту в потенційному розвитку.

Основними джерелами прогнозування конфліктів вважаються результати вивчення об’єктивних і суб’єктивних умов та факторів взаємодії між людьми з урахуванням їхніх індивідуально-психологічних особливостей. У колективі, наприклад, такими умовами й факторами можуть бути: рівень соціальної напруженості; соціально-психологічний клімат; лідерство й мікрогрупи, а також інші соціально-психологічні явища.

Рівні конфліктів: Внутрішньоособовий: конфлікт всередині себе.

Міжособовий: виникає між людьми через відмінність їхніх цілей або інтересів.Між особою та групою: коли особа займає позицію, відмінну від усієї групи. Міжгруповий: конфлікт між учасниками соціальної групи.

Конфлікт між учнями (Микола і Петро посперечалися, хто буде сидіти на першій парті біля вчителя. Микола стверджував, що сидіти повинен він, так як вчиться на відмінно, а Петро аргументував тим, що у нього поганий зір. Хлопці посварилися і не змогли поділити місце.) Порада: Конфлікт в школі «учень – учень» – явище, нормальне для людської комунікації.

Дорослим слід втрутитися, тільки якщо ситуація в школі зайшла занадто далеко, наприклад, Микола і Петро переходять до фізичного насильства або проти когось починається колективне цькування. Але якщо конфлікт не переходить межі розумного, то важливо, щоб Микола і Петро вчилися вирішувати його самостійно. Так виробляються соціальні навички. Важливо спостерігати і питати про те, що відбувається, без оцінки і не приймаючи нічиєї сторони, дати можливість кожному висловити думку, формуючи позицію.

Конфлікт між учнем і вчителем (У Миколи і Марії Петрівни виникли розбіжності через виставлену оцінку. Вчителька заявила, що його твір не відповідає критеріям, і поставила низьку оцінку. А Микола відповів, що чітких критеріїв висунуто не було.) Порада: На відміну від конфлікту між дітьми, тут сили завжди нерівні – вчитель має владу, досвід і знання, а дитина знаходиться в підлеглому положенні і тільки формує свою думку. Відсутність єдності вимог вчителя або недотримання вчителем вимог – часта проблема. Але і підліток повинен вчитися уточнювати завдання, задавати питання і приймати умови. Вирішення конфлікту в школі лягає на плечі педагога – доросла людина повинна роз'яснити дитині причини і наслідки. Якщо цього не відбувається, а ситуацію відпустити складно, якщо дитина не може змиритися і відчуває себе погано, батьку необхідно поговорити з вчителем, уточнити всі нюанси, а потім пояснити ситуацію дитині. Таким чином, конфлікт - складне психологічне явище, що може мати багато різновидів залежно від причин виникнення, кількості і складу учасників, форми вияву, результатів та ін. Кожен конфлікт розвивається і має певну послідовність стадій. Під час конфлікту його учасники займають різні (часто - протилежні) позиції, по-різному усвідомлюють та переживають ситуацію, що виникла.

Для попередження і вирішення конфліктів доцільно дотримуватись певної послідовності психологічно оптимальних дій з урахуванням конкретної ситуації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Ішмуратов К. І. Конфлікт і згода. К., 1996. 254 с.
2. Скотт Д. Г. Конфликты: пути их преодоления. К, 1991. 432 с.

Усенко Ангеліна

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СМТ СТРИЖАВКА: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

У статті проаналізовано екологічні проблеми смт Стрижавки, Вінницької області; ставлення до проблем мешканців; шляхи і методи їх розв'язання з точки зору етики.

Ключові слова: екологія, забруднення, екологічна етика.

Актуальність проблеми: екологічна етика є актуальною, адже це відповідальність, вона фокусує важливі загальні проблеми етики. Саме екологічна етика вказує на те, що людина мусить враховувати ефекти діяльності на навколишнє середовище.

Проблема 1. Забруднення річки Південний Буг.

Взагалі, проблема забруднення річкових вод давно придбала загальнонаціонального масштабу. Практично усі водойми країни характеризуються як забруднені і брудні. Однією із найбільших проблем забруднення річок є погана якість очищення стічних вод. У багатьох регіонах взагалі відсутній повний комплекс очисних споруд і зон санітарної охорони.

Річка Південний Буг протікає по території 5 областей України, тому її стан – проблема не тільки Вінниччини.

р. Південний Буг на території смт Стрижавка

Південний Буг належить до великих річок бассейну Чорного моря, бере початок у с. Холодець Хмельницької області на Волино-Подільській височині. Протікає по території Хмельницької, Вінницької, Кіровоградської, Одеської, Миколаївської областей і впадає в Бузький лиман. Довжина річки 806 км, площа водозбору 63700 км2, загальне падіння складає 328 м, середній похил водної поверхні становить 0,4 ‰, коефіцієнт звивистості – 1,57.

Заплава поблизу смт Стрижавка переважно одностороння, лугова, суха, шириною – 100-200 м. Поверхня заплави рівна, складена суглинистими ґрунтами. Під час високих повеней заплава затоплюється.

Колір, дуже неприємний запах річки свідчать про те, що стан Південного Бугу вкрай важкий. Поверхня води була забруднена органічними речовинами, сполуками азоту, спостерігалось раннє цвітіння води. Тому, потрібно вирішувати цю проблему. Мешканці віднеслись до цього питання з відповідальністю, і тому відбулась очистка частини р. Південний Буг на території смт Стрижавки.

Природний ресурс має особливе значення, тому ми маємо вживати всіх необхідних заходів щодо збереження, охорони та раціонального їх використання. Не можна бути байдужими, адже вода – це основа життя.

Проблема 2. Стрижавський кар'єр.

Розташований неподалік північної околиці Вінниці, Стрижавський кар'єр вважається одним із найпотужніших добувних підприємств регіону. Добувати граніт тут почали 80 років тому. Тут проводиться добування декоративного та будівельного каменю, вапняку, гіпсу, крейди та глинистого сланцю. А також добування піску, гравію, глин і каоліну.

Стрижавський кар'єр

Проблема 3. Сміття у лісах.

Також варто уважніше ставитися до проблеми сміття. Сміття в лісі — це не тільки про естетичну недосконалість, це про суспільне життя також.

Територія навколо селища Стрижавка, поступово перетворюється на смітник. Місцеві мешканці скаржаться на порушення режиму вивозу сміття. Через завищені ціни на вивіз відходів та нерегулярний графік роботи сміттєвозів, деякі люди поступово почали відвозити сміття до Вінниці. Але багато хто просто потайки почав викидати сміття на території Стрижавки, в особливості, у ліси. На жаль, саме через таких людей і страждає селище. В такому випадку, нехай люди сплачують штраф – Стаття 73 КУпАП. Засмічення лісів відходами. Тягне за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти п’яти до п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від п’ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Звичайно, деякі люди не надають великого значення проблемі сміття, оскільки не розуміють, якої шкоди, крім неприємного запаху, він може нанести. Насправді ж, ситуація критична. У складі відходів можуть перебувати отруйні легкі речовини, хімічні сполуки, важкі метали, які разом з опадами можуть потрапляти у водойми через ґрунтові води. Якщо говорити про пластмасові відходи, то вони завдають просто колосальної шкоди. Пластик розкладається протягом мільйонів років, в процесі виділяючи різного роду шкідливі речовини.

Але, я надіюсь, що люди одумаються і перестануть таке чинити. Місцева влада бореться зі сміттям протягом багатьох років, намагаючись зробити ситуацію у смт Стрижавка набагато краще.

Окрім цих екологічних проблем, є ще багато інших, які не менш важливі. Сміття не можна просто закопувати в землю. Пластикові предмети та навіть папір не розкладаються роками. Важкі метали з викинутих батарейок, ртуть з градусників, потрапляючи в землю, отруюють ґрунтові

води. А це небезпечно для всіх, хто живе поблизу звалищ. Також дим від сміття, що палає, вкрай шкідливий, бо породжує різні хвороби в організмі людини.

З точки зору етики, доречно було б надати штраф людям, які не розуміють, що їхні дії призводять до поганого. Несанкціоноване спалювання листя та сміття відповідно регулюється статтею 152 КУпАП (порушення державних стандартів, норм і правил у сфері благоустрою населених пунктів, правил благоустрою територій населених пунктів), що тягне за собою накладення штрафу на громадян від 340 до 1360 гривень.

Отже, потрібно дуже чітко розуміти, що всі проблеми, які пов’язані з навколишнім середовищем, стосуються кожного з нас. Всі ми не можемо просто знаходитися в стороні від цих проблем, оскільки байдужість може привести до дуже поганих наслідків. Я вважаю, що потрібно починати, перш за все, з самого себе. Екологічна етика це і є особлива система цінностей і принципів, які регулюють відносини людини і природи, виступають складовою діяльності людини.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бабин Ольга – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Борейко Каміла – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет дошкільної та початкової освіти імені Валентини Волошиної, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Галюк Вікторія – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет дошкільної та початкової освіти імені Валентини Волошиної, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Герасимюк Костянтин – кандидат наук з державного управління, директор Міжрегіонального управління Національного агенстства України з питань державної служби у Вінницькій, Житомирській та Хмельницькій областях.

Гриб Віталій – кандидат філософських наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Грицак Анатолій – здобувач вищої освіти ступеня магістр, факультет права, публічного управління та адміністрування Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Гуменюк Людмила – здобувачка вищої освіти ступеня магістр, факультет права, публічного управління та адміністрування Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Данєва Інна – здобувачка вищої освіти ступеня магістр, факультет права, публічного управління та адміністрування Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Дзюбак Діана – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет дошкільної та початкової освіти імені Валентини Волошиної, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Заболотна Наталя – перший заступник Голови Вінницької обласної військової адміністрації.

Каменщук Тетяна – кандидат педагогічних наук, заступник голови Вінницької районної державної адміністрації, депутат Вінницької обласної ради.

Кирилюк Вікторія – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет дошкільної та початкової освіти імені Валентини Волошиної, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Кононенко Валерій – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Коритчук Наталя – здобувачка вищої освіти ступеня магістр, факультет права, публічного управління та адміністрування Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Корсун Діана – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет дошкільної та початкової освіти імені Валентини Волошиної, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Кривенчук Анна – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет дошкільної та початкової освіти імені Валентини Волошиної, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Крижанівська Валерія – здобувачка вищої освіти ступеня магістр, історичний факультет Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Лапшин Сергій – кандидат історичних наук, доцент кафедри публічного управління та адміністрування Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Логайчук Віталій – здобувач вищої освіти ступеня магістр, факультет права, публічного управління та адміністрування Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Луценко Мирослава – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет дошкільної та початкової освіти імені Валентини Волошиної, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Маєвська Анастасія – здобувачка вищої освіти ступеня магістр, факультет права, публічного управління та адміністрування Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Максімов Сергій – здобувач вищої освіти ступеня магістр, історичний факультет Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Малінін Володимир – кандидат наук з державного управління, директор Управління державної служби якості освіти у Вінницькій області.

Мельник Анна – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет дошкільної та початкової освіти імені Валентини Волошиної, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Назаренко Марина – кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Наконечна Лілія – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет дошкільної та початкової освіти імені Валентини Волошиної, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Нікандрова Вероніка – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Олександренко Дар'я – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет права, публічного управління та адміністрування Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Персюк Вероніка – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет дошкільної та початкової освіти імені Валентини Волошиної, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Пилявець Ольга – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет дошкільної та початкової освіти імені Валентини Волошиної, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Покрищук Оксана – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет іноземних мов, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Поліщук Юлія – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет дошкільної та початкової освіти імені Валентини Волошиної, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Радевич Ольга – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет дошкільної та початкової освіти імені Валентини Волошиної, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Рябець Вікторія – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет дошкільної та початкової освіти імені Валентини

Волошиної, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Сарафанюк Олександр – здобувач вищої освіти ступеня магістр, факультет історії, права і публічного управління Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Сацюк Іванна – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет права, публічного управління та адміністрування Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Скопик Андрій – здобувач вищої освіти ступеня магістр, факультет історії, права і публічного управління Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Слободинська Світлана – здобувачка вищої освіти ступеня магістр, факультет права, публічного управління та адміністрування Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Станкевич Єлизавета – здобувачка вищої освіти ступеня магістр, факультет права, публічного управління та адміністрування Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Томчук Аліна – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Усенко Ангеліна – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Чемес Діана – здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр, факультет дошкільної та початкової освіти імені Валентини Волошиної, Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Шапарєва Надія – здобувачка вищої освіти ступеня магістр, факультет права, публічного управління та адміністрування Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Шеванюк Богдан – здобувач вищої освіти ступеня магістр, факультет права, публічного управління та адміністрування Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Яременко Олександр – кандидат наук з державного управління, доцент, декан факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницький державний педагогічний університет імені М.Коцюбинського.

Наукове видання

Вісник студентського наукового товариства факультету права, публічного управління та адміністрування. Вип.1. Збірник наукових праць. – Вінниця: ТОВ «Друк», 2022. – 184 с.

Члени редколегії: Брик Д., Вальчук О., Гриб В., Годлевська В., Конотопенко О., Кронівець Т., Лапшин С., Мельничук О., Назаренко М., Рімша Ю., Чепель Я., Цюпра Т., Шевчук І., Яременко О.

Відповідальний за випуск: Лапшин С.

Здано в набір 11.03. 2022 р. Підписано до друку 11.03.2022 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Arial/ Ум. др. арк. 10,04
Тираж 50 примірників.

Видавець та виготовлювач ТОВ «Друк»
м. Вінниця, вул. 600-річчя, 25
тел.: (0432) 46-51-17
E-mail: ua.druk2015@ukr.net
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК No 1077 від 25.04.2007 р.